Digitized in 2006
by
Thrinaina Informatics Ltd, Secunderabad, A.P., India.
(http://www.thrinaina.com)

From the original owned by
Sundarayya Vignana Kendram
and its partner Institutions

as part of the
British Library Endangered Archives Programme
supported by the
Lisbet Rausing Charitable Fund

Except for individual research purpose
any reproduction should be made with
written permission from the

Sundarayya Vignana Kendram,
1-8-1/B/25/A, Bagh Lingampally, Hyderabad - 500 044
Andhra Pradesh, India

COPYRIGHT STATEMENT

The copyright laws of the United States (Title 17, United States Code) and of India (Copyright Act of 1957) govern the making of photocopies or other reproductions of copyrighted material including foreign works under certain conditions. In addition, the United States extends protection to foreign works by means of various international conventions, bilateral agreements, and proclamations.

Under certain conditions specified in the laws, libraries and archives are authorized to furnish a photocopy or other reproduction. One of these specified conditions is that photocopy or reproduction is not to be used for any purpose other than private study, scholarship, or research. If a user makes a request for, or later uses, a photocopy or reproduction for purposes in excess of "fair use," that user may be liable for copyright infringement.

These institutions reserve the right to refuse to accept a copy order if, in their judgment, fulfillment of the order would involve violation of the copyright laws of the United States or India.

లక్ష్మీనరసింహం, చిలకమర్తి, 1867-1945.

రామచంద్రవిజయము

కాకినాడ, 1913.

Record no.17

Lakṣmīnarasiṃhaṃ, Cilakamarti,
1867-1945.

Rāmacandravijayamu

Kākināḍa, 1913.

Record no.17

SUNDARAYYA VIGNANA KENDRAM
1-8-1/B/25/A, Bagh Lingampalli
Hyderabad – 500 044, Andhra Pradesh, India

Bibliographic Record Target

లక్ష్మీనరసింహం, చిలకమర్తి, 1867-1945.

రామచంద్రవిజయము / చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహము. - 5 కూర్పు. - కాకినాడ : స్కేప్ అండ్ కో., ముద్రాక్షరశాల, 1913.

135 p. ;19cm

Record no.17

Lakṣmīnarasiṃhaṃ, Cilakamarti, 1867-1945.

Rāmacandravijayamu / Cilakamarti Lakṣmīnarasiṃhamu. - 5 kūrpu. - Kākināḍa : Skēp aṃḍ kō., Mudrākṣaraśāla, 1913.

135 p. ;19cm

Record no.17

35 mm microfilm
Image placement: IA (IIA) IB IIB   Date filming began:

894.8273

48152

శ్రీ

రామచంద్రవిజయము.

ఇది

చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహముచే

రచియింపఁబడినది.

ఐదవకూర్పు 1,000 ప్రతులు.

కాకినాడ:

స్కేప్ అండ్ కో., ముద్రాక్షరశాల ముద్రితము.

1913

కాపీరైట్] [దీనివెల 8 అణాలు.

రామచంద్రవిజయము.

మొదటి ప్రకరణము.

శ్రీమంతంబై సమస్త సంపదలకునిలయమైన యీభరతఖండమునందలి దేశములందు ఫలవంతంబై, యతి పురాతనంబై, యనేకపావనరాజవంశసమేతమై యాంధ్రదేశము దనరుచుండును. ఆదేశమునందు సమస్తజనసేవితంబై, బహుపుణ్యక్షేత్రశోభితమై గోదావరీనది ప్రవహించుచుండును. ఈగోదావరీనది ప్రవహించుచున్న మండలములయం దన్నిటిలో జన్మమెత్తినందులకు ఫలము ఘనులకు నల్వురకుఁగూడ సహజముగ నందవలయునని యెంచియో యన్నట్లు గెలలభారముచేత భూమికిఁ దగులునట్లు వంగి యతిమనోహరమైన ఫలములచే నాఁకొన్న యాపన్నజనంబుల కెల్ల నవ్యవధానముగ నాఁకలిదీర్చుచు శృంగారతరమైన పువ్వులచేత నేత్రముల కపూర్వమొనర్చుచు, సమస్తపుష్పజాతములనుండి వీతెంచు వాయువులచేత ఘ్రాణేంద్రియమునకుఁ దృప్తిగావించుచు, దూరప్రయాణములచేత నలసిసొలసి వచ్చు పాంధజనంబులకుఁ జల్లనినీడ నిచ్చుచు, సర్వావయవములకును నేక కాలముననే మహానందము గల్గించుచు, ధరణీరమణికిఁ జేసిన యపూర్వాలంకారములోయన వెలయు తీయమామిళ్లు, పనసలు, అనంటులు, కొబ్బరులు, పోఁకలు మొదలగు ఫలవృక్షములకుఁ గన్నతల్లియై కోనసీమ భాసిల్లుచుండును. ఆకోనసీమయందెల్ల సౌందర్యసీమయు సుఖములకు దాపురంబును నమలాపురముగదా! ఆగ్రామము మొదట జిన్నదైనను పుణ్యపురుషులనేకులు తమకీర్తి యాచంద్రతారార్కముగ భూమండలమున వెలయునట్లు బ్రాహ్మణోత్తములకు సుక్షేత్రములయిన భూములనిచ్చి వాగి

నివాసార్థమై కట్టించిన యగ్రహారములచేతఁ జుట్టుప్రక్కలనున్న గ్రామములకంటెఁ బెద్దదై, లౌక్యులు మిక్కిలి నివసించుటచేత నొకపట్టణము వలెనుండును. కోనసీమయం దంతటను, ముఖ్యముగా నాగారముమునం దును, భూలోకకల్పవృక్షములని ప్రసిద్ధికెక్కిన సార్థకనామమును ధరించిన కొబ్బరితోఁట లనేకములుగలవు. ఎంత ధన్యమైనజన్మమో కాని కొబ్బరిచెట్టును జక్కగాఁబరీక్షించినయెడల వేరు మొదలు మొవ్వవఱకును జనుల కుపయోగించునుగాని యొకతృణమాత్రమైనను వ్యర్థముగాఁ బోదు. మహాత్ముల జన్మము ప్రపంచోపకారార్థమేకదా? అట్టి కొబ్బరితోఁటయందు తోఁట కొకయిల్లుండును. అందాతోఁటయజమానుఁడు నివసించును. వేఱే కొబ్బరితోఁటల మాహాత్మ్యము వర్ణింపనేల? పదివరహాలు గలవానికంటెఁ బదికొబ్బరిచెట్లుగలవాఁడు ధన్యుఁడను మాట సత్యమేయగు. అమలాపురమునం దుత్తరమునం దొకచెఱువును దక్షిణమునం దొకచెఱువును గలవు. మొదటిచెఱువునకుఁ జుట్టును రెండుప్రక్కల నూరుండును. చెఱువులోదిగుటకు రెండుప్రక్కల మెట్లు గలవు. రాజవీధియొక్కటే పెద్దదియున్నది. వీధికి రెండుప్రక్కలను గుమ్మములముందఱ కొబ్బరిచెట్లుండును. ఆగ్రామమునకుఁబడమట కూఁచిమంచివారియగ్రహార మున్నది. ఆగ్రామమునకుఁ జేరియే యొకమామిడితోఁట కలదు. విఱుగఁగాసిన యామామిడిచెట్లకాయ లెవ్వరైన దొంగిలించుకొనిపోదురేమో యను భయముచేత జెట్లకు సిలువెత్తున ముండ్లకంచె వేసి, పండుట కర్హమైనకాయలు దొరబాఱగనె బుట్టలఁగట్టి, చిలుకలు మొదలగు పక్షులు కొఱుకవేయకుండఁ జేతిలో నొకయుండ విల్లుబద్ద పుచ్చుకొని మధ్యమధ్య పచ్చని మామిడాకులసందునఁ గూర్చుండి తన రంగు తెలియకుండ మోసము చేయుచున్న చిలుకవైపున నొకయుండ వేయుచు నొకకాఁపువాఁడు కాపుకాచుచుండును. అవల కోరడిమీఁద మార్గస్థుల దృష్టిదోషమునఁ దోఁటకు భంగమేమియుఁ గలుగకుండఁ

గాపుదలిగాఁ గాఁపువాఁడు తన శిల్పశాస్త్రచమత్కారము నంతయు వినియోగించి చేసిన వికృతాకారముగల యొకదృష్టిబొమ్మ గలదు. అది వేసవికాలమగుటచే నతిమనోహరమైన యావసంతఋతువునందు శృంగారలక్ష్మికిఁ బుట్టినింటివలెనున్న యాతోఁటలోనికి వచ్చి విశ్రమించుచుండు మార్గస్థులను బెదరించుచుండును. కలిసిమెలసి దట్టముగా గుబురుగూడుకొన్న వారిని సహస్రకరములవాఁడైన భేదింపఁజాలఁడని యైకమత్యప్రయోగములను జనుల కుపదేశించుచున్నవో యన గుజ్జుమామిడిగున్నల యాకులు దట్టమై సూర్యకిరణదుర్గమంబుగా నుండెను. ప్రభాకరుఁడు తన సహస్రకిరణములను జగమునందు వ్యాపింపఁజేయుచు సర్వభూత భయంకరుఁడై భూమండలమెల్ల దహించుచుండెను. మృగవారంబులు మృగతృష్ణల జలాశయంబులుగ భావించి దాహనివారణార్థము పరుగులెత్తుచుండెను. చల్లని పందిళ్ళవలెనున్న క్రొమ్మామిడిగున్నలును మామిడిగున్నల వ్రేలాడుచున్న యలరుజొంపముల మెక్కిమెక్కి కూయుచు గండుకోయిలలును, కోయిలకూఁతల నాలకించుచు మార్గాయాసనివారణమొనర్చుకొనుచున్న పాంథజనసమూహంబులును వేసవికాలలక్షణంబుల వెలిసేయుచుండెను. భూమిమీఁదరాలి యెండిన యాకులన్నియు గలగలధ్వనిజేయుచు గాలికిఁ గదలుచుండెను. అగ్నివర్షము గురిసిన చాడ్పున గాడ్పులు వెచ్చగ వీచుచుండెను. అట్టిసమయమునఁ బ్రభవ సంవత్సర వైశాఖశుద్ధ చతుర్థినాఁ డొకమార్గస్థుఁడు మార్గాయాస నివారణార్థ మొకమామిడిచెట్టునీడకు వచ్చి మూటను గ్రిందవైచి దానిమీఁదఁ గుడిచెయ్యూఁచుకొని భుజముమీఁదియంగవస్త్రముతో మొగమునస్నానముజేసినట్లు పట్టిన చెమటను దుడుచుకొనుచుఁ దలకుఁజుట్టిన సెనగపువ్వంచు జరీయుత్తరీయము చెంగుతో విసరుకొనుచు నేదియో దీర్ఘాలోచనఁజేయుచుఁ గూర్చుండెను. పచ్చని నిమ్మపండువంటి దేహచ్ఛాయయు, గుండ్రని మొగమును, సొగసైన కాటుకకన్నులును, సౌష్ఠవమైన

యవయవములును గలిగి, సహజమైన లావణ్యముఁగల యాతని శరీరమునకు రాగికడ్డీలమీఁదనమర్చిన బంగారుముఱుగులును, పుష్యరాగములు వేసి తాపిన తమ్మంట్లును నొక వింతయందమును గలిగించుచుండెను. అప్పుడప్పుడే నూతనముగా సంకురించుచున్న నూనూఁగు మీసములు చెప్పనక్కఱలేకయే యతఁడు పదునెనిమిదివత్సరముల ప్రాయముఁగల బాలుఁడని తెలియఁజేయును. ఆకుమారుఁడు తనలోఁ దానేదో వితర్కించుకొనుచుండగా నప్పు డొకముప్పదియయిదువత్సరముల చామనచాయగల బక్కపలుచని పొడుగుబ్రాహ్మణుఁ డామార్గమునఁ బోవుచు దూరమున నతనిఁజూచి, కొంచెము నిదానించి, యెవరాయని యాలోచించి, క్రొత్తమొగమని తెలిసికొని, కిఱ్ఱుకిఱ్ఱుమని చెప్పలజోడు ధ్వనులుసేయ, నీబాలకుఁడున్నవైపునకువచ్చి యెదుట నిలువఁబడి యిట్లుపలుకరించెను.

బ్రాహ్మ—అబ్బాయీ! మన దేయూరు?

బాలు—మాది తాటిపాక కాఁపురము.

బ్రాహ్మ—మీరెవ్వరు? మీయింటిపేరేమి? [రాజువారు.

బాలు—మే మాఱువేలనియోగులము. మాయింటిపేరు మాచి

బ్రాహ్మ—నీపేరేవరు? నీతల్లిదండ్రులు బాగున్నారా?

బాలు—నాపేరు రామచంద్రుఁడందురు. నాకుఁ దల్లితండ్రి కూడ లేరు. తండ్రిగారుచనిపోయి నాలుగుసంవత్సరము లయినది. తల్లిగారు పోయి యీవేళ కిరువదిదినము లైనది.

బ్రాహ్మ—పాపము! చిన్నతనమునందే తల్లిదండ్రులు లోకాంతరగతులయినారా? పూర్వజన్మకృతము. అయితే మీతండ్రిగారి నామధేయము.

బాలు—మాతండ్రిగారు శ్రీరాములుగారు.

బ్రాహ్మ—ఓహోహో! శ్రీరాములుగారికుమారుఁడ వఁటయ్యా? సరే. అయితే మీరన్నదమ్ము లెందఱు?

బాలు—అన్నదమ్ములును లేరు. అక్కసెల్లెండ్రును లేరు. నేనొక్కఁడనే. మాబాబయ్యగారిని మీ రేమైన నెఱుఁగుదురా యేమి?

బ్రాహ్మ—ఎఱుఁగుదురాయని యడుగుచున్నావా సరి సరి. మాకూచిమంచివారికి మీరు మిక్కిలి యత్యావశ్యకమైన బంధుకోటిలోవారే. బాంధవ్యమటుండగా మాతాతగారికిని శ్రీరాములుగారి తండ్రిగారికిని ప్రాణస్నేహమని మాతండ్రిగారు చెప్పుచుండగా నేననేక పర్యాయములు విన్నాను. మాముత్తాతగారి తమ్మునికిచ్చినది మీయూరిలోనున్న సత్యరాజువారి యాఁడుపడుచే.

బాలు—మాగ్రామములో సత్యరాజువారు లేరే!

బ్రాహ్మ—నీకేమి తెలియును? నిన్నగాక మొన్న కన్ను దెఱచినవాఁడవు. నక్క 'నేనుపుట్టి మూఁడువారములు కాలేదు. ఇంతగాలివాన యెన్నఁడు నెఱుఁగ' నన్నదఁట. సత్యరాజువా రిప్పుడు గన్నవరములోనున్నారు. మీగ్రామములో లేరు.

బాలు—నామధేయము?

బ్రాహ్మ—నాపేరు శోభనాచలము. మాసంగతి నీవు కుఱ్ఱవాఁడవగుటచే నెఱుఁగవుగాని మీపెద్దలందఱు నెఱుఁగుదురు. పెద్దాపురమునందు మహారాజుగారివద్ద మంత్రులుగానున్న యనపపిండివారు మాకు దగ్గఱబంధువులు. రాజమహేంద్రవరములో మాడభూషివారు మా మాతామహులు. మాతండ్రిగారికి మాడభూషివారు పిల్లనిచ్చునపుడు వెయ్యిన్నూటపదార్లు కట్నమిచ్చినారు..

అని శోభనాచలము చెప్పగానే రామచంద్రుఁడు గొప్పవారితో మాటలాడుట తటస్థమైనదని సగౌరవముగ మాటలాడఁదలంచి "తమదర్శన మెన్నఁడును జేయలేదు" అనెను.

శోభ—అవును. దూరమునఁదున్నపు డెవరికివారే. నియోగములో బీరకాయపీచు సంబంధము. కదిపినఁగాని యెవరికి తెలియును?

కుఱ్ఱవాఁడవయినను బుద్ధిమంతుఁడవు. అయితే నీవీగ్రామ మెందుకువచ్చినావు? ఇక్కడ బంధువులెవరు ?

రామ—నాకందఱు బంధువులే. నేనీగ్రామమున నుపాధ్యాయుల విశ్వనాథశాస్త్రిలవారు వచ్చియున్నారని విని యాయన దగ్గఱ చదువుకొనవలెనని వచ్చినాను. లక్ష్మీసహస్రము చదువుకొనవలెనని యున్నది. ఆయన చక్కఁగాఁ బాఠములు జెప్పఁగలరా ?

శోభ—లక్ష్మీసహస్రమా ? ఆలక్ష్మీసహస్రములు విశ్వనాథశాస్త్రిలవారికి రావు. ఆయనకు కావ్యపరిశ్రమమే కాని వైదికమునందుఁ బ్రవేశము లేదు. లక్ష్మీసహస్రనామములు, విష్ణుసహస్రనామములు, మాగ్రామపురోహితుఁడైన సోమావధానులకు వచ్చును.

రామ—ఆపుస్తకము గూడ నొకకావ్యమే. సహస్రనామములు గావు.

శోభ—ఏమో! చిన్నపుడు కావ్యపంచకమువఱకుఁ జదువుకొన్నాను. వ్యవహారములోఁ బ్రవేశించినతరువాత తిరిగి యావిషయమై పనిచేయలేదు. అందుచేత జ్ఞాపకము లేదు ఆయన పాఠములు చక్కఁగాఁ జెప్పఁగలరుగాని నీవు బసయెక్కడ చేయవలెనని యాలోచించినావు?

రామ—వంటపూఁటయింటనుండి చదువుకొనవలెనని యున్నది.

శోభ—ఏమీ సదుపాయముగా నుండదు. అందులో మాగ్రామములో నున్న పూఁటకూళ్ళముండ దిక్కుమాలినముండ. డబ్బు చేతిలోవేసికొని కడుపుగాల్చును. ఉన్నయి ల్లదియొకటే. అబ్బాయి ! నీవు మాకుఁ గావలసినవాఁడవు రెండుమూడుదినములు మాయింటనుండి తరువాత పూఁటకూళ్ళయింటఁ బ్రవేశించు. గ్రామములోనికి వెళ్ళుదము రా ప్రొద్దుపోయినది.

రామ—మీయింట నెందుకు ? వంటపూఁటయింట నే నీదినమే ప్రవేశించి చదువుకొనవలెనని యున్నది.

శోభ—నీకు మొగమాట ముండపనిలేదు. మాయిల్లు నీకత్యావశ్యకమైనచోటుగాని మఱొకటికాదు. మనమందఱము నొకకంచములో భోజనము చేయవలసినవాళ్ళము లే. మాట పుచ్చుకో.

బంధువులు బలవంతము జేయుచున్నప్పుడు వారియింటికిఁ బోకుండుట బాగుండదని యాలోచించినను రామచంద్రుఁ డెన్నఁడును బరగృహనివాసము జేయనందున చిక్కులి యనిష్టముతోనే లేచి శోభనాచలముతోఁ గూడ బోవుచు మార్గమధ్యమందు దా నీగ్రామమును వచ్చిన వెంటనే గొప్పవారిస్నేహము దొరికినదనియుఁ దనకిది శుభసూచకమనియు సంతోషించుచుండెను. శుష్కప్రియములయందుఁ దనకుఁగల యావత్తు సామర్థ్యము నుపయోగపఱచి, తన జన్మమధ్యమం దెప్పుడు లక్ష్మీసహస్ర మనుకావ్యముపేరయిన వినకపోయినను, పంచకావ్యములవఱకు జదువుకొనకున్నను, తానుగూడ చదువుకొన్నవాఁడేయని రామచంద్రుని మనస్సునకుఁ దోఁచునట్లు పలికెను. రామచంద్రునకుఁ దల్లిదండ్రులు లేరని విన్నప్పటినుండియు సీతనికి వంటపూఁటింటికి ధనమెట్లు వచ్చునని పెద్దసందేహము శోభనాచలమునుబట్టి బాధించుటచేత శంకానివృత్తి జేసికొనఁ దలంచి మెల్లగా నిట్లు ముచ్చటించెను.

శోభ—అబ్బాయి! వంటపూఁటముండకు నెలకు నాలుగురూపాయీలు దర్శించవలెనే. పాపము నీకుఁదలిదండ్రులుకూడ లేరు. ఏలాగున చదువుకొందువో యని నాకు సందేహముగానున్నది.

రామ—అయ్యా! చేతులనున్న మురుగు లేబదిరూపాయీలు విలువగలిగి యున్నవి. తమ్మంట్లు పాతికరూపాయీలు. ఆరెండును విక్రయించినయెడల నొకసంవత్సరమువఱకు చదువవచ్చును. 'నందోరాజాభవిష్యతి' తరువాత దైవమున్నాఁడు నేనున్నాను. అప్పుడుద్యోగస్థులపిల్లలకుఁ బాఠములు చెప్పి యేమాత్రమైన సొమ్ము సంపాదించగలనని నాకు ధైర్యమున్నది.

శోభ—సరే. చక్కని యాలోచన చేసినావు. చదువుకావలసిన వాఁడు సొమ్మే పావనముగాఁ జూచుకొనఁడు. చదువునం దాసక్తిగలవాని నిన్నొక్కనినే చూచినాను. కాని యీగ్రామమునందు కోమట్లు చెడ్డ వాళ్ళు. మోసముజేసి వరహావస్తువు దమ్మిడీకిఁ గొనఁగలసామర్థ్యము వారి దగ్గఱనున్నది. పెద్దకోమట్లతో నాకుఁ బెక్కువ్యవహారము లున్నవి. నేను వారిని మనయింటికిఁ బిలిపించి చక్కగా బేరముచేసి నష్టములేకుండ నీ సొమ్ము నీకువచ్చున ట్లమ్మగలను. నీవు తొందరపడి సొంతముగా వ్యవహరింపఁబోకు. ఇక్కడ తలలుదీసి తలలు బెట్టువార లున్నారు.

అనిచెప్పగానే రామచంద్రునకు శోభనాచలముమీఁద మును పటికంటె నెక్కువనమ్మకము కుదురగా నాతనిసహాయముచేత నెట్లయిన నాగ్రామమునందుండి సుఖముగాఁ జదువుకొనఁదలంచెను. ఇట్లు వారిద్దఱు మాటలాడుచు గ్రామములోనికి వచ్చిరి. గ్రామమునకు వచ్చి రాజ వీథిలోఁ గొంతవఱకు పోయి కుడిచేతిమీఁదుగా నున్న సందులో రెండు గుమ్మములుదాఁటి మూఁడవగుమ్మముదగ్గఱకుపోయి కొంచెమువెనుకగా వచ్చుచున్న రామచంద్రుఁడు వచ్చువఱకు నిలుచుండి "ఇదేమనలోగిలి" అని చిన్నవీథియరుగులు కొబ్బరియాకులదడియును గల యొకపాత పెంకుటింటిలోనికిఁ దీసికొనిపోయి చావడిమీఁద నున్న తాటియాకుల చాపమీఁదఁ గూర్చుండుమనిచెప్పి తాను లోపలికిఁబోయి "అమ్మా" యని పిలిచి మెల్లగా నామెతో నిట్లని చెప్పెను.

శోభ—అమ్మా! నీవేమియు విసుగుకొనవద్దు. ఈవేళ మన యింటికి బంధువు డొకఁడు వచ్చియున్నాఁడు. త్వరగా వంటకావలెను.

తల్లి—నీవేదో తెచ్చిపెట్టి నన్ను జంపుచుందువని నేనిదివఱకే యనుకొనుచున్నాను. నీకుఁ బ్రతిదినము నెవఁడో యొకబంధువు వచ్చుచు నేయుండును. నీయుద్యోగమునకు నీసంపాదనకుఁ దోడు చుట్టాలనుగూడ దాపురముచేయవలెనఁటరా? నాయనా!

శోభ — అబ్బా! ఊరకుండవమ్మా. అవతల పెద్దమనుష్యుఁడు కూర్చున్నాఁడు పెద్దలేదు పిన్నలేదు. నీగోల యెప్పుడు నీలాగేయున్నది.

తల్లి—ఏమి యూరకుండను? ఎన్నాళ్ళు? ఒకనాఁడా యొకకథ. ఎల్లకాలము నాకథ యీలాగే యున్నది. కాటికి కాళ్ళుజాపుకొన్న ముండను. చాకిరీచేయలేక నానాహింసలు పడుచు నేలాగైన గంజకాచి పోయుదమని యనుకుంటే నీవు పేల్చుకొని తినుచున్నావు. ఎముకలు చిట్లకట్టి పోవుచున్నవి. రామ రామ! దిక్కుమాలిన దేవుఁడు నాకు చావు పెట్టఁడు. అఱువదియేండ్లు వచ్చినందుకు సుఖములేదు, వల్లకాడులేదు తల్లికడుపునఁ బుట్టినదిమొదలు చచ్చువఱకు నొక్కటే మచ్చుగదా. ఇప్పుడత్తెసరు పెట్టవలెను. నీకేమి? మాట చెప్పఁగలవు.

అని తన్నుదానుదిట్టుకొనుచు, శోభనాచలమునుదిట్టుచు, మరల బియ్యము కడిగి పొయ్యిమీఁదఁ బెట్టుటకుఁ బ్రయత్నము సేయుచుండెను. శోభనాచలమును దనతల్లియన్న మాటలను రామచంద్రుఁడు విన్నాఁడేమో యని భయముతో నీవలకు వచ్చెను. చావడిముందున్న కొబ్బరియాకుల పందిరవలనఁ జల్లగానుండుటచేతను, పందిరి కావలివాకిట నున్న కొబ్బరిచెట్లమీఁదనుండి వచ్చెడి గాలిచేతను, మార్గాయాసనివారణము కాగా నేదో యోచన సేయుచు రామచంద్రుఁడు వీరికిజరగిన కలహము పూర్తిగ వినలేదుకాని కేకలుమాత్రము వినెను. శోభనాచలము రాగానే వారిద్ద ఱిట్లు మాటాడిరి.

రామ—అయ్యా! లోపల యెవరు కేకలు వేయుచున్నారు?

శోభ—ఏమిటో మాయమ్మ నల్లమందు పిచ్చచేత నామీఁద నెప్పుడైనఁ గేకలు వేయుచుండును. అంతేకాని నీమాటేదియు లేదే,

రామ—ఏదో వంటసంగతి యనుకొన్నానులెండి. అందుచేత నడిగినాను.

శోభ—ఆబిడపెద్దది. పుట్టిబుద్ధియెఱిఁగిన తరువాత నత్తెసరయినఁ

బెట్టి యెఱుఁగదు. మాయాఁడువాళ్ళు పుట్టినింటికి వెళ్ళినారు. వంట బ్రాహ్మణుఁ డిదివఱకుండి వెళ్ళిపోయినాఁడు. తిరిగి యెవ్వరినైన నేర్ప ఱుపవలెననుకొన్నాను. ఎవరును కుదురరు. వాళ్ళకు బాగుగ నన్నము గలిగియున్నది.

రామ—అవును వంటబ్రాహ్మణులు దొరకుట కష్టమే.

ఇట్లు వారిద్దఱు కొంతసేపు మాటాడుచుండిరి. తరువాత వంట యాయినదని తల్లి కేకవేయగా నిద్దఱును లేచి చెఱువునకువెళ్ళి స్నానముఁజేసి యిష్టాగోష్టిని మాటాడుచు భోజనముజేసిరి.

రెండవ ప్రకరణము.

భోజనములు కాఁగానే చేతులు గడుగుకొని చావడిమీఁద వారిద్దఱుకూర్చున్నప్పుడు శోభనాచలము తాంబూలముమాట జ్ఞప్తికి రాఁగా తమలపాకులును జెక్కలును లేకపోవుటచేతను గొప్పవారియింటఁ దమలపాకులుండకపోవునా యనియు నవి తనయింట లేనందునఁ దాను దక్కువవాఁడనియు రామచంద్రుఁ డాలోచించునేమో యని భయమును సందేహమును బొంది శోభనాచలము తాను నిరంతరము తాంబూలము వేసికొనునట్టి మహాసరసుఁడే యని బంధువునకు ధ్రువముగాఁ దెలియఁ జేయుటకై యిట్లని చెప్పెను. ‘‘తమలపాకు లయిపోయినవి. చాకలివాఁడు వారముదినములక్రిందట సెలవుదీసికొని వెళ్ళి తిరిగిరాకపోవుటచేత సంతకుఁబోయి యాకులు తెచ్చువారు లేకపోయిరి. అదికాక మాయింటిది గ్రామమున నుండకపోవుటవలన తమలపాకులమీఁద శ్రద్ధకూడ తప్పినది. అదియున్నప్పు డాకులు చెక్కలు మాయింటినిండ దొర్లుచుండును. ఉదయాస్తమయములు వచ్చినవారందఱు నములుచుండెడి వారు.”

అనిచెప్పగా రామచంద్రుఁడు తమలపాకు లలవాటులేదని చెప్పి విశ్వనాథశాస్త్రిలవారిదర్శనము త్వరితముగాఁజేయవలయునని యుత్సాహముతో శాస్త్రులవారి యింటికిఁ దోవజూపుమనియుఁ, బూఁటకూళ్ళయిల్లు గ్రామమున కేప్రక్క నున్నదనియుఁ, దనదగ్గఱ నున్నవస్తువుల నమ్మివేయుటకుఁ గోమటిని బిలిపించుమనియు రామచంద్రుఁడు శోభనాచలమును దొందరపెట్టెను. శోభనాచలమునకు వస్తువుల నమ్మివేయుటయందు రామచంద్రునికంటె నెక్కువయాత్రము కలిగియున్నది. కనుక శాస్త్రుల వారింటికి మఱునాఁడు వెళ్ళవచ్చుననియుఁ, బూఁటకూటియిల్లు సాయంకాలము జూపుదుననియుఁ జెప్పి కోమటిని మాత్ర మప్పుడే పిలిపించుటకు నిశ్చయించి యెవరిచేత నయినను మద్దుల కనకరత్నమునకు వర్తమానము బంపవలె ననుకొనుచుండగా నిరువదియేండ్ల వయస్సుగల యొక కమ్మవారి చిన్నవాఁడు వచ్చెను. ఆతఁడు శోభనాచలమునకు గుండెకాయ. ఇతనిపేరు వెంకటస్వామి. మార్గాయాసముచేత నీలోగా రామచంద్రునకుఁ గొంచెమునిద్రపట్టెను. అతఁడు నిద్రించుచుండగా వెంకటస్వామిని వీధిలోనికిఁదీసికొనిపోయి యరఁగుమీఁదఁగూర్చుండఁబెట్టుకొని శోభనాచల మతనితో నేదో గుసగుసలాడి పంపెను. యజమానుని కార్యనిర్వాహమునందు హనుమంతునితో సాటియని చెప్పఁదగినయాకుఱ్ఱవాఁడతివేగముగఁ బోయి కోమటితోఁగూడ నక్కడనున్నట్లు మరలివచ్చెను.

కనకరత్న మెప్పుడు వచ్చునాయని యెదురుచూచుచున్న శోభనాచల మతఁడు రాఁగానే తటుక్కున లేచి వీధిగుమ్మము వద్ద కెదురుపోయి కమ్మకుఱ్ఱవాని దగ్గఱనుండి కోమటిని చెయ్యిపట్టుకొని దూరముగాఁ దీసికొనిపోయి చెప్పవలసినసంగతు లన్నియుఁ జెప్పి యాతని వెంటఁబెట్టుకొని రామచంద్రునియొద్దకు వచ్చి యాతని నిద్రలేపెను. లేచి తన యెదుట నల్లని లావుశరీరమును, భూలోకమున నవతరించిన ప్రత్యక్ష విఘ్నేశ్వరుఁడేమో యను భ్రాంతి కలుగఁజేయు పెద్దపొట్టయు, నుదుట

పట్టునామములును జేతులను మురుగులును నెడమచంకక్రింద వస్తువులున్న చారల సంచియు, కుడిచేతిలోఁ జిన్నత్రాసును గల కోమటిని జూచి రామచంద్రుఁడు కూర్చుండుమని చెప్పెను. అప్పుడు వారందఱీప్రకారముగా మాటాడిరి.

శోభ—కనకరత్నము! ఈపిల్లవాఁడు మురుగులను విక్రయించవలెనని నాతోఁ జెప్పినాఁడు. నీవునాకు నమ్మకము గలవాఁడ వౌటచేతను, మాకు మీకుఁ జాలవ్యవహారము లుండుటచేతను నేను నీకు వర్తమానము నంపినాను. ఒకడబ్బుసొమ్మెక్కువ కమ్మవలెనుగాని తక్కువ కమ్మవద్దు. మాకితఁడు కావలసినవాఁడు బంధువులతో పని హెచ్చుతగ్గైన వచ్చినపక్షమున నాకు మాటదక్కదు. ఇది నీవ్యవహారముగాఁ జూచుకోవలెను. వేఱే నేఁ జెప్పనక్కఱలేదు.

కన—సరిసరి, మీరునాతో సెలవియ్యవలెనా? ఇంతకాలమునుండి మీకు నేను వస్తువులు నమ్మకముగానిచ్చుచున్నాను. ఎన్నఁడయిన దమ్మిడదగ్గఱనైన తేడావచ్చినదా? మనుష్యునకు మాట నమ్మక ముండవలెఁగాని ధనమా పావనము? భోగముదఁ గణించఁగలదు. తమవంటివారిదగ్గఱ మర్యాద కావలెనుగాని యొకడబ్బిటయితే యేమి? అటయితే యేమి. ఏవీ? మురుగులు తీయండి.

అని కనకరత్నము చెప్పగానే శోభనాచలము రామచంద్రుని దగ్గఱగా జరిగివచ్చి 'అబ్బాయీ! మురుగులు తీయనా' యని యడుగ నతఁడు తీయుమని తలయూఁచి యూరకుండెను. చేతిని మురుగులుచిన్నతనములోఁ జక్కగా నెక్కించుటచేత జేతులతో లాగినపుడు మురుగులు రాలేదు. తరువాత త్రాష్ఫుబోసి వారు లాగుచుండగాఁ, దల్లిదండ్రులు చిన్ననాఁడు తనకావస్తువు చేయించిపెట్టిననాఁటికి నిప్పటికిఁ దన యవస్థలో నెంతతారతమ్యము గల్గినదో తలంచుకొని, మురుగుల నమ్ముకొనుటచేతగాని తనకు భోజనంబు జరుగకున్నదని కొంచెము విచా

రించి రామచంద్రుఁ డాదుఃఖమును బైకి రానీకుండ దిగమ్రింగి బేరమును జూచుచుండెను. కనకరత్నమును మురుగులుదీసిన తరువాత గొన్ని రాళ్లు త్రాసులో వేసి మురుగులు తూఁచి కొంచెము నోరుచప్పరించెను. అప్పుడు వారిట్లు మాటాడిరి.

రామ—ఏమోయి! ఆలా గనుచున్నావు? ఎన్నితులముల యెత్తున్నవి?

కన—ఏమని మనవిచేయనండి? ప్రాతగుల్లలు. చూడగానే నేనేమాత్రమో యుండుననుకొన్నాను. అబ్బె! మాయవస్తువులండి. ఏ కంసాలి చేసినాఁడండి? లాభముబాగుగాఁ గొట్టినాఁడు. ఇవి రెండుతులములున్నవి. తులము పదునెన్మిదిరూపాయలధర.

రామ—మానాన్నగారు నమ్మకముయినకంసాలిచేత జేయించినారు. అదిగాక యిది మేలిమి బంగారము. తులము పాతికరూపాయలధర. గీటురాయి యేదీ?

కన—పిచ్చిమాట. ఎంతనమ్మక మున్నను కంసాలి తిన్నగాఁ జేయునా? అదిగాక యిది వరహావన్నె కాని మేలిమికాదు. కావలసినయెడల నింక నెవరికయినఁ జూపించుకొనుఁడు. నేను గీటురాయి మఱచిపోయినాను.

శోభ—గీటురాయి యెందుకయ్యా? అతఁడు నాణెముకట్టునట్లు మాగ్రామమునం దెవ్వరును గట్టలేరు. ఒకవేళ పొరపాటు వచ్చిన నతఁడు పారిపోవునా? నీవు పారిపోదువా? ఇచ్చినమట్టుకు సొమ్ము పుచ్చుకో. [illegible]మీఁదఁ జూచుకొనవచ్చును. పుష్యరాగములుకూడ విక్రయించవలెనని యున్నదా?

రామ—అవి యిపుడు విక్రయించను. ఈరూపాయ లయిన తరువాతగాని చూడను. అయితే కనకరత్నము! నీ విపుడు రొక్కము నీయఁగలవా?

కన—తక్షణము పుచ్చుకొండి. ముప్పదియైదురూపాయలు నా దగ్గఱ నున్నవి. తక్కినరూపాయ ఱేపుదయమునఁ బంపించెద. అని లెక్క పెట్టి సొమ్మిచ్చెను. రామచంద్రుఁడు సొమ్ము బుచ్చుకొని బొడ్డు కొంగునఁ గట్టుకొనెను. అంతట కోమటియు నింటికి వెళ్ళిపోయెను.

అపుడె రామచంద్రుఁడును శోభనాచలమును లోకాభిరామాయణమును జెప్పుకొనుచుండగాఁ బాతికిసంవత్సరములవయస్సుగల యొక కుఱ్ఱవాఁడు, రెండుభుజములమీఁదఁ గాయలు స్పష్టముగఁ గనుపడుచుండ, జుట్టును జుల్పములును నున్నగ దువ్వి, చేతిలో నొకపేపబెత్తము బట్టుకొని, తలకు నుత్తరీయము కుచ్చువచ్చునట్టు చుట్టి, నోట నొక చుట్టనుబెట్టుకొని కాల్చి గుప్పుగుప్పున పొగలువదలి చిన్న మేఘములను గల్పించుచుఁ, జేతిలో గుప్పెడాకులను జెక్కలును బట్టుకొని, నాగరికత యంతయుఁ దనమొగముననే తాండవమాడునట్లు లోపలికి వచ్చెను. లోపలికి వచ్చినయామనుష్యుని జూడగానే శోభనాచలమున క్రోధమయినతొందర కలిగెను. వచ్చినక్రొత్తమనుష్యుఁడు తనచంకక్రింద గుడ్డలోఁ జుట్టఁబడియున్న చీట్లపేకను దీసి చాపడిమీఁద వేయగనే, శోభనాచలమునకుఁ దొందరయెక్కువై, మొగము వెలవెలబాఱె, రామచంద్రుఁడు తనతోఁ బ్రసంగవశమునఁ జెప్పుచున్నమాటలు వినఁబడకుండెను. అతఁడు వచ్చి కూర్చుండి చుట్టకాల్చుకొనుచుఁ, దమలపాకులతొడిమలు దీయుచు శోభనాచలమునకు లేశమయిన నిష్టములేకపోయినను నాతఁడు చేసిన కనుసంజ్ఞనైనఁ జూడక మాటలాడ నారంభించెను. ఈతనిపేరు నరసయ్య.

నర—"ఓరీ! శోభనాచలము! మనవాండ్రెవ్వరు రాలేదా? నీవుకూడ మొద్దులాగునఁ గూరుచుంటివేమి? దొడ్డిలో చింతచెట్టుక్రింద చాపలు వేయించినావా? నీపద్ధతిజూడగా నీవేళ యిక్కడనే పూటకు నిశ్చయించినట్లున్నది. ఏమి బెల్లముగొట్టినఱాయిలాగున మాటాడవేమిరా?

అని క్రొత్తమనుష్యుఁ డిట్లు మాటలాడుచుండగా పంగనామములు బెట్టుకొని యింకొక బ్రాహ్మణుఁడు వచ్చి కూర్చుండెను. శోభనాచల మాతనిఁ జూడగనే "దయచేయండి. వెంకటరత్నముగారు" అని పలుకరింపగా వెంకటరత్నము మిక్కిలి తెలివిగలవాఁడును, ప్రపంచవ్యవహారములయందు దాఁకితేఱినవాఁడును, గావునఁ గనుమర్యాదగాఁ గూరుచుండెనుగాని తమలపాకులు వేసికొనుచు మొదటవచ్చిన బ్రాహ్మణుఁడు వెంకటరత్నమును జూచి యిట్లు పలుకరించెను.

నర—ఏమిరో! వెంకటరత్నము! నీవుకూడ యింత యాలస్యము చేసినావేమి?

వెంక—ఈవేళ భోజనము పొద్దుపోయినది. వైశాఖపూజ చేసినాము.

నర—ఇది చైత్రమాసముగదా! వైశాఖపూజ యేమిటి?

వెంక—ఏడ్చినావులే. నీవూరుకో. నీకేమియుఁ దెలియదు.

నర—మీయింట వైశాఖపూజ జరగిన శరభరాజుగారు నాకు వర్తమానము బంపరూ? మీయింట నేను రెండుకావిళ్ళ మంచినీళ్ళను మాత్రము బోసి వెళ్ళిపోయినాను.

వీ రీప్రకారముగా మాటలాడుకొనుచుండగా మఱి నలుగురు మనుష్యులు తటాలున తలపు దోసికొని వచ్చిరి. అందులో నొకఁడు శోభనాచలమును జూచి "ఓరీ! పిల్ల కుదిరినదఁట. సోమావధానులు చూచివచ్చినాఁడు" అని చెప్పెను. అపుడు వెంకటరత్నము మొగము చిట్లించుకొని యాక్రొత్తమనుష్యునివైపు దిరిగి పండ్లుకొఱికి మాటాడవద్దని సంజ్ఞచేసి "మన మందఱము దొడ్డిలోనికిఁ బోదమురండి" యని వారినందఱిని వెంటఁబెట్టుకొని యదివఱకే చింతక్రింద కమ్మకుఱ్ఱవాఁడు పఱచిన చాపలమీఁదఁ గూరుచుండి చీట్లపేక నాడ నిశ్చయించిరి. శోభనాచల మాదినమున రామచంద్రుఁడు వచ్చుటచేత నాటకు వెళ్ళక

కూరుచుండెను. మెడలో పిడికెడు యజ్ఞోపవీతము లుండుటచేత శోభనాచలమునకు వివాహమైనదని నమ్మియున్న రామచంద్రునకు నొకఁడు వచ్చి పిల్లకుదిరినదని చెప్పగానే శోభనాచలము చెప్పినమాటలయందును, వానిపెండ్లివిషయమందును గొంచెము సందేహము గలుగుటయేకాక యతనియింటికి వచ్చి సంభాషించినవారి మాటలను బట్టి వీరందఱు వంటబ్రాహ్మణులు నీళ్ళబ్రాహ్మణులు మఱి యితరమైన నీచులనికూడ నాలోచన తోఁచి శోభనాచలము నడిగి చూడవలెనని బుద్ధిపుట్టెను. వారిట్లు మాటాడిరి.

రామ—ఏమండి! ఆమొదట వచ్చినబ్రాహ్మణుఁ డెవరు?

శోభ—(విని వినుపించుకొననట్లు మనస్సులో నేదో యాలోచించుచుండెను.)

రామ—ఏమండీ! ఆమనుష్యుఁ డెవరండీ?

శోభ—ఈగ్రామమునందు నీళ్ళబ్రాహ్మణుఁడు. (అని మెల్లగాఁ జెప్పెను.)

రామ—అతఁడు పరువు మర్యాద లెఱుఁగకుండ మాటలాడినాఁడేమి?

శోభ—ఏమిటో చిన్నతనమునందు మేమిద్దఱము నొక బడిలోనే చదువుకొన్నాము. అప్పటి చనువుచేత నిప్పటికిని నన్నాలాగున నాతఁడు పిల్చుచుండును స్నేహితులయెడ నాకంత పట్టింపు లేదు.

రామ—పిల్లకుదిరినదని యొకమనుష్యుఁ డన్నాఁడు. ఆపెండ్లి యెవరికి?

శోభ—నాకు వివాహ మనుకొన్నావా యేమి? మాపినతండ్రి కుమారునికి వివాహము కాలేదు. అతనివిషయమై పిల్లను వెదుకఁ బంపినాను.

రామ—ఇప్పుడు వారందఱు దొడ్డిలో నేమిచేయుచున్నారు?

శోభ—చీట్లపేక నాడుచున్నారు. నీవుగూడ నాడఁగలవా?

రామ—నాకుఁ జేతగాదు. నే నాడఁదలంచుకొనను లేదు.

శోభ—ఆడిన తప్పులేదు, చేతగాకున్న నేర్చుకొనవచ్చును. డబ్బుపెట్టియాడరు. ఒకవేళ సంతోషమునిమిత్త మాడినను తిరిగి యెవరిడబ్బు వారికే యిచ్చివేయుదురు.

రామ—అటువంటి యాటను నేను నేర్చుకొనను.

అని యిద్దఱు ప్రసంగము చేయునపుడు లోపల చీట్లపేక నాడుచుఁ గొంచెముధనము ఋణము కావలసి యొకస్నేహితుఁడు శోభనాచలమును నవలకుఁ బిలిచి ప్రస్తుతమాడుకొనుట కభ్యంతరము గల్గిన దనియుఁ, దా నింటిదగ్గఱ నుండి తెచ్చిన యిరువదియైదురూపాయలు నోడిపోవుటచేత బదిరూపాయ లప్పు కావలెననియుఁ జెప్పగా శోభనాచలము రామచంద్రునియొద్ద కాతనిఁ దీసికొనివచ్చి యాతఁడు మహాధనికుండనియు, సంవత్సరమున కతనికి వేయిరూపాయలు భూములమీఁద వచ్చుననియుఁ జెప్పి తన నమ్మకముమీఁదఁ బదిరూపాయలు ఋణమిప్పించెను. అప్పు దీసికొనుచున్న యామనుష్యుఁడు ధనవంతుఁడు గాకపోయినను, జూదరియు, నిర్భాగ్యుఁడు నైనను, శోభనాచలమున కతనియందుఁ గల యభిమాన మతని విషయమై యంత చక్కఁగాఁ జెప్పునట్లు చేసినది. శోభనాచలము మాటలునమ్మి రామచంద్రుఁడు తాను దిగుచున్న మహావిపత్సముద్రము నెఱుఁగకయే కొంగునఁగట్టిన సొమ్ము విప్పి బిళ్ళకుడుములలాగున పదిరూకలు లెక్కపెట్టి చేతిలోఁ బెట్టెను. రూపాయకు దినమున కొకయణా వడ్డీ యిచ్చెదనని చెప్పి యతఁడు సొమ్మును బట్టుకొనిపోయెను. మరికొంతసేపటి కామనుష్యుఁడే తిరిగి మఱి యైదురూపాయల నిమ్మని యడిగి పట్టుకొనిపోయెను. ఇప్పటికి రామచంద్రునియొద్ద నిరువది రూపాయలు మాత్రముండును. శోభనాచలముగారి పెరటిలో జరగుచున్న మహాద్యూతమునందు మొహిరీలు, వరహా

లు, రూపాయలు, అణాలు, డబ్బులు కూడ పందెములుగాఁ బెట్టి, దారపుత్రాదు లన్నవస్త్రములులేక మలమల మాడుచు నిత్యశివరాత్రులను నేకాదశులును సలుపుచున్నను దానిని లక్ష్యపెట్టక, యహోరాత్రములు వేదాంతులవలె బంగారమును జిల్లపెంకులుగఁ జూచుచు వినోదసముద్రమునందు మునిఁగి తేలుచున్న యనేకనలచక్రవర్తులును ధర్మరాజులును నాచింతచెట్టుక్రిందఁ గొలువు దీర్చియుందురు.

వారంద ఱాదివమ ట్లవిచ్ఛిన్నముగా జూదమాడుచున్న సమయమునందు వాకిటఁగూరుచున్న రామచంద్ర శోభనాచలముల కొక విధమైన యల్లరి వినఁబడెను. అది వినఁబడినతోడనే శోభనాచలమునకు మనసు తాళకపోయినందున వెంటనే యరఁగుమీఁదనుండి చివాలున నేల కుఱికి లోపలి కతఁడు పరుగెత్తుకొనిపోవుచుండగా నీతని కెదురుగా పయిమీఁద బట్టలేక జుట్టుముడి విడిపోయి, వెక్కి వెక్కి యేడ్చుచుఁ గుచ్చెళ్ళకొంగుతోఁ గన్నీళ్ళఁ దుడుచుకొనుచు, నొకపిల్లవాఁడు వచ్చెను. అతనిఁజూచి రామచంద్రుఁడుకూడ లేచి పిల్లవాని యెదుటకుఁ బోయెను. అప్పు డాపిల్లవాఁ డిట్లుచెప్ప నారంభించెను.

" అయ్యా ! ఈసంగతి మీరు వినుండి. నేను వీథిలో నుండి మాయింటికిఁ బోవుచుండగా నీకమ్మకుఱ్ఱవాఁడు నన్ను లోనికిఁ దీసికొనిపోయెను. వెంకటరత్నముగారు నన్నుఁగూడ జీట్లాడుమని బలవంత పెట్టిరి. ఒకటి రెండు పందెముల యందు నన్ను గెలిపించి తరువాత నాచేతి నున్న బంగారపు ముద్దుటుంగరమును బందెము బెట్టించిరి. పైమీఁదనున్న జరీయుత్తరీయమును గూడ లాగుకొని నేనిమ్మనిగట్టిగా నడిగి నప్పుడు నన్ను వీరందఱుఁ దిట్టి కొట్టినారు. ఇవిగో చఱపులు చూడండి. దెబ్బ లేలాగున నట్టలు కట్టియున్నవో. నేనిప్పుడు శరభరాజుగారియొద్దకుఁబోయి యీసంగతిఁ జెప్పెదను." అని చెప్పుచున్న కుఱ్ఱవానిమాట కడ్డమువచ్చి నరసయ్య మహాకోపముతో నిట్లనియెను.

నర—కాఱుకూఁతలు కుయ్యకు. చెప్పుదెబ్బలుతినఁగలవు. శరభరాజుగారితోఁ జెప్పి తలఁగొట్టి మొలవేయించఁగలవా యేమి? నీదిక్కున్నచోట చెప్పుకో. (అని శోభనాచలమువంకఁ జూచి) ఈతఁడుంగరమును బెట్టుకొనిరాలేదు. ఉత్తరీయము నేను బుచ్చుకొన్నమాట సత్యమే. నాదగ్గఱ రెండురూపాయ లప్పుదీసికొని నాలుగునెల లయినది. ఇంకను నీయలేదు. అందుచేత బట్టలాగుకొన్నాను. ఇతఁడు రాను లేదు. ఆడను లేదు. అంతయు నబద్ధమే.

ఇట్లిద్దఱు చెప్పగనే విని శోభనాచలము తన స్నేహితుల శక్తియు సాహసమును నెఱిఁగినవాఁడుగావున తప్పక వారాయుంగరము నపహరించి యుందురని నిశ్చయించి శరభరాజుగారీసంగతి విన్నపక్షమునఁ దనకు మాట వచ్చునని యేలాగైన నతనిసొమ్మతని కిప్పించవలెనని నిశ్చయించుకొని బలవంతముగా రానికోపమును దెచ్చుకొని యీప్రకారముగాఁ జెప్పెను.

శోభ—పుణ్యమునకుఁ బోఁగా పాప మెదురైనదఁట. స్నేహితులుగదా యని యాడుకొనుటకు స్థలమిచ్చినందుకు దెబ్బలాటలును, తుదకు నిష్ఠురములునా? నాయనా నీసొమ్ము నాయింటఁబోయినందులకు నేనాదండుగ నిచ్చుకొందును. తెచ్చుకొన్నందుకు చచ్చినట్లనుభవింపవలెను. నాసొమ్మెందఱుతినుచుండుటలేదు? అందులో నీవొకఁడవు. ఇంత మాత్రముతో నేను జెడిపోను. (అని రామచంద్రునివంకఁదిరిగి) అబ్బాయి! నీదగ్గఱనున్న యిరువదిరూపాయలు నాకు బదులియ్యఁగలవా సాయంకాలము తిరిగి నీ కిచ్చివేయుదును.

రామ—చిత్తము. పుచ్చుకొనుఁడు. అని చెప్పి యాసొమ్మ నంతను నిచ్చెను. ముప్పదియైదురూపాయలు బదుళ్ళక్రిందనే యిచ్చివేయుటచేత రామచంద్రునకు భార మంతయుఁ దగ్గి దేహము చులుకన యయ్యెను. ఆరూపాయలు పుచ్చుకొని యాపిల్లవాఁ డుత్తరీయము

కూడ మరల నరసయ్యయొద్దనుండి తీసికొని యింటికిఁబోయెను. అప్పుడు సాయంకాలమగుటచే రామచంద్రుఁడు సంధ్యావందనమును జేసికొనుటకు చెఱువునకుఁ బోఁగా వెంకటరత్నమును, శోభనాచలమును వానిని వెంబడించిరి. వెంకటరత్నము చెఱువుగట్టున నున్న యొకయింటఁ బ్రవేశించెను. శోభనాచలము మాత్రము చుట్టగాల్చుకొనుచు గట్టు మీఁదఁ గూరుచుండ రామచంద్రుఁడు సాంధ్యకృత్యము లయినతరువాత నతనితోఁ గలిసి ప్రదోషకాలమున శివాలయమున కరిగి యాలయము చుట్టును మూడుప్రదక్షిణములు చేసి నందీశ్వరుని చెవుల నందులనుండి ముందుగా నీశ్వరదర్శనము చేసి, గర్భగుడి బ్రవేశించి తన కందకుండ నున్న గంట నెగిరికొట్టి శివునిదర్శించి "వందేశంభుముమాపతి" మ్మను శ్లోకమును బఠించి పూజారి యిచ్చిన రుద్రపాదముల నందుకొని మారేడుపత్రి వందితలనుంచి విభూతి మొగమునఁదాల్చి, కనుబొమ్మల సందున నమ్మవారి కుంకుమను బొట్టుబెట్టుకొని యీశ్వరప్రసాదమును దినఁగూడదు గనుక కొబ్బరి ముక్కల నక్కడనుంచి, కొంతసేపచటఁ గూరుచుండి యింటికి శోభనాచలముతోఁ గలిసి వచ్చునప్పటికి భోజనపువేళ యయ్యెను.

తన యదృష్టముపుచ్చి రామచంద్రుఁడు వచ్చుటచేత దన కుమారుని వలన దగిలెడుదెబ్బలు తప్పినందులకు సంతోషించుచు, సల్లముందు లేకపోవుట చేత కాళ్ళులాగుచున్నందున వంటమాత్రము చేసికొని శోభనాచలము తల్లి పరుండెను. శోభనాచలమువచ్చి తానే యన్నము వడ్డించి రామచంద్రునితోఁ గలిసి సుఖముగా భోజనము జేసెను. భోజనమగువఱకు వెంకటస్వామి వచ్చి సిద్ధముగా నున్నందున శోభనాచలము వాని నక్కడనే పండుకొనుమని సహాయార్థ ముంచుకొనెను. రాత్రి జాముగునపు తరువాత రామచంద్రునికి నిద్రపట్టెను. కొంతసేపటికి కందఱు బుసకొట్టి నిద్రపోవుచుండిరి కాని వెంకటస్వామికి

మాత్ర మేకారణముననో నిద్రపట్టదయ్యెను. తరువాత రెండుజాములవేళ నేల గొట్టినట్లు చప్పుడయ్యెను. ఏదో స్వప్నమువచ్చి మెలఁకువగల్గిన రామచంద్రుఁ డాచప్పుడువిని 'యెవరువారు' అని కేకవేసెను. ఆ కేక వేయగనే యాచప్పు డాగిపోయి మరల నొక రెండుగడియ లయ్యెను. అప్పటికి రామచంద్రుఁడు గాఢముగ నిద్రించుచుండెను. అప్పుడొక దొంగ చప్పుడుగాకుండ మెల్లమెల్లగా నడుగులఁ బెట్టుచు రామచంద్రునియొద్దకువచ్చి, తలవైపునఁ గూర్చుండి తమ్మంట్లు దీసికొని దురాశచేత, శోభనాచల మిదివఱకే రూపాయ లన్నియు క్షౌరముచేసినాఁడన్న మాట నెఱుఁగక, తలక్రిందిమూటలో నేమో యున్నదనుకొని మెల్లగ మూటలాగెను. మూటలాగగనే తల భూమిమీఁదఁ బడి టక్కున తగులుట వలన మెలఁకువ వచ్చి రామచంద్రుఁడు తలయెత్తిచూచి 'దొంగ దొంగ' యని కేకవేసెను. వెంటనే దొంగ మూటబారవైచి యేమూలకో పారిపోయెను రెండుమూడు పిలుపులు పిలిచినతరువాత శోభనాచలములేచి దొంగలుపడినందున కాశ్చర్యపడి దీపము వెలిఁగించి కఱ్ఱ పుచ్చుకొని యిల్లు నాల్గుమూలలు వెదకెను గాని వానికెక్కడను దొంగ కనఁబడఁడయ్యె.

కమ్మరకుఱ్ఱవాఁడు మాత్రమీ కేకలు వినఁబడక కాఁబోలు, చెమట పోయుచున్నను ముసుఁగువెట్టికొని పండుకొనెను. రామచంద్రుఁడొక్కఁడు పండుకొనుటకు భయముగలుగుట చేత, కాఁదలఁచినపనికొంచె మైనది గనుక శోభనాచలము రామచంద్రునిమీఁద నతిదయగలిగి దగ్గఱగాఁ బండుకొనెను. రూపాయలు శోభనాచలము దగ్గఱనుండుటచేతను,తమ్మంట్లు దొంగలెత్తుకొనిపోవుటచేతను, రామచంద్రునకు భయపడవలసిన యావశ్యక మంతయుఁబోయి సుఖముగా నిద్రపట్టెను. కాని మధ్యమధ్య స్వప్నములు, పలువరింతలు, నాతనినిద్రకు నంతరాయములు గల్పించుచుండెను. మురుగుల నమ్ముకొనుట చేత వచ్చినస్వప్నములతోఁ గొంతకాల

క్షేపము చేయవచ్చునను ధైర్యమునఁ దమ్మంట్లుపోయినవిచార మంతగా రామచంద్రున కగుపడలేదు. వయస్సునందు బాలుఁడయ్యుఁ, దెలివితేటలం దసమానుఁడైన యాకమ్మకుఱ్ఱవాఁడే రామచంద్రుని తమ్మంట్ల బాధ వదలించిన సాహసవిక్రమార్కుఁడని చెప్పనక్కఱలేకయే మీరు తెలిసికొనవచ్చును. జూదరియు, వంచకుఁడును, ద్రోహియు నగు నీశోభనాచలము, రామచంద్రుని తండ్రియగు శ్రీరాములుగారి నెఱుఁగక పోయినను నెఱిఁగినట్టుచెప్పి నిరక్షరకుక్షియయ్యుఁ గావ్యపంచకమువఱకు చదువుకొన్నట్లు చెప్పి పరమనీచుఁడయ్యు గొప్పవారికి బంధువుఁడని చెప్పి బ్రహ్మచారియయ్యు గృహస్థుండని చెప్పి, మోసముచేసి, రామచంద్రుని దన యింటికి రప్పించుకొని చేయఁదలంచిన పనినంతయుఁ జేసి సఫలమనోరథుండై యారాత్రి కమ్మవానిచేత దొంగతనము చేయించి, తమ్మంట్లు తానే యపహరించి మిగిలిన రాత్రియంతయు సుఖముగా నిద్రించెను. మద్దుల కనకరత్నమును శోభనాచలమున కేవిషయమునను దీసిపోనివాఁడే కనుక నేఁబదిరూపాయల విలువగల మురుగులను ముప్పదిమూఁడు రూపాయలకే తీసికొని యందులో నొకరూపాయ నరువుపెట్టి తనచేత నయినంతవఱకు తానును రామచంద్రుని వంచించెను. అందఱు నుదయమునందు లేచి కాల్యకృత్యములు నిర్వర్తించుకొనిరి.

మూడవ ప్రకరణము.

ప్రాతఃకాలమందు కాల్యకృత్యములు నిర్వర్తించుకొని విశ్వనాథ శాస్త్రులవారి దర్శనము చేయుటకుఁ బోవలయు నని రామచంద్రుఁడు శోభనాచలమును గూడ రమ్మనియడుగ నతఁడు వచ్చుటకు వీలు లేదనియు, శాస్త్రులవారు మిక్కిలి మంచివారనియు, స్వయముగానే వెళ్ళవచ్చుననియుఁ జెప్పి వారి యింటికి మార్గమును జూపుటకు మాత్రము

వెంకటస్వామిని జత యిచ్చెను. ఆతఁడును రామచంద్రుని వెంటఁబెట్టుకొని శాస్త్రులవారి యిల్లు చూపిపోయెను. విశ్వనాథశాస్త్రులవారి యిల్లు రాజవీధిలో నున్నది. విశాలముగా నున్న రెండువీధియరుఁగుల మీఁదఁ దాటియాకులచాపలు వేయఁబడి యున్నవి. ఆచాపల మీఁద విశ్వనాథశాస్త్రులవారి విద్యార్థులందఱుఁ గూరుచుండి యుండిరి. అందులోఁ గొందఱు తామిదివఱకు చదువుకొన్న పాఠములఁ జింతన జేసికొనుచుండిరి. కొందఱు ముందు చెప్పుకొనవలసిన పాఠములను జూచుకొనుచుండిరి. కొందఱు ఆకును గంటమును బుచ్చుకొని క్రొత్తపుస్తకములఁ జూచి ప్రతులవ్రాయుచుండిరి. ఉదయమునందే స్నానముజేసి, విభూతి పెండెకట్లు బెట్టుకొని, మొగలితుఱ్ఱు సంస్థానమునం దష్టావధానము జేసినపుడు మహారాజుగారిచ్చిన పట్టుశాలువ మీఁదఁ గప్పుకొని బరువైన బంగరు కుండలములు చెవులను క్రిందకు దిగలాగుచుండ విశ్వనాథశాస్త్రులవారు గోడకుఁ జేరగిలఁబడి కొంచెము తలవంచి కన్నులకు సులోచనములు బెట్టుకొని ప్రాతదగుటచేత నక్షరము లగుపడకున్నందున శిష్యుఁడొకఁడు మధ్యమధ్య పత్రములకుఁ గాకరపసరు రాయుచుండఁ దాటియాకుల పుస్తకమొకటి చదువుచుండెను. శాస్త్రులవారి కిప్పటికి రమారమి యేఁబది సంవత్సరము లున్నందున తల కొంచెము నరసి యుండెను. ముసలితనమైనను సుందరముగా దార్ఢ్యముగానున్న యాయన శరీరమును జూచినవారందఱు పడుచుతనమం దాయన స్ఫురద్రూపియై యుండునని యనుకొనక మానరు. రామచంద్రుఁ డక్కడకుఁ బోగానే శిష్యులందఱు నితని నెగాదిగజూచి తమలోఁదాము ముసిముసినవ్వులు నవ్వుకొనుచుండిరి. రామచంద్రుఁడు వచ్చి శాస్త్రులవారికి నమస్కారముచేయ నాయన యాతని దీవించి కూరుచుండుమని చెప్పెను. కూరుచున్నతరువాత రామచంద్రుని సంగతులన్నియు నడిగి యాతఁడు తమదగ్గఱ చదువుకొనుటకు వచ్చినాఁడని తెలిసికొని శాస్త్రులవారు సంతో

షించిరి. అంతట నొక శిష్యుఁడు రామచంద్రునితో ముచ్చటింపఁ దలఁచి యిట్లు సంభాషించెను.

శిష్యు—అయ్యా! తమ రెంతవఱకు జదువుకొన్నారు?

రామ—కావ్యపంచకము వఱకు జదువుకొన్నాను.

శిష్యు—ఎంతకాలమయినది కావ్యము లారంభించి?

రామ—మూఁడుసంవత్సరములైనది. ఇంక నేమాత్రమో కొన్నినెలలు తక్కువే.

శిష్యు—ఏమి బడాయ లయ్యా! ఎన్నఁడు గావ్యముల ముఖమెఱుఁగనివారిదగ్గఱ చెప్పినట్లే చెప్పుచున్నావు. నీవెంత తెలివిగలవాఁడవైన నేఁడాది కొకకావ్యము కంటె నెక్కువ చదువఁగలవఁటయ్యా? నీవే చదువుకొన్నావా? ఇంకెవరు చదువుకోలేదా? మేము నీవలె తెలివిగల వారము కాక పోయినను కొద్దిగొప్పచదువుకొన్న వారమే.

రామ—నేనబద్ధములు చెప్పుచున్నా ననియా మీ యభిప్రాయము మూఁడు సంవత్సరములలోఁ గావ్యములు జదువుకొనుట యొక వింతటండీ నేనీలాగున జదివినాను.

శిష్యు—మీరు గాదుగదా బ్రహ్మరుద్రులైనను సరే యేఁడాదికొక్కటి చదువునప్పటికి చచ్చిచెడి చేయంగల విన్నపములగును. మాటలండి మాగ్రామమునందు బ్రాహ్మణుఁ డొకఁడు నవద్వీపము వెళ్ళి యిరువదినాలుగు సంవత్సరములు వ్యాకరణశాస్త్రము చదివినాఁడు. ఇంకను గ్రంథము తరువాయి. నీ వాకాశముమీఁదినుండి యూడి పడినావా యేమిటి? అయితే దినమున కెన్నిశ్లోకములు చదివెడువాఁడవు.

రామ—పది, ఎనిమిది యీప్రకారముగాఁ జదివెడువాఁడను.

శిష్యు—(గుండె చేతితో బాఁదుకొని) అబ్బా! లోకములో లేనివింత. నీతలమీఁద దాఁటి కొమ్ములు దిరిగినవారైనను రెండుమూఁడు శ్లోకముల కంటె నెక్కువ జదువలేదు. (అని శాస్త్రులవారి

వంక జూచి) ఏమండీ శాస్త్రులవారు! ఇతనిమాటలు చిత్తగించినారా?

విశ్వ—ఆశ్చర్య మేమున్నది? కుశాగ్రబుద్ధు లున్న పక్షమున నట్లే చదువఁగలరు. ఇట్లు వారు సంభాషించు నప్పటికి జాముప్రొద్దెక్కఁగాఁ గొందఱు శిష్యులు మాధుకరమునకును గొందఱు వారములకును గొందఱు పూఁటకూళ్ళ యిండ్లకును బోయిరి. రామచంద్రుఁడు శాస్త్రులవారిదగ్గఱ సెలవుపుచ్చుకొని శోభనాచలమునుదీసికొని పూఁటకూళ్ళయింటికిఁబోయెను. ఆపూఁటకూటియింటియరఁగుమీఁద భోజనార్థమువచ్చిన కొందఱురాజులును, బ్రాహ్మణులును గూర్చుండిరి. లోపల నడవలో నున్న దండెమునకుఁ బట్టుబట్టలు వరుసగాఁ జుట్టఁబడి యుండెను. ఉదయాస్తమయములు తడికాళ్ళతో మనుష్యులు తిరుగుచుండుటచేత నిల్లంతయుఁ దేమగలిగి కొంచెముజారుగా నుండెను. చేతులను పోఁచీలును, మురుగులును, బంగారుతీఁగెలు వేసిన రాగి పట్టెలును మెడలోఁ బలకసరులు, పట్టెడ, నానుము గలిగి చలువచేసిన జరీపంచె శరీరమంతయుఁ గనుపడునట్లు గట్టి, జుట్టు సిగముడివేసి, యింటఁ గొందఱికిని వాకిటఁ గొందఱికిని వడ్డించుచు, భోజనముచేసినవా రిచ్చుచున్న డబ్బుల నెడమచేతఁ బుచ్చుకొనుచు, మిక్కిలి పనితొందరచే నూపిరి యాడక తిరుగుచున్న యొక తలవెండ్రుకలవిధవను జూచి, శోభనాచలము "రాజమ్మా! బాగున్నావా? ముసలాయన యేమైన దార్ఢ్యముగాఁ దిరుగుచున్నాఁడా?" యని పలుకరించెను.

రాజ—తమదయవల్ల బాగున్నాము. మానాన్న మునుపటివలెనే తిరుగుచున్నాఁడుగాని దగ్గుమాత్రము వదలలేదండి. ఏమి యీవేళ మామీఁదఁ గటాక్షము వచ్చినది.

శోభ—మఱేమిలేదు. తాటిపాకనుండి మన మాచిరాజువారి చిన్నవాఁడు వచ్చినాఁడు. అతనికి మీయింట నుండవలెనని యున్నది. అతనినిక్కడ నప్పగించుటకు వచ్చినాను. పిల్లవాఁడు మిక్కిలి బుద్ధిమంతుఁడు.

ఈకాలపుపిల్లలవలె నల్లర చిల్లర వాఁడు గాఁడు. నీ వందఱి నొకయెత్తు నీపిల్లవాని నొకయెత్తుగాను జూడవలెను. ఇతఁ డొకరిజోలికి సొంటికిఁ బోవువాఁడు గాఁడు. తన చదువేమో, తానేమో.

రాజ—దానికభ్యంతర మేమి? తమరింతదూరము శ్రమపడి రావలెనా? ఆపిల్లవానికి మఱొక లోపము రాకుండ జాగ్రతపెట్టు భారము నాది.

శోభ—రూపాయి లతని నడుగవద్దు. నెలకాగానే నేనిచ్చి వేయుదును. ఇంక వంట యెంత యాలస్యముగా నగును నాలుగు గడియలకు రావచ్చునా?

రాజ—అక్కఱలేదు. రెండు గడియలలోఁగా రావచ్చును, స్నానము చేసిరా నాయనా.

అప్పుడు శోభనాచలమును, రామచంద్రుఁడును వెళ్ళిపోయిరి. రాజమ్మది పూర్వము పలివెల నివాసస్థలము. ఆమె పెనిమిటి వివాహమైన రెండుమాసములకే కాలధర్మము నొందుటచేతను బుట్టినింటివారి సంసారము చితికిపోవుట చేతను రాజమ్మ తల్లిని, దండ్రిని, దమ్మునిఁ దీసికొని యమలాపురము వచ్చి యచట పూఁటకూళ్ళను బెట్టుచు నహోరాత్రములు వేసెడువిస్తరి వేయుచుఁ దీసెడివిస్తరి దీయుచు, వంటలు చేయించుచు వచ్చినవారికి వడ్డించుచుఁ గాశిలోనున్న యన్నపూర్ణసత్రము నందువలె నిరంతరాన్నదానము జేయుచు నమలాపురమునందేకాక కోనసీమయందంతటను మహాప్రసిద్ధికెక్కి విస్తారము ధనము నార్జించెను. పూఁటకూళ్ళను బెట్టుట కారంభించి మూఁడుసంవత్సరములైనను బండ్రెండువందలరూపాయిల నార్జించెను. ఆమె మొదట నాగ్రమము వచ్చినపుడు వండుటకుఁ బాత్రసామాగ్రియైన లేనియిల్లు గంగాళములు మొదలయినవానితో నిండియుండఁగా మొదట కేవలము

రాగిపట్టెలయిన లేని రాజమ్మశరీరము బంగారపు నగలతో నిండియుండుట యొక యాశ్చర్యముగాదు.

పాపము! దైవ మోర్వఁజాలక యామెకు వైధవ్యమును దెచ్చిపెట్టి మనసువచ్చినన్నినగలు పెట్టుకొనుట కభ్యంతరము గల్పించినాఁడు గాని లేనిపక్షమున పుణ్యస్త్రీలు పెట్టుకొను నగ లన్నియుఁ బెట్టుకొనుట కామె దగ్గఱ సామర్థ్యమున్నది. ధనము హెచ్చినకొలఁది సుకుమారత కూడ హెచ్చినందున రాజమ్మ వంటచేయుట కష్టమనితోఁచి యొక వంటబ్రాహ్మణుని బెట్టెను. మొదట వచ్చినపుడు రాజమ్మతండ్రి పెసరట్లనమ్ముటచేతను, దల్లి నీళ్ళబిందెలు మోయుటచేతను, దమ్ముఁడు చలిపందిరిలో దాహమునకు నీళ్ళిచ్చుటచేతను, దాను బూఁటకూళ్ళు పెట్టుటచేతను సంపాదించిన ద్రవ్యముతో రాజమ్మ యిప్పుడు వడ్డీవ్యాపారము చేయుచుండెను. మొదట నందఱిని బ్రతిమాలి కాలక్షేపము చేయుచుఁ గొంతధనము చేతఁజిక్కఁగనే గర్వించి మనుష్యులను రాజమ్మ నిరాకరింపఁ బ్రారంభించెను. ఇంటికి రాజమ్మ పెద్దాఁడుపడు చగుటచేత దలిదండ్రులును దమ్ముఁడును నామె యడుగు దాఁటక యామెపేరు చెప్పిన గడగడ వణఁకుచుందురు. తనయొడల నాలుగయిదువందల రూపాయిల నగలఁ బెట్టుకొని, తమ్మున కైదువంద లిచ్చి పెండ్లిచేసి తామున్న యింటివారికి నూఱురూపాయ లింటిమీఁద బదులిచ్చి తరువాత నింకొకమూఁడేబది రూపాయలు వారిచేతిలోఁ బెట్టి యాయిల్లుకొనెను. రాజమ్మ సంగతి నటుండనిచ్చి యింకఁ గథారంభము జేయుదము. తరువాత రామచంద్రుఁడు స్నానముజేసి మడి గట్టుకొనఁగా భోజనము లారంభమాయెను. ఆసమయమునందు రాజమ్మ వడ్డన జేయుచు, రామచంద్రుని వృత్తాంతమును దెలిసికొని యతఁడు నియోగియని చెప్పినతరువాత నిట్లు మాటాడ నారంభించెను.

రాజ—మొగమోటపడకు నాయనా! నియోగపు బిడ్డవు. కొంచెము పరువుప్రతిష్ఠలకు దేవులాడువారు మన నియోగులే. మేముగూడ నియోగులమే యని చెప్పటకు నీవంటివారిదగ్గఱ సిగ్గుగానుండును. సగము చచ్చిసుమండీ యీపని జేయుచున్నది.

రామ—అవును. కాలము తప్పివచ్చినపు డేమిచేయఁగలము?

రాజ—నీవు చెప్పిన నమ్ముదువో లేదోకాని మాసంసారస్థితి, యేబదియావులపాడి. కావలసినంత ధాన్యపుపంట. ఏవస్తువుకైన నొకరియింటికి వెళ్ళనక్కఱలేకుండ గాలిమీఁదఁ గాలువేసికొని కూర్చున్నవాళ్ళము. ఇవతలచెం బవతల బెట్టి యెఱుఁగనుసుమీ. ఆలాటిదానిని, మాయశక్తి యెక్కడనుండి వచ్చినదో బిందెలకుబిందెలు దింపుచున్నాను. నేఁటికాలమున కింతకర్మమును దెచ్చిపెట్టినావా దైవమా యని పొట్టకోసర మీపని జేయుచుఁ దగుదునమ్మా యని తిరుగుచున్నాను. ఎంత సుకుమారముగఁ బెరిగినానో యంతకష్టము వచ్చినది.

రామ—నియోగు లిటువంటిపని జేయవలసిన పక్షమున కష్టముగా నేయుండును.

రాజ—కూచిమంచివారు, మాచిరాజువారు, మంత్రిప్రగడవారు మాకు బంధువులే. వారెవరైనఁ గంటఁబడినప్పుడు ప్రాణము చచ్చినట్టుగానుండును. ఇప్పుడయిన నొకడబ్బుసొమ్ము మిగిలించుకొనవలెనని లేదు. వాళ్ళడబ్బు వాళ్ళకుఁబెట్టి యేలాగుననైన మాటదక్కించుకోవలెనని యుద్దేశమే.

ఇట్లువారు మాటాడుకొనునప్పటికి భోజనమునకు మఱికొందఱు వచ్చి చిరకాలముక్రిందటఁ దడిపినపట్టుబట్టలఁ గట్టుకొని యన్నము దినుచుండిరి.

ఒకమనుష్యుఁడు—రాజమ్మగారూ! కొంతయన్నము చల్లగాను, గొంతయన్నము వెచ్చగా నున్నదేమండీ! పొడియన్న మేమయినఁ గలిసినదాయేమి?

రాజ—ఊరుకోవయ్యా! ఎవరయినను మీమాటలకు నవ్వుదురు. అన్నము చల్లారినదేమో.

రెండవ—పప్పులో గంజివాసన వేయుచున్నట్లు కనఁబడుచున్నదేమి?

రాజ—మీకుఁగొంచెము రొంపట్టినదేమో. పప్పులో గంజివాసన యేమిటండీ.

మూడవ—ఏమిటండీ! అవతల రాజులకువడ్డించగా మిగిలన యన్నము మాకు వడ్డించినారేమండి? అంత బొత్తుగా మాలకూడా! కొంచెము కుడి యెడమ వద్దటండీ!

రాజ—చాలు లేవయ్యా! నేర్చుకొనిపోయినావు. నీమాటలు నీవు సరే. నీవేయాచారవంతుఁడవా? ఇవతలివాళ్ళే యంత మాలకూడు తినువాళ్ళా నేనింటనుండి పళ్లెముదెచ్చి వడ్డన చేయుచున్నందుకా యీలాటిమాటలు.

నాల్గవ—అన్నట్టు, జ్ఞాపకమువచ్చినది. రాజమ్మగారూ! మీమఱదిభార్య ప్రసవమైనదఁట. పురుడు వెళ్ళలేదుగదా! మీరు మడిగట్టుకొన్నారేమి?

రావ—అయ్యో! మాకు వారికి తరములు తప్పిపోయినవండీ.

నాల్గవ—మాఱఁదికి మీకు తరము లేలాగున విడిపోవునండీ! జ్ఞాతులు గనుకనా.

రాజ—పురుటిదినములు వెళ్ళిపోయినవి.

నాల్గవ—ఈ వేళకు తొమ్మిది. శుద్ధిస్నానము గాలేదు. రామరామ. పురుటికూడుతినినందుకు రేపందఱము స్నానము చేయవలెను.

మీరెప్పుడు నీలాగే. వెనుక చద్దియన్నము బెట్టుమన్నపుడు మైలబట్టతోనే పెట్టినారు. ఈయాచార మెక్కడను జూడలేదు.

మొదట—పచ్చడిలో మెతుకులు కనఁబడుచున్న వేమండీ?

రెండవ—ఇందాఁక నెవరో దిగఁబెట్టిన పచ్చడి వేరేతీసి దాఁచుచుండగా నేను జూచినాను. అది పొరబాటుచేత నీకుఁ బడినదేమో.

మొదట—నారాయణ! నారాయణ! ఎంగిలికూడ నెక్కడ తినఁగలమమ్మా. ఛీ! నాకీయన్నమువద్దు. (అని యాపోసనముపట్టి లేచి పోయినాఁడు.)

రాజ—(కోపము వచ్చి) వెళ్ళవయ్యా గడియగడియకు బెదిరించి యెంతకాల ముండఁగలవు. పాపము! పొరుగూరి నుండి వచ్చినారు. తల్లిదండ్రు లెవరు దగ్గఱలేరు గదా యని సమస్తసదుపాయములు చేసి సొంతయింటికంటె నెక్కువ యాదరణ చేయుచున్నందుకా మీరీలాగున చెవులుపట్టుకొని యాడించుట? పైపైనున్నది మనమాటలు పడుననిమీరనుకొనుచున్నారు గాఁబోలు. నేనాలాగున మాటలు పడుదాననుగాను. మీయిష్టమయిన నుండుడి, కష్టమయినపక్షమున వెళ్ళండి. నావంటివారు లక్షమంది మీకున్నారు. మీవంటివారు లక్షమంది మాకున్నారు. మాఱెక్కలు చల్లగా నున్నంతసేపు భయము లేదు. ఇప్పటికయిన లెక్కచూచి యిచ్చి మరీ వెళ్ళండి. అందాఁక పట్టుపంచె పట్టుకొని వెళ్లవద్దు.

నాల్గవ—సరే! ఉంచుకొండి పట్టుపంచె. నాకు భయములేదు.

రాజ—అవతలవీధి నున్నముండ డబ్బులు పుచ్చుకొని కడుపు గాల్చెడిది. అదే మంచిది. పరమార్థ మాలోచించెడు మావంటి పరువుగలవాండ్రకుఁ గాలముగాదు. వాండ్ర దగ్గఱ నోరే యెత్తరు. ఆ మాయముండ కేలాగున డబ్బు దక్కునో తెలియదమ్మా.

అని యనగానే పట్టుపంచెవదలి యతఁడుపోయెను. రామచంద్రుఁడును భోజనానంతరము పాఠశాలకుఁ బోయెను. శిష్టాచారసంపత్తిగల సాంప్రదాయమునందుఁబుట్టిన రామచంద్రుఁడు పూఁటకూటియింట బొట్టు బెట్టుకొనక, కాళ్ళు గడుగుకొనక మడిబట్టలఁ గట్టుకొనక భోజనము చేయువారలను జూచి పట్టణవాసములయందుఁ గల వైచిత్ర్యముల కాశ్చర్యము నొందెను. అంతతో నతని యాశ్చర్యము సమాప్తము నొందక రాజమ్మ చర్యలు, భోజనమునకు వచ్చినవారి సంభాషణలు విన్నపిదప నధికమాయెను. రామచంద్రుఁడాదినము మొదలు విశ్వనాథశాస్త్రులవారి యింటనే పండుకొనుచు నచటి సహాధ్యాయులతో సుఖముగాఁ గాలముగడుపుచుండెను. ప్రతిదినము మధ్యాహ్నము భోజన మైనతరువాత శాస్త్రులవారు గేదెకు గడ్డినిమిత్తము పొలమునకుఁ బోయినప్పుడు గురుశుశ్రూషయం దొకరికంటె నొకరు మించవలెనని పని జేయుచున్న శిష్యులతోఁ గలిసి, శాస్త్రులవారికి తనచేత పని చేయించుట కిష్టము లేకున్నను, దానుగూడ శక్తిలోపము లేక శుశ్రూష జేయుచుండెను. విశ్వనాథశాస్త్రులవారికి రామచంద్రుని మీఁదఁ గల మంచి యభిప్రాయ మంతకంతకు హెచ్చెను. జనమనోహరమయిన యాకారమును, నాకారమునకుఁ దగిన బుద్ధిసంపదయు, బుద్ధిసంపద కనుగుణ మయిన విద్యాసక్తియు, విద్యాసక్తి కలంకారము పెట్టుచున్న వినయసంపత్తియు, నర్జునునియందు ద్రోణాచార్యునకు వలెనే రామచంద్రునియందు విశ్వనాథశాస్త్రులవారికి మంచిప్రేమను గలిగించెను. శాస్త్రులవారి యింటియెదుటనే గ్రామమునందెల్లఁ దగు పెద్దమనుష్యులును సంపన్నగృహస్థులు నయిన మంత్రిప్రగడశరభరాజుగారి యిల్లు గలదు. ఆయన కుమారుఁడె రామచంద్రుని యీడుగలవాఁడు. శాస్త్రులవారి దగ్గఱ చదువుకొనుచు రామచంద్రుని సత్ప్రవర్తనమునకును, బుద్ధికిని సంతోషించి యతనితో స్నేహముజేసి యత

డెక్కడనుండిన తానక్కడనుండుచు, సీతని కేలోపము తటస్థమయినను సహాయము జేయుటకుఁ దాను సిద్ధముగా నుండి యతని నతిగౌరవముతోఁ జూచుచుండెను. వారిద్దఱును కృష్ణార్జునుల వలె నతిశయస్నేహముచేతఁ బ్రసిద్ధికెక్కిరి. సహజముగా మంచిశారీరముగల రామచంద్రునకు రాగజ్ఞానము నన్నతేగా పుస్తకము నతి శ్రావ్యముగాఁ జదువఁగలుగుటచేత శరభరాజుగా రప్పుడప్పు డతనిని బిలిపించి పుస్తకము జదివించుచుందురు. పుష్పసౌరభ్యమువలెనే వ్యాపించిన రామచంద్రుని కీర్తి వలన నతనియందు మంచియభిప్రాయముగల శరభరాజుగారి మనస్సునకు, విశ్వనాథశాస్త్రిలవారును, కుమారుఁడును జేయు న్యాయమైన స్తుతులు చక్కగా నాటి పిల్లవానియం దొక విధమైన యనురాగమును గలిగించెను. ఇది యిట్లుండగా రామచంద్రుఁడు పూఁటకూటి యింటఁ బ్రవేశించి రెండుమాసము లయినది. ఒకపర్యాయము రాజమ్మ లెక్కకుఁ దొందర పెట్టగా శోభనాచలము రెండురూపాయల నిచ్చెను. కాని తరువాత నొక దమ్మిడీ నయిన నియ్యలేదు. తరువాత రామచంద్రుఁడు తన సహాధ్యాయునియొద్ద రెండురూపాయలు బదులుచేసి రాజమ్మ కిచ్చెను. ఇట్లు రాజమ్మ కొకమాసపు సొమ్ము మాత్రము ముట్టినది గాని రెండవమాసపు సొమ్ము ముట్టనందున నామె రామచంద్రుని నిలువ నీయక బాధపెట్ట నారంభించెను. శోభనాచలమే సొమ్ము నిత్తునని మొదట నొప్పుకొని, తరువాత నీయవలసిన యవసరము లేదనియు, రామచంద్రునే యడుగుమనియు, రాజమ్మకు రహస్యముగా వర్తమానము నంపెను. శోభనాచలము తన స్నేహితునకుఁ బదునైదు రూపాయలు బదులిప్పించి, తా నిరువదిరూపాయలు బదులు పుచ్చుకొని స్నేహితునిచేత సొమ్మించను లేదు తానీయను లేదు. ధనము పుచ్చుకొన్నపుడున్న చొరవయు, ధైర్యమును మరల సొమ్ము నిచ్చునపు డాతనియందుఁ గనఁబడవయ్యెను. తనస్నేహితుఁ డీయవలసిన

ఋణమునకుఁ దా నుత్తరవాదిని గాననియుఁ, దనసొమ్మే తానీయఁగలననియుఁ జెప్పి, శోభనాచలము, రామచంద్రుఁడు తనయింటికి దడిమన్ను పొడిమన్నగునట్లు తిరిగినను నొక డబ్బయిన నీయక వచ్చినపుడెల్ల సాయంకాలము రమ్మని యొకమాఱును, నుదయమున రమ్మని యొకమాఱును సొమ్మందలేదని యింకొకమాఱును మనసులో నేమియనుకొనవద్దని యొకమాఱును తనకుఁ జాలమొగమాటముగా నున్నదని మఱొకమాఱును జెప్పినమాట చెప్పక వానిని దిప్పుచుండెను. రామచంద్రుఁ డేవేళప్పుడు సొమ్మిచ్చెనోకాని శోభనాచలమునకు సొమ్మెన్నఁడు నందనే లేదు. అవసర మెక్కువై తనయింటి కతఁడు వచ్చినకొలఁది శోభనాచలమునకు సొమ్మీయవలెనను నభిప్రాయము తగ్గి పలుమాఱతఁడు వచ్చినందులకు విసుగు హెచ్చెను. రామచంద్రుఁ డింటికి వెళ్ళినపుడు శోభనాచల మగుపడక యింటనుండక యొకవేళ నింటనుండిన లేడని పించుచు, వీధిలో నెదురైనప్పుడు ప్రక్కసందులోనికైనను దగ్గఱ యింటికైనను బోవుచు, నట్లు చేయవీలుగానపుడు ముసుఁగు వేసికొని స్నేహితులమధ్య దాఁగుచు మొగమున కేదయిన నడ్డముపెట్టుకొనుచుఁ, గాలము గడపుచు వచ్చెను. అతిస్వల్పకాలసంపాదితమైన వారి స్నేహము, క్రమక్రమముగా మొగమోటమై, లజ్జయై, మనస్పర్థయై, నిష్ఠురమై యాగ్రహమై తుదకు రానురాను కలహముగాఁ బరిణమించెను. తుదకు రాజమ్మయొక్క బాధ పడఁజాలక యొకనాఁ డుదయాస్తమయములు వాకిటఁగూర్చుండి వెంకటరత్నముతోఁ గూడ వచ్చుచున్న శోభనాచలమును బట్టుకొని రామచంద్రుఁడు విధిలేక యీప్రకారముగా మాటాడ నారంభించెను.

రామ — అయ్యా శోభనాచలముగారు! ఎంతకాలము తమ యింటిచుట్టు నేను దిరిగినను నామీఁద ననుగ్రహ మింకను రాలేదు గదా? రాజమ్మగారు నన్ను నిలువనిచ్చుటలేదు. ఛీపో మాపో యింట

నుండి నన్నామె వెడలఁగొట్టును. నామనవి చిత్తగించి లెక్క దయ చేయుదురూ తమ రుచితిముగనిచ్చినట్లు సంతోషించెదను. పుచ్చుకొన్న సొమ్ముగాని మఱియొకటి కాదు.

శోభ—(ఆగ్రహముతోఁ గన్నులెఱ్ఱజేసి) నీకేమయినఁ గొంచెము బుద్ధి యున్నదా లేదా? పెద్దపిన్న లున్నారను సందేహ మేమియు నక్కఱలేదా? అందఱు నీవలెఁ దుచ్ఛులే యనుకొన్నావా? నీవు బ్రతికిన బ్రతుకు కొద్ది నీపరువుకొద్ది యడిగినావు. నీసంప్రదాయ మెటువంటిది? నీసంగతి నేనాదినముననే గ్రహించినాను.

రామ—అయ్యా! తమకంతకోప మెందుకు? నేనేమన్నాను నావల్ల తప్పున్న క్షమింపుఁడు.

శోభ—మేము నిన్ను క్షమించ తగ్గవారమా! నీవే నన్ను క్షమించవలెను. చచ్చి చెడి యేలాగో రెండుగుల్లలు తెగనమ్ముకొని నీవు కాగా సొమ్ము సంపాదించినావు. నీదగ్గఱ బదులుపుచ్చుకొనుట నాదే బుద్ధితక్కువ. నీవీస్వల్పమునకు మొగము చిండుకొనుచున్నావు గాని యీలాటివి లక్షలు సంపాదించినాము. లక్షలు వ్యయము చేసినాము. నావంటివాని కిది యొకలెక్క కాదు.

రామ—అందుచేతనే త్వరగా దయచేయించండి, నేరమంతయు నాదే.

శోభ—ఇయ్యక మానుదుమా యేమిటి? ఇచ్చినదాఁక చచ్చినట్లుంఁడు. అప్పుడు మకురాదు. నీసొమ్మెంతచేయును? నీవెంతచేయుదువు? నీనైజము కనఁబఱచుకొన్నావు. నీసొమ్ము వారమునాఁటికి గిరగిరఁద్రిప్పి పాఱవేసెదను. నీకంటె నిర్భాగ్యుఁడుగాని నీసొమ్ము నపహరించఁడు. నీకు గతిలేదు గాని మాకు లేకపోలేదు. ఉపకారమునకుఁ బోగా నపకార మెదురయినదఁట! వచ్చిననాఁడు మాయింట నుంచుకొని బంధువుఁడుగదా యని సమస్తవిధముల నాదరించినందుకా యీమాటలు.

సాటి నియోగపువాఁడవని నీకింత నిర్వాహము చేయవలెనని యనుకొన్నాను. అయ్యా వెంకటరత్నముగారు! ఆరాత్రి దొంగలుపడినప్పుడు తాను గుజ్జువాఁడు భయపడునని దగ్గఱగా మీఁదఁ జెయ్యివేసికొని పండుకొన్నాను. ఆవిశ్వాసమయిన లేదు. ఈకాలములో నెవరికి నుపకారము చేయఁగూడదండి, నాయనా! రేపు నీసొమ్ము నీకుఁ బంపెదను. ఇప్పటికి వెళ్లు.

వెంక—ఇంత మంచివారు, మీతో నేపడినది కాదు. ఇంక నీ గ్రామమునఁ దెవరితో సరిపడును? బాగానే సార్లాపడఁగలఁడు. సరసముగానే యున్నది.

రామ—మీచిత్తము. ఇఁక నేనడుగను. ఆమాట మీరే దక్కించుకోవలెను.

శోభ—అమలాపురమునీ ళ్ళోడలఁ బట్టినవి. పెంకెతనము ముదిరినది. మాటదక్కించుకోవలెనుగాదూ? ఇది జ్ఞాపక ముంచుకో.

రామ—మీరాచంద్రార్కము నాకు జ్ఞాపక ముండునట్లు చక్కని పని జేసినారు.

అని మెల్లగా ననుకొని మాటలతోఁ దెపల్చి తన్ను శిక్షింపక దయదలఁచి పోనిచ్చినందులకు మనసులో సంతోషించుచు దేవున కనేక వందనములు జేయుచుఁ బూఁటకూటిదాని కేమిప్రత్యుత్తరము చెప్పదునాయని యాలోచించుకొనుచు రామచంద్రుఁడు వచ్చెను. రాగానే రాజమ్మ వానిని జూచి యిట్లనియె.

రాజ—లెక్క తెచ్చినావయ్యా?

రామ—శోభనాచలముగారు—

రాజ—(మాటకడ్డమువచ్చి) శోభనాచలములేదు గీభనాచలము లేదు. నాయింటఁదిన్నవాఁడవు నీవా శోభనాచలమా? నాకతనితో నేమి? ఒడ లెఱుఁగవు. ఎవరియబ్బసొమ్మని తిన్నావు? డబ్బుపుచ్చుకో

కుండ నీకు మూఁడుపూఁటలు నండి కుంభముతోడుట కెవరు నీకిచ్చి యున్నారు. పోపో. నాయింటనుండి లేచిపో. చెంబు, పట్టుపంచె, నేనియ్యను నడునడు.

అంతకఠినముగా రాజమ్మ మాటలాడినపు డింక నచట నుండ రాదని చివాలున లేచి రామచంద్రుఁడు వెళ్ళుచుండెను. అంతట నాతని మార్గమధ్యమందు వెనుక తనకు రెండురూపాయల నప్పిచ్చిన సహాధ్యాయుఁ డగుపడి రామచంద్రుని నిలువఁబెట్టి తనసొమ్ము తనకిమ్మని యడిగెను. వారిట్లు మాటాడిరి.

సహా—ఏమోయి! అప్పుపుచ్చుకొని తిరిగి యిచ్చినావుకావు? ఒకనాఁడా రెన్నాళ్ళా? అంత గతిలేనివాఁడ వెందుకుపుచ్చుకొన్నావు? పోనీ యెగవేయి. దీనితో నీవు పెద్దకాఁపురము చేయవు నేను జెడిపోను. మర్యాదగాదు. నేనేలాటియవసరములో నీకిచ్చినానో నీవు నాకాలాగు రెండవకంటివాఁ డెఱుఁగకుండ నీయవద్దా? తేపు నీవీయకపోతివా నీకు నాకు బాగుగాజరగదు. అని చెప్పి వెళ్ళిపోయెను.

అతని యదృష్ట మేమో కాని రామచంద్రునకు బదు లిచ్చిన వారును నతనియొద్ద బదులుపుచ్చుకొన్నవారును గూడ నతనిని నిందించుచుండిరి. శోభనాచలము సొమ్మిచ్చుననునాశ వానికి లవమును లేదు. గ్రామమందుఁ దన్నెవరు నెఱుఁగరు. రాజమ్మ లేవఁగొట్టినది. మద్దుల కనకరత్న మియ్యవలసిన యారూపాయి కూఁడ దానీయనక్కఱలేదని చెప్పెను. అందుచేత మహావిచారముగలిగి నిర్విణ్ణుఁడై సాయంకాలము వఱకు భోజనము లేనందున కడుపులో మలమల మాఁడుచుండగాఁ బ్రదోషకాలమున నెప్పటియట్లాలయమునకుఁ బోయి దేవదర్శనము జేసి తరువాత మంటపము మీఁద నుత్తరీయము బఱచుకొని గుఱ్ఱిల్లసీళ్ళు గ్రుక్కుకొనుచుఁ, దల్లిదండ్రులుచనిపోవుటయుఁ, బినతండ్రి యన్యాయముగ సొత్తపహరించుటయు, ద్రవ్యనష్టమును, బ్రతిష్ఠలమునఁ దిట్లును,

దలఁచితలఁచి విచారించుచు వెల్లకిలఁబండుకొనెను. రామచంద్రునిసంగతి యంతయు నెవరివలననో విని శరభరాజుగారి కుమారుఁడు గోపాలము గ్రామమంతయు వెదికి దేవాలయమునకు వచ్చి మంటపముమీఁద నున్న రామచంద్రుని గనుఁగొని, మొగమోటముచేత నతఁ డేమియుఁ జెప్పకున్నను, భోజనము చేయనట్లు గ్రహించి "రామచంద్రుఁడూ! మాబాబయ్యగారు నిన్నొక్కసారి రమ్మన్నారు" అనిచెప్పి తీసికొని వెళ్ళెను.

నాల్గవ ప్రకరణము.

అమలాపురమునందుఁ గల యిండ్లన్నిటిలో మంత్రిప్రగడ శరభరాజుగారియిల్లే పెద్దది. రెండు వీధియరఁగులకు గచ్చు చేయఁబడియున్నది. ఇటికలతోఁ గట్టిన స్తంభములు రెండరఁగుల మీఁదను గలవు. రాతిమెట్లతో నిండిన గుమ్మము దాఁటి లోపలికి పోగా నెడమచేతివైపున పెద్దకచేరిచావడి యడుగువేసిన జారునట్లు నున్ననయి తెల్లనిపాల గచ్చుతో నిండియుండును. చావడికి రెండుప్రక్కల రెండుగదులుండును. అందులో నొకగదిలో శరభరాజుగారి జ్యేష్ఠకుమారుఁడైన రాజగోపాలము చదువుకొనుచుండును. చావడి కెదురుగా నున్న యంకణ వేసవి కాలము గనుక నొక కొబ్బరియాకుల పందిరి కలదు. చావడిమీఁదఁ గూర్చుండుటకు వెదురుపేళ్ళచాపయు దానిమీఁదఁ దివాసులును గలవు. గోడదగ్గఱ మూఁడుమూళ్ళపొడుగున నొకపెద్దదిండు చేరగిలఁబడుటకు వేయఁబడియున్నది. ఇనుపజాలకట్టలుగల యొకగవాక్షము దిండుపై నుండుటయేకాక, చావడిలోనుండి దొడ్డిలోనికిఁ బోవుటకు కిటికీకి రెండుప్రక్కల రెండుగుమ్మములును, వానికిరెక్కతలుపులునుగలవు. వీధిగుమ్మమునకునెదురుగా లోగిటియొక్క లోపలిభాగమున్నది. అందు మండువా

యును, దాని కిరుప్రక్కలను రెండుగదులును, వానికిఁ జేరి పడమటి యిల్లునునున్నవి. దొడ్డిలో నొకయుప్పునీళ్ళనుయ్యి త్రవ్వఁబడియున్నది. నూతికిఁ గొంచెము ప్రక్కగాఁ దులసికోట వేయఁబడి యున్నది. ఇంటికి దక్షిణభాగ మందు పశువులసాలయొకటి కలదు. ఈయింటియందు శరభరాజుగారు తండ్రితాతలనాఁట నుండియుఁ గాఁపురమున్నవారు. శరభరాజుగారి కిప్పటికి నలువది సంవత్సరము లుండును. మొలకు బంగారపు గోవత్రాడును, చేతులకు నగిషీ చెక్కిన గుల్లమురుగులును వేళ్ళకు బటువులును, శరభరాజుగారెప్పుడును దీయక ధరించుచుందురు. ఆయన పచ్చనైన కొంచెము స్థూలశరీరము, బట్టతలయుఁ గలిగియుందురు. శరభరాజుగారికి దొలిచూలు మగపిల్లవాఁడు పుట్టుటచేత సంతోషించి రాజగోపాలమని తమతండ్రిగారిపేరు పెట్టుకొనిరి. రాజగోపాలము తరువాత దొమ్మిదిసంవత్సరములవఱకు శరభరాజుగారికి బిడ్డలు లేరుగాని పిమ్మట నొకకుమార్తె గలుగ నేడవపురిటినాఁటికి నాలుగుమాసముల క్రిందట చనిపోయిన శరభరాజుగారి చెల్లెలు స్వప్నములోఁ గృష్ణవేణమ్మకుఁ గనఁబడి పేరుపెట్టుమనినందున, నీకొమార్తెకు పార్వతియనుపేరు పెట్టిరి. ఆమె వెనుక మరల నొకకుమారుఁడు గలిగెను. అతనిపేరు నరసింహము. కృష్ణవేణమ్మ శరభరాజుగారి భార్య శరీరమున ధరించిన యాభరణంబుల కాంతిని వెలవెలబాఱఁజేయు చాయయు, నాకర్ణాంతములైన నేత్రములును, దానిమ్మగింజలవంటి పండ్లును, సన్నని నడుమును గలిగి కృష్ణవేణమ్మ, లావణ్యమందేకాక సత్ప్రవర్తనమందును స్త్రీలలో శిరోభూషణమై మగనిమాట జవదాఁటక సత్కార్యములయం దాయనకుఁ దగినప్రోత్సాహము నిచ్చుచు ననుకూలదాంపత్యమునకు నిదర్శనము వీరేయని జనులు స్తోత్రముచేయునట్లు మహాకీర్తిని గాంచెను. శరభరాజుగారికి సంవత్సరమునకు గొబ్బరితోఁటలమీఁదను, భూములమీఁదను, మూఁడువేలరూపాయలు వచ్చు

ను. గ్రామమునం దాయన తగుపెద్దమనుష్యు లగుటచే వివాదలు గలవారందఱు శరభరాజుగారి యెదుటకు వచ్చి తగవులు పరిష్కరించుకొందురు. వెంకటరత్నము శరభరాజుగారి కొకవేలువిడిచిన పినతండ్రికొడుకు. బాంధవ్యమునందేకాక గుణములయందుఁగూడ వెంకటరత్నము శరభరాజుగారికి దూరమేకనుక నతనిదనయింటనుంచుకొనుటకు నిష్టము లేకపోయినను దల్లిప్రోద్బలముచేత నతఁ డింటనుండుట కాయన సమ్మతించెను. చిన్నతనమునందే తలిదండ్రు లార్జించిన రొక్కమంతయు విచ్చలవిడిగా వ్యయముచేసి యన్నవస్త్రములకు లోపముగాగానే వెంకటరత్నము వీరియింటఁ బ్రవేశించెను. వివాహము కాకపోయినను, నతనికి సంసారికంటె నెక్కువ తాపత్రయములు గల్గియుండెను. ధనము వచ్చుబడి లేకపోయినను, ద్రవ్యముతో నావశ్యక మెక్కువగ నుండెను. రామచంద్రుఁ డమలాపురము వచ్చిన నాఁటిరాత్రి వెంకటరత్నము చెఱువుగట్టునఁ బ్రవేశించినయిల్లు వానిభోగస్త్రీయైన చంద్రముఖియిల్లే. లావణ్యమునం దామెకుఁ జంద్రునితో సమానమైనకాంతి లేశమును లేదు సరికదా చంద్రునివలె గుండ్రని ముఖముగల్గి చంద్రముఖినామము సార్థకముజేసికొనునేమో యనుకొన్నను మొగము కొంచెమించుమించుగా మూరెడుపొడు గుండును. కొమార్తెకు సార్థకనామము లేకపోయినను దన చిన్నతనము నుండియు నింటికివచ్చిన యనేకనరుల ప్రాణముల హరించి హరించి యిప్పటికి జవసత్వము లుడిగియున్నదాని తల్లికి నరహరి యనునామము సార్థకమై యుండెను. చంద్రముఖికి చప్పిదవడ లుండుటచేత దమలపాకు లావశ్యక మెక్కువగ నుండెను. అట్లు రామచంద్రుఁడు రాజగోపాలముతో రాగానే శరభరాజుగా రతనిని దమయింట నుండుమని బలవంతపెట్టిరి. నియోగపు కుటుంబమునందుఁ బుట్టిన రామచంద్రునకుఁ బరగృహనివాసము చేయుట యభిమానమని తోఁచినను కాలము తప్పివచ్చినందున శరభరాజుగారి యింట నుండి

రాజగోపాలముతోఁ గలిసి చదువుకొనుచుండెను. వచ్చినప్పటినుండియు రామచంద్రునకును వెంకటరత్నమునకును గొంచెము సరిపడకుండెను. శోభనాచలమునకు స్నేహితుఁ డగుటచేత వెంకటరత్నమునకు రామచంద్రునిమీఁదఁ గొంచెము కోపముండుట సహజమే. అది యటుండఁగా వెంకటరత్నము నిలువుబొట్టువాఁడగుటచేత రామచంద్రుఁ డాబొట్టు బెట్టుకొననందుకు నాతనిమీఁదఁ గోపము వచ్చెను. తరువాత గొన్ని దినములకు శరభరాజుగా రొకనాఁడు రామచంద్రునితో నేదో రహస్యమును జెప్పిరి. ఆరహస్యము తనకుఁ జెప్పుమని వెంకటరత్నము రామచంద్రు నెంత బలవంతపెట్టినను, నతఁడు చెప్పనందున వానిపైఁ గోపము ద్విగుణ మయ్యెను. అందుచేత వెంకటరత్నము రామచంద్రుఁ డొంటరిగాఁ దనకంటఁబడినప్పుడెల్ల పొట్టకూటికిఁ జేరినవాఁడనియు, సర్వజ్ఞత్వము మెండనియు, నిఁక నిటువంటి యెత్తిపొడుపుమాటల ననుటయే కాక రామచంద్రుని గురించి తానెవరితోఁ బ్రసంగించినను దనశక్తి వంచన లేకుండ నతఁడు మంచివాఁడు కాఁడని వారి మనస్సులయందు నాటునట్లుగాఁ జెప్పుచు వచ్చెను. శరభరాజుగారును, కృష్ణవేణమ్మయు రామచంద్రుని దమకుమారునితో సమానముగాఁ జూచుకొనుచున్నను వెంకటరత్నము తనయెడల జూపుచున్న యసహ్యతవలన రామచంద్రునకు మనస్సిమితము లేకపోయెను గాని సద్గుణసంపన్నుఁ డగుటచే రామచంద్రుఁడు శరభరాజుగారితో నైనను, లేక తనప్రాణసమానముగాఁ జూచుకొనుచున్న రాజగోపాలముతో నైనను, నీసంగతి జెప్పఁ డయ్యె. రామచంద్రునకుఁ దనయిల్లు వెడలినతర్వాత పూర్వము తన కిష్టములేని వస్తువు లెల్ల నిప్పు డిష్టమయ్యెను. అతఁ డమలాపురమునఁ జదువుకొనుచున్న కొలంది విశ్వనాధశాస్త్రిలవారికి వాత్సల్యమును, సహాధ్యాయులకు గౌరవమును, శరభరాజుగారికిఁ బ్రేమయు, రాజగోపాలమునకు మైత్రియు, గ్రామస్థులకు మంచియభిప్రాయమును గలుగఁ

జొచ్చెనుగాని వెంకటరత్నమునకు మాత్రము ప్రేమాదులు చచ్చి యసహ్యత హెచ్చనారంభించెను. ఇప్పటికి రామచంద్రుఁడు శరభరాజుగారియింటికి వచ్చి పదిమాసము లయ్యెను. అమలాపురమునందు గొబ్బరివేళ్లనీళ్ళు పడక దేహమునందు రామచంద్రునకుఁ గొంచె మప్పు డప్పు డజీర్ణముగాను ననారోగ్యముగా నుండుచు వచ్చెను. ఆసంవత్సరమునందు జ్యేష్ఠమాసమున నతనికి దీవ్రమైన జ్వరమువచ్చినది. జ్వరము తగులగానే శరభరాజుగారు తమదగ్గఱనున్న శీతాంశురసము మాత్రల నిచ్చిరి. విశ్వనాధశాస్త్రిలవారు కొంచెము జలముమాత్రము మంత్రించి త్రాగుమని యిచ్చిరి. అంతటిలోనే యెక్కడనుండియో రెండుపొట్లములు దెచ్చి రాజగోపాలము తేనెతోఁగలిపి దగ్గఱనుండి మ్రింగించెను. కాని వెంటనే గుణము కనఁబడనందున సాయంకాల మతఁడు కషాయము నిప్పించెను. శరభరాజుగారి తల్లి యొకపూఁట కంటిలో మిరియముల కలికము వేసెను. ఎన్ని చేసినను రోగ మెక్కువే కాని తక్కువ కానందున శరభరాజుగారు తమయింటివైద్యుఁడు గ్రామమందు లేఁడని తెలిసికొని, పూర్వమున వృత్తి యేదియు దొరకక వైద్య మారంభించి యనేకజనుల కకాలమరణపూర్వకముగ స్వర్గలోకసుఖము గలుగఁజేసి ప్రాణము విసిగి వైద్యము చాలించి సంచి మూల బడవైచిన యొక ముసలివైద్యుని బిలిపించి కుఱ్ఱవానిని జూపి చేయి చూడుమని చెప్పిరి. అంతట వైద్యుఁ డిట్లు పలికెను.

వైద్యు—చేయి చూడనక్కఱలేదు. లంకణములు గట్టుఁడి. ఎన్నిలంకణములు కట్టిన నంత మంచిది.

రామ—అయ్యా! చిన్నతనమున నుండియు నాకు లంకణము లుపడవు. అన్నము తినవలయును.

వైద్యు—ఎందుకు పడవు? కమ్మనిరోగములు తియ్యనిమందులు

సరిపడఁగలవా? ఉండలేకపోతే జాడ్యములొంగునా? కన్నులుమూసి కొని పరుండు.

శర—అయ్యా! ఎన్నిలంకణములుపడవచ్చును.

వైద్యు—ఇది పురాణజ్వరము. శరీరమున జీర్ణించెను. పది లంకణములమీఁదిమాట.

రామ—అయ్యయో! నేనుండలేనండి. శరభరాజుగారు! నా తత్వమున కది సరిపడదు.

శర—పథ్యము త్వరగానే పెట్టింతుములే నాయనా. (అని వైద్యునితో) అయ్యా! ఏమిమందు వేయఁదలఁచుకొన్నారు! ఆనందభైరవి వేయవచ్చునా?

వైద్యు—ఆనందభైరవి యేమిపని చేయఁగలదు? ఇది భడవ జాతి జ్వరము. రాకడ వేఱుగానున్నది.

శర—ఏదోయొకటి వేయించండి.

అని చెప్పగానే వైద్యుఁ డొకమాత్రనిచ్చి వెళ్ళిపోయెను. జ్వరముకొద్దిదైనను నది యెక్కువజ్వరమనిచెప్పి యెక్కువధనము గ్రహించవలెనని దురుద్దేశము గలిగి రోగమెక్కువగుటకు వైద్యుఁడు మందిచ్చెను. తరువాత దాని లొంగఁదీయవలె ననుకొన్నను, రోగము త్వరగా లొంగలేదు. ఉష్ణము నిశ్శేషముగాఁ దగ్గినను లంకణము లింకను గట్టించి వైద్యుఁడు పథ్యము బెట్టించుట మానిపించెను. ఆమహానీరసముచేత నొకనాఁ డర్ధరాత్రి రామచంద్రునకు నిస్త్రాణ వచ్చి మాట రాక కాలుసేతులు చల్లబడెను. ఆసంగతి నెఱుఁగక యీగుణములు మఱొకవిధముగా భావించి వెంకటరత్నము శరభరాజుగారి చెవిలో మెల్లగా "రామచంద్రునిపని బొత్తుగా నపస్మారముగానున్నది. మనకు దక్కఁడని తోఁచుచున్నది" యని చెప్పెను. ఆమాట వినగానే శరభరాజుగారదిరిపడి లేచిరి. ఇంట నందఱు దొట్రుపాటుతో లేచిరి.

వెంకటరత్నము చాకలివానిచేత వీధిలోగోడదగ్గఱ రెండువెదుళ్ళుపాతించి రెండువెదుళ్ళడ్డమువేయించి నాలుగుచాప లడ్డముగట్టించెను. శరభరాజుగారితల్లి చప్పచప్పన రెండుచేదల నీళ్ళు మీఁదఁబోసికొని తడిగుడ్డతోనటకమీఁదికెక్కి యూరగాయకుండల దింపుచుండెను. శరభరాజుగారు వైద్యునికొఱకు వర్తమానము నంపిరి; కాని జరగుచున్న సంగతి యంతయు విని వైద్యుఁడు తన యౌషధప్రభావము తానెఱుఁగును గనుక మరణమే కాని మఱొకటి జరగదని నిశ్చయించుకొని రాక, తుదకు వర్తమానము లెక్కువకాగా శరభరాజుగారికిఁ గోపమువచ్చునని యచటికివచ్చి చూచి "చేతిలోఁ జాల జబ్బుగానున్నది. ఇది విషమజాతి. నెగ్గదని నేను మొదటనే యనుకొన్నాను. మందు లియ్యఁగలము గాని యాయుర్దాయము పోయఁగలమా" యనిచెప్పి యొకచోట గుమిగాఁ గూడికొనియున్న రాజగోపాల శరభరాజ వెంకటరత్నముగారుల దగ్గఱ గూర్చుండెను. అప్పుడు శరభరాజుగారి తల్లి యన్నపూర్ణమ్మ వచ్చి యిట్లుపలికెను.

అన్న—ఏలాగున్నదిరా? నాయనా!

వెంక—ఏమిచెప్పను ఘడియలమీఁద నున్నది. ఇప్పుడో యిఁకనో.

అన్న—ఆ మంచము తీసి వీధిలోఁ బారవేయండిరా? ఇంకా యింట్లోయెందుకు?

శర—తొందర యేమిటమ్మా? ఇంకఁ గొంచెము సేపుండు.

అన్న—కొంచెముసేపేమిటి? ప్రాణము గుటగుటలాడుచున్నది.

శర—నాకా పిల్లవానిఁజూడఁ గడుపులో జాలిగానున్నది. అవతల బెట్టించలేను.

అన్న—సామానంతా తగులఁబడిపోతుంది. ఎక్కడో దిక్కుమాలిన ముండాకొడుకు కోసరము నిక్షేపమువంటి యిల్లు పాడుపడ

వెయ్యడాని కాలోచిస్తావేమి చెప్పినమాట వినరు. ఏగంగలో దిగేదమ్మా? మాయసంతవచ్చింది. ఈనిర్భాగ్యపు చచ్చినవాఁడు మాయింటికోసరమే దాపరించినాఁడు. [లెందుకు?

రాజ—తిట్టకమ్మా యేమియులేదు, ముందుగా చావుమాట

అన్న—చావక యీవెధవ బ్రతుకుతాఁడు? మీరుకూడా వాడితో కట్టగట్టుకొని గంగలో దిగండి. ఒక్కయేడు పేడిచి నోరు మూసికొని యూరకొంటాము.

వెంక—అన్నయ్యా! వాడత్రిపాది నక్షత్రమఁట. ఇల్లారు మాసములు వదలిపెట్టవలెను. పశువులసాలలో నైనఁ బెట్టించండి. పోవునప్పు డెక్కడయిన నెక్కటే.

వైద్య—ఆయుర్దాయ మున్న పక్షమున జంపినను జావఁడు. వెనుక నాకొక పర్యాయ మీలాగే ప్రాణముమీఁదికి వచ్చినపుడు మావారందఱు నన్ను గ్రిందఁబడవేసికొని కూర్చున్నారు. అంతటనాప్రాణముపోయినది. నలుగురు యమదూతలు నల్లలాఁగులు తొడుగుకొని రోకళ్ళతో వచ్చి నన్ను దీసికొని మాలకాకివలె నల్లని దేహము గలిగి యొక సింహాసనముమీఁదఁ గూర్చున్న యొకరాజున కెదుట నిలువఁ బెట్టిరి. అతఁడు యమధర్మరాజు. నరకములోఁబడి యేడ్చువారి కేకలను విన్నాను. అప్పుడు యముఁడు నన్నుఁజూచి దూతలతో "ఓరీ మూర్ఖులారా! మీరొకనిఁ దీసికొనిరమ్మని పంపిన వీనిని దీసికొనివచ్చినారేమి" యని చెప్పి నన్ను గ్రిందికిఁ బడఁద్రోసెను. అప్పుడు మావాండ్రు నా శరీరమును దీసికొని వెళ్ళుటకు సిద్ధముగా నుండగా నే బ్రతికినాను. ఏమో యీలాగున నీతఁడును బ్రతికిన బ్రతుకవచ్చును.

రాజ—ఏమివింతలండీ! ఎవరయిన నమ్మవద్దా?

వెంక—ఆశ్చర్య మేమున్నది? ఈపిల్లవాఁడు బ్రతుకఁడండి. రాత్రినాకలలో యమదూతలు మట్టిలాగులుతొడుగుకొని దుడ్డుకఱ్ఱలతో

వచ్చి గుమ్మములో నిలుచుండి యెవరినో రమ్మని పిలుచుచున్నారు. దూరదర్శనమైన నింక బ్రతుకుట యబద్ధము, నేననేకపర్యాయములు చూచినాను.

అని చెప్పినంతలోన విశ్వనాథశాస్త్రిలవారీకలవలపాటంతయు విని లేచి రామచంద్రునకుఁ దటస్థమయిన యీమహాపదకు విచారించి శరభరాజుగారితో నిట్లనిచెప్పెను.

విశ్వ—అయ్యా! రామచంద్రుఁడు మిక్కిలి బుద్ధిమంతుఁడు. ఆతని కీలాగున కాలము తప్పివచ్చినది. ఇన్నాళ్ళనుండియు మీరే తండ్రివలె సంరక్షణ జేయుచున్నారు. అతఁడు పిల్లవాఁడయినను యోగ్యుఁడు. అవతల బెట్టించుట భావ్యముగాదు.

వెంక—ఏమిటయ్యా! అంత జాలిగానున్న పక్షమున మీయింటఁ బెట్టుకొండి. శ్రీరంగనీతు లెన్నియైనను జెప్పవచ్చును. మీయిల్లు కాకపోయినసరి.

అని పలుకుచున్న సమయమునందు శరభరాజుగారితల్లి వచ్చి వెంకటరత్నమును బిలిచి యతఁడును దానును దోడుపట్టి రామచంద్రుని మంచము పశువులపాకలోఁ బెట్టిరి. మిక్కిలి పరిశుద్ధమయిన వాయువుగల శుభ్రమయిన చోట నుండవలసినరోగిని దీసికొనిపోయి, చుట్టును రొచ్చును దోమలుమొదలగు కీటకముల ధ్వనులును, కడుపులోఁ బ్రేగులు తెగునట్లు వమనము కలుగజేయు పేడకంపుగల యీపాకలోఁ బెట్టుచుండగా శరభరాజుగారు చూచియు స్త్రీలమాట కడ్డముచెప్పలేక, స్నేహితునికొఱకు విచారించుచున్న రాజగోపాలము నూరడించుచు విశ్వనాథశాస్త్రిలవారితో మాటలాడుచుండిరి. తరువాత కృష్ణవేణమ్మ రామచంద్రునియొద్దకుఁబోయి యాతనిస్థితినిజూచి విచారించి యాతనిసంగతిని బట్టి యవి నిస్త్రాణలక్షణములుగాని మరణచిహ్నములుగావని గ్రహించి, కొంచెము చిట్లుపుకునీళ్ళు పోసినచో నది కుదురుననుకొని తనయభి

ప్రియమును శరభరాజుగారితోఁ జెప్పెను. ఆయన దాని కిష్టపడఁగాఁ దరువాత చిట్టుడుకునీళ్ళు గిద్దెడు రామచంద్రున కామె లోపలఁబోసెను. అవి త్రాగిన నాలుగుగడియలకు రామచంద్రుఁడు కొంచెము తెల్వి దెచ్చుకొని యొత్తుగిలి పండుకొనెను. తక్కినరాత్రియంతయు రామచంద్రునియొద్ద రాజగోపాలము పరుండవలెననుకొని యది తండ్రితోఁ జెప్పుచుండఁగా విని ముసలమ్మ యిట్లనిచెప్పెను.

అన్న—ఓరీ! కుఱ్ఱవాఁడా! నీవక్కడ పండుకోకు. ఆనక జడుసుకొన్నపక్షమున దేవుళ్ళాడలేము. నీవు సావిట్లోపరుండు.

రాజ—అక్కడ పరున్నమాత్రముననే జడిసికొందునా? అంత భయము లేదు.

అన్న—చెప్పినమాట వినవేమిరా? వాఁడెవరు? నీవెవరవు? నీ యమ్మవంకచుట్టమా? అబ్బవంకచుట్టమా. [కొనియెదను.

రాజ—నీవు వెయ్యిచెప్పినా నేనువినను. నేనిక్కడనే పండు

అని రాజగోపాలము చెప్పినమాటలకు మనసులో సణుగుకొనుచు నామె వెళ్ళెను. ఆమిగిలిన రాత్రియంతయు వెంకటరత్నమును రాజగోపాలమును రామచంద్రునియొద్ద పశువులపాకలోఁ బరుండిరి; కాని దుర్వాసనచేత గొంతసేపటికి రాజగోపాల మావలకు వెళ్లెను. అదివఱకు రామచంద్రుఁడు జబ్బుపడకముందు రాజగోపాలముయొక్క యుంగరమును దనవ్రేలను బెట్టుకొనెను. అది తీయకముందే రోగపీడితుఁడగుటచే నా యుంగర మతనిచేతనే యుండెను. రామచంద్రుఁడు కొంచెము కనుమూసి నీరసముచేఁ బరున్నపుడు పంగనామములఁ బెట్టుకొన్న యొక బ్రాహ్మణుఁ డాయుంగరమును మెల్లమెల్లఁగా లాగుచుండెను. రామచంద్రుఁ డులికిపడి లేచి నీరసముచేత మాటలు తిన్నగారానందున నక్షరములు స్పష్టముగాఁ దెలియకున్నను, హీనస్వరముతో నొకకేక వేసెను. పంచప్రాణములను స్నేహితునిమీఁదనె పెట్టుకొని యున్నగోపాలమామాటలు

విని పరుగెత్తుకొనివచ్చి యేమని రామచంద్రు నడుగఁగా నతఁ డేదో గోపాలముయొక్క చెవిలోఁ జెప్పెను. ఆమాటనాలకించి గోపాలము మహాకోపముతో ‶ఏమయ్యా! వెంకటరత్నము! అతనిచేతియుంగరము నీ వెందుకు లాగినావు?” అనియడిగెను. వెంకటరత్నము మిక్కిలి కోపముతో నిట్లని చెప్పెను.

వెంక—ఏమిటయ్యా! జబ్బుచేత సంధించి చావునకు సిద్ధముగానున్నవానిమాటలునమ్మి నన్నిలాగున ననఁదగినమాట యనరానిమాట తెలియకుండ నిందించెదవా? ఆతఁడు చెప్పను నీవు నమ్మనునా? బాగున్నది యెంతమాట.

రాజ—పంగనామములు పెట్టుకొన్న మనుష్యుఁడు లాగినాఁడఁట. నీవుగాక యింకెవరు?

వెంక—ఆ! ఈమాట బాగున్నది. కనులుమూసికొని మత్తుగా నతఁడు పరున్నపుడేమో యతనికి వేంకటేశ్వరులు వచ్చి ప్రత్యక్షమై యుంగరములాగినట్లు భ్రమకలిగినది. వేంకటేశ్వరులు నిలువుబొట్టుదైవమే కదా. ఈతని కేదో మ్రొక్కున్నది, త్వరగా నాయుంగరము మీఁదుకట్టు. ఇది వేంకటాచలపతి మాహాత్మ్యమే.

రాజగోపాల మామాటలు నమ్మి, వెంకటరత్నమునందు నిందారోపణ చేసినందులకు నొచ్చుకొనుచు, రాత్రి యంతయుఁ గడపెనుగాని, యాపని చేసినవాఁడు మన వెంకటరత్నమే తప్ప మఱొకరు కారు. గోపాల ముంగరమును మీఁదుకట్టి జ్యోతిష్కులు వచ్చినపుడెల్ల రామచంద్రుని నక్షత్రమును జెప్పి యతని కాదినములయందు మరణ మున్నదేమో యని యడుగుచు, నిది నీచ మిది ఘనమని యెంచక సమస్తవిధములైన యుపచారములుగూడఁ జేయుచుండెను. అహాహా? స్నేహమెట్టిదో యోచింపుఁడు. ఇది జరిగిన నాలుగుదినములకు రామచంద్రుని పినతండ్రి జగన్నాథ మమలాపురమున కేదో పనిమీఁద వచ్చి వెంకట

రత్నముతో మాటలాడుచుం, దనయన్నకుమారుఁడు శరభరాజుగారి యింట నున్నాఁడనియుం, బ్రాణముమీఁదికి వచ్చిన దనియు విని యిట్లనియెను. "వెంకటరత్నముగారూ! వాఁడు మాయన్నకొడుకని చెప్పుకొనుటకు సిగ్గుగానున్నది. నియోగులయింటఁ బుట్టి సాటివారి యింటఁ బొట్టకూటికుండి మాకవమానము దెచ్చినాఁడు. వీఁడు పుట్టకపోయినను బ్రతికి పోదుము." అనిచెప్పి వెళ్ళిపోవుచుండగా వెంకటరత్నమతఁడుకూడ రామచంద్రుని ప్రవర్తనాదులలోఁ దనయభిప్రాయముతో నేకీభవించినందులకు సంతసించుచు "మీపిల్లవానికి జబ్బుగా నున్నది. చూచిపొండి" యని చెప్పెను. జగన్నాథముగా రామాటవిని "వానికేమి భయములేదు. వాఁడు మనవంటివారి నెందఱినో కడతేర్చుకాని పోఁడు." అనిచెప్పి పశువులశాలలోకిఁబోయి రామచంద్రుని యెదుట నిలిచెను. అతనిని జూడగానే రామచంద్రుఁడు కన్నులనుండి గిఱ్ఱున నీళ్ళు తిరుగ మాటరాక, పక్కమీఁదఁ బినతండ్రిని గూర్చుండుమని సంజ్ఞజేసి యతఁడు కూర్చున్న పిమ్మట నాతని మెడమీఁదఁ జేతులు వేసికొని కౌఁగిలించుకొని యిట్లనియెను.

రామ—బాబూ! వచ్చినావా? నిన్ను జూడగనే మాబాబయ్యను మాయమ్మను జూచినట్లు పంచప్రాణములు లేచి వచ్చినవి. నాకు రోగము కుదిరినదాఁక నాలుగుదినములు నీవిక్కడనుండు. నిన్ను చూడగనే నారోగము సగము కుదిరినది." అని చెప్పిన రామచంద్రుని మాటలతని రాతిగుండెను భేదింపలేకున్నను సమీపమున నున్న వారందఱికీ జాలిని బుట్టించెను. అంతట జగన్నాథ మిట్లుచెప్పెను.

జగ—"నాకుండుటకు తీరుబడిలేదు. ఇంకొకమాఱు వచ్చి యుండెదను. నీకు వారే తల్లి, తండ్రి నేను పోవుచున్నాను" అని చెప్పి వెళ్ళిపోయెను. రోగము కొంచెము తిరుగుమొగమునకు రాగానే శరభరాజుగారు రామచంద్రుని మంచముతోను లోపల బెట్టించిరి. రామ

చంద్రునకుఁ గ్రమక్రమముగా నన్నియు హితమై, నల్లరక్తముపట్టి బలముచేర నారంభించెను. అతఁడు పూర్ణదార్ఢ్యవంతుఁ డగునప్పటికి రెండుమాసము లయ్యెను. ఆరోగ్యస్నానము జేసిన తరువాత రామచంద్రుఁడు యథాప్రకారముగాఁ బాఠశాలకుఁ బోయి చదువుకొన నారంభించెను. ఇప్పటికి లక్ష్మీసహస్రమును, నైషధమును ముగించి యలంకారశాస్త్రము జదువఁ దలంచి కువలయానంద మారంభించెను. కావ్యముల యందేకాక వేదమునందుగూడ పరిశ్రమ జేయఁ దలంచి విశ్వనాథశాస్త్రిలవారు చతుర్వేదవేత్తలు గనుక రామచంద్రుఁ డాయనదగ్గఱ నమకచమకము లారంభించెను. ఈసంగతి వెంకటరత్నమునకుఁ దెలిసి యొకనాఁడు ప్రసంగవశమున నతఁ డీప్రకారముగా మాటలాడ నారంభించెను.

[చున్నావా యేమి?

వెంక—ఏమోయి! నీవు కూడ నమక చమకములు చెప్పుకొను

రామ—ఆ మొన్నవిదియనాఁ డారంభము జేసినాను.

వెంక—సరిసరి బాగుగాఁ జేసినావు. కొంచెము పెద్దవాండ్రమున్నాముగదా! మాతో నాలోచన జేయఁ గూడదా? మన కేమిటి వేద మేమిటి? అది బ్రాహ్మణులకుఁ జెల్లినది. మననియోగులకుఁ దగదు.

రామ—నియోగులుమాత్రము బ్రాహ్మణులుగారా? మనము వేదములు చదువుకొనఁ గూడదని యెక్కడ నున్నది? అందఱము బ్రాహ్మణులమే.

వెంక—నీకుఁ దెలియను తెలియదు. ఒకరు చెప్పిన వినను వినవు. పొత్తగలుపట్టి సంభావనకు వెళ్ళువారు బ్రాహ్మణులు. మనము కరణాలము. బ్రాహ్మణుల మగుదుమా? కుఱ్ఱవాఁడవు. నీవిటువంటి తెలివితక్కువ మాటలాడఁబోకు. మనవాండ్రు విన్న తప్పు పట్టుకొందురు.

రామ—నియోగులకు వైదికులకు వేదోక్తకర్మ సమానమేకదా. ఆచారభేదములేకాని శాస్త్రభేద మేమున్నది?

7

వెంక—మీసములు పెంచుకొని లౌక్యవ్యవహారములుచేయుచు వ్రాతకోఁతలు చేతనైనవారు నియోగులు. మనకేమి మహారాజులము మనయిండ్లలోఁ బురోహితులుగా నుండి ప్రొద్దున స్నానము జేసి బిళ్ళ గోచులనఁ బెట్టుకొనవలసిన వాండ్రును నిత్యకర్మలు చేయవలసిన వాండ్రును బ్రాహ్మణులు. వారి మంత్రములు మనము నేర్చుకొనఁ గూడదు. ఇంతేకాక నియోగులకు స్వరము రాదు. అపస్వరము నెత్తి పడచును.

రామ—వైదికులనియా బ్రాహ్మణుల కర్థము వేదమును జదువుకొన్న మాత్రముచేత మన నియోగమునకు భంగములేదు. మీసము లెవ్వరును బెంచఁ గూడదు. మనము పెంచవచ్చునని ధర్మశాస్త్రములో లేదు.

వెంక—నీదగ్గఱ నేనీసంగతి జెప్పిన పక్షమున నీవు నమ్మవు. నీకు మనవాళ్ళ సాంప్రదాయములు తెలియవు. మఱియెవరినైన నడుగు. తద్దినపుమంత్రము చదువుకోవలె నని దిక్కుమాలినబుద్ధి పుట్టిన దేమి? ఇంక దేవతార్చన మంత్రములుకూడ నేర్చుకో. మనచేతిక్రిందబ్రతుకు వైదికులకును, మనకును, సాపత్యమా? నీయిష్టము వింటే విను లేక పోయిన మాను. నీక్షేమముకొఱకే చెప్పినాను.

అని బ్రాహ్మణులకర్థము వేదాదివిద్యాభ్యాసము జేయువారనియు, నియోగులను బ్రాహ్మణులనఁగూడ దనియు, మూర్ఖుడైన యభిప్రాయముతో నున్న వెంకటరత్నముయొక్క మనమునకు వాదమూలమున యథార్థస్థితి దెలుపవలె నని రామచంద్రుఁడు ప్రయత్నము చేసినాఁడుగాని, బుద్ధిహీనులలోఁ జక్రవర్తియగు వెంకటరత్నము ముందట నితని వాదము పనికిరాదయ్యెను. ఇప్పటికిని ననేకనియోగులు తమ్మెవ్వరైన బ్రాహ్మణులన్నప్పుడు, కరణము లనినందులకుఁ గోపించి యది

నిందాస్పదమనియెంచి, వానితోఁ గయ్యమునకు డీకొందురు. అంతేకాక యాచారసంపత్తి లేని నియోగులవిషయమై మాటలాడుచు వైదికులు "వారికేమి నియోగప్రభువులు. ఈమంత్రములు వారికెందుకు" అ చెప్పుచుందురు. సాహిత్యమునకుఁ దోడు సంగీతమును, దానికిఁ దోడ వేదమును నాతఁడు నేర్చుకొనుచుండెను. ఇట్లుండఁ గొన్నాళ్ళకు శరభ రాజుగారి రెండవకుమారుఁడగు నరసింహమునకు నక్షరాభ్యాసము జే చదువవేసిరి. ఆదినమున గ్రామమునం దందఱిని భోజనమునకుఁబిలిచిరి. ఆదినమున వెంకటరత్నముగారిసొంతమేళమే యక్కడ గానవినోదము జరగించినది కనుక నాయనయానందము మితము నెఱుఁగదు. అక్షరాభ్యాసమైన వెనుక నాగ్రామమందున్న తెనుఁగుబడి కతనిఁబంపి యవాటయినదాఁక పిల్లవానితోఁగూడ రామచంద్రుని వెళ్ళుమని శరభరాజుగారు బంపుచువచ్చిరి. ఆగ్రామమునం దిదితప్ప వేఱుపాఠశాలలేవు. రమారమి డెబ్బదిసంవత్సరములు వయసుగల యాబడిపంతులు పూర్వము పెద్దాపురపు సత్రమునందు పద్దులు వ్రాయుటకుం దిరి, యక్కడ దొంగలెక్కలు వ్రాసినందులకుఁ దఱుమఁబడి, పిమ్మట ముక్తేశ్వరగ్రామమునం దొకరియింట దేవతార్చన బ్రాహ్మణుఁడుగ బ్రవేసించి యక్కడ నొక ముండనుంచుకొన్నందులకై వారు పొమ్మనగాఁ బిమ్మట పలివెలగ్రామము వెళ్ళి యక్కడ పసులకుపకారము జేయుటకు వైద్యమునారంభించెను. ఆయూరిప్రజ లట్టిమహానుభావుం వైద్యము చేయుచుండగా నది వినియోగపఱచుకొనఁజాలక యెవ నతనియొద్ద మందుబుచ్చుకొననందున వారందఱిమీఁదఁ గోపమువచ్చి చెప్పకుండ నాగ్రామమువదలి యమలాపురమువచ్చి వృత్తులన్నిటి సౌఖ్యకరమయినది యుపాధ్యాయత్వమేయని బాలురను బాగుచేయ కతఁడు బడియొక్కటి పెట్టెను. అమలాపురమునం ద్రావిడ కరణముగారి వీధియరుఁగుల మీఁద నుంచబడెను. బడి స్థాపింపఁబడినపు డెందఱో జే

వారు మఱిసంవత్సరమునకుఁ గూడ నాపుస్తకమే చదువుచుండిరి. చదువుజెప్పెడు దినములు తక్కువయు సెలవుదినము లెక్కువయుగ నుండెను. పిల్లలాటవిడుపుడబ్బు లెన్నిపర్యాయములు తెత్తురో యన్ని సెలవ లుండును గనుక, సెలవుల నిర్ణయము డబ్బులనుబట్టికాని పండుగుల నుబట్టికాదు. రామచంద్రుఁడొకనాఁడు నరసింహమును దీసికొని బడికిఁ బోయెను. ఆపాఠశాల యమలోకమును, చదువవచ్చిన బాలురు నరక మనుభవించవచ్చిన పాపకర్ములును పంతు లొకయమధర్మరాజునుగా నుండెను. రామచంద్రుఁడు నరసింహమును దీసికొనివెళ్ళి కూర్చుండఁగానే కొందఱు బాలురు వీఁపులమీఁదఁ జదరలువేసికొని, కఱ్ఱపలకలను, జొన్నకలములను, దాటియాకుపుస్తకములను, గంటములను బట్టుకొని కొందఱు గోణములను గట్టుకొనియుఁ, గొందఱులాఁగులఁదొడుగుకొనియుఁ, గొందఱు మీఁద రుమాళ్ళువేసికొనియు బడికివచ్చి చదరులు క్రిందపఱచుకొని కూర్చుండిరి. పదేనిమిది చింతబరికెలను రెండుప్రక్కలఁ బెట్టుకొని యొకనున్నని బొబ్బిలిపాడుముకాయ నెడమచేత నుంచుకొని, వార్ధకదశచేత రక్తమాంసహీనమగు తనశరీర మెముకలపోగువలెఁ జూచినవారికి భయముఁ గలుగఁజేయుచుండఁ గేకనేదైనవిన్నపు డులికిపడిలేచుచుఁ బంతులొక స్తంభమునకుఁ జేరగిలఁబడి యొక చినుఁగుగోనెగుడ్డమీఁదఁ గూర్చుండి, కునికిపాట్లుపడుచుండెను. కొందఱు నేలమీఁదఁ ద్రవ్వినగుంట యోనమాలను దిద్దుచుండిరి. పంతులు బాలరామాయణమునం దొకశ్లోకమును జెప్పగా నది బాలురకు నోటఁబట్టనందున మహాకోపము వచ్చి యతఁడు శ్లోకములోనున్న యక్షరములకొకదెబ్బచొప్పున గొట్టి పిల్లల వీఁపుమీఁదఁ జింతాకంత యెడమైనను లేకుండ దెబ్బలతో నింపి, దానితో తృప్తిబొందక కొందఱికి గోడకుర్చీలు వేయించి మఱికొందఱ నాటవిడుపు డబ్బులు తేనందున మొట్టికాయలతోను, చెంపకాయలతోను తొడపాశములతోడను, వారిని జేతనైనంతశిక్షచేసి, చెయ్యి నొప్పిపెట్టిన

తరువాత నెండలో నిలువఁబెట్టి, కొంతసేపు కొందఱిని నూఱుగుంజీలు దీయించి విసిగి యూరకుండెను. ఇంతలో నొక పెద్దధ్వని వారందఱకు వినఁబడెను. అప్పుడు నలుగురుపిల్ల లొకపిల్లవానిని గాళ్ళిద్దఱును చేతులిద్దఱును బట్టి తీసికొని వచ్చుచుండిరి. ఆబాలుఁడు కాళ్ళుతన్నుచుఁ, జేతులకందినవాని రక్కుచు, నోటికి దొరకినవానిని గఱచుచు, మధ్య మధ్య “అమ్మో! నాయనో! చచ్చినానురో వద్దురో” యని యెలుఁగెత్తి యేడ్చుచు దండములు పెట్టుచుఁ జూచినవారి కందఱకును మహావిస్మయమును గలిగించుచుండెను. అతఁడు బడికిరానందున బంతులవారు పంపినపిల్ల లతనిని మోసికొనివచ్చుచుండిరి. గ్రామదేవతగుడికిఁదీసికొనిపోఁబడు మేఁకపిల్లవలెనే యాబాలుఁడు యమకింకరులవంటి యానలుగురు పిల్లలచేత బంతులవారియెదుట నిలువఁబెట్టఁబడగా నతఁడు కోదండము దీయించుమని యాజ్ఞాపించెను. వెంటనే యానలువురును నిదివఱకే యొక దూలమునకు వేయఁబడిన జనపనారత్రాడుదగ్గఱ కతనిని దీసికొనిపోయి నరహత్య జేసినవారిని నురిస్తంభము నెక్కించునట్లు త్రాడును బట్టుకొనునట్లుచేసి, క్రిందగంటములఁబాతిపెట్టి తాటియాకుల మంటవేసి కాళ్ళు క్రిందఁ బెట్టకుండఁజేసిరి. ఆలోపుగాఁ బంతులవారు బెత్తమును బుచ్చుకొని చేయవలసిన పనినంతను జేసి, నరసింహావతారమువలె శాంతినొందక బడిలోనున్న బాలురనందఱిని, బక్షపాతములేకుండఁ జావఁగొట్టెను. అందులోనొకపిల్లవాఁడు “అయ్యా! నేనల్లరి చేయకుండఁ గూర్చున్నాను. నన్నెందుకు కొట్టినారండి” యని యడుగగాఁ బంతులు “వెధవా ఆనక నీవుమాత్ర మల్లరిచేయవా? అప్పుడు నీకోసర మింకొకపర్యాయము పని చెఱచుకొని యెవరు రాఁగలరు? అందుకని పనిలోఁబని యిప్పుడే కొట్టినాను” అని మఱలఁగొట్టెను. ఈచిత్రవిధ జరగుటచే బాలురందఱొకమారు రిఁటిమీఁదిపెంకు లెగిరిపోవునట్లు గొల్లునగోలెత్తిరి. వెయ్యేల, దొంగతనము మొదలయిన క్రూరకృత్యములను జేయు మహాద్రో

పాలులను గూడ జెఱసాలకంపక యీబడికింబంపిన నేరములు వారెన్నండును జేయరు. ఈబడికివచ్చిన తరువాత నేపిల్లవాఁడును బుస్తకము పట్టి యెఱుఁగడు కనుక పంతులవారి కావిధమైన పంచెలచాపెన్నఁడును జన్మమధ్యమున దొరికనేలేదు. ఈవిధముగానున్న యాపాఠశాలవైఖరి యంతయుఁజూచి రామచంద్రుఁడాశ్చర్యము నొందెను. నరసింహమ్ము నోటివెంట మాటలేక నిశ్చేష్టుఁడయ్యెను, కోదండ మెక్కినయాపిల్లవాఁడును, గొంతసేపటికి దేహము తెలియక క్రిందఁబడగాఁ జప్పున పంతులు చల్లనినీరుదెచ్చి మొగమునఁగొట్టి, చెవులుమూసి, మంచితీర్థము దాహమిచ్చి చావఁగొట్టి చెవులుమూసెనను సామెతను సార్థకముచేసెను. తలిదండ్రులకీసంగతి తెలియఁజేయవద్దని పంతులవారధికారమంతయును మాని బాలుని బ్రతిమాలాడనారంభించిరి. ఆపిల్లవానిని శిక్షించునప్పుడి కోపముకంటెఁ బదిరెట్లెక్కువగా నున్న యీముసలిబ్రాహ్మణుని తొందర చూచితీరవలెను. చెప్పనలవిగాదు. పంతులుగారికిఁ బాగాకును, పండ్లును, మజ్జిగదాహమును దెచ్చిపెట్టు బాలురందఱు దెబ్బలుతక్కువదినుచు నాయన దయకుఁ బాత్రులగుదురు. రామచంద్రుఁ డింటికి వెళ్ళినతరువాత మన నరసింహము నీపాఠశాలకంపుటవలన నుపయోగము లేదని చెప్పెనుగాని శరభరాజుగా రామాటను వినుపించుకొనలేదు. ఈదారుణమైన శిక్షలు జూచి నరసింహము బడికి వెళ్ళవలసి నప్పుడు కడుపునొప్పి వచ్చినదని చెప్పి బడిమానుచు, నాలాగునఁజేయుటకువీలులేనపుడు చద్దియన్నముతిని బడికిపోదు నని చెప్పి యెక్కడికోపోయి, యీసంగతి తెలిసిన పక్షమున తనవారు కోపింతురని యింటికిరాక, యన్నవస్త్రములులేక యెండలపాలై తిరుగుచుఁ, దల్లిదండ్రులు వెదకునప్పుడేదొడ్డిలోనో తోఁటలోనో కనఁబడుచుఁ, దనప్రాణమునకుఁగూడ భయము కల్గునేమో యని తలిదండ్రులకుఁ దోఁచునట్లు నడచుచుండెను. ఒకానొక దినమున రామచంద్రుఁడు పంతులవారితో నిట్లు ప్రశ్నించెను.

రామ—అయ్యా! పంతులుగారూ! మీరీలాగున గొట్టిన పక్షమున పిల్లలురారండి. పిల్లలమీఁద నింతకంటెఁ గొంచెము దయగా నుండవలెను.

పంతు—నాకంటెఁ బిల్లలమీఁద నింకాదయగా నెవ్వరుండఁగలరయ్యా? నేనెప్పుడైనఁ గొంచెము బెత్తముతో బెదరించి యొకముక్క చెపుతానుగాని గట్టిగాకొట్టను. అయినను “దండం దశగుణం భవేత్” అని శాస్త్రమున్నది. ఎంతకొడితే యంతమంచిది. దెబ్బ దేవేంద్రలోకము.

రామ—అంతచేటుకొట్టఁగూడదు. చక్కగాబోధించి పాఠములు చెప్పవలయును.

పం—ఏమిబోధించ నండి? ఉత్త బండముండాకొడుకులు. ఎన్నిపర్యాయములు చెప్పినను ముక్కరాదు. మాచిన్నతనములో మేము చదువుకొన్న సంగతులు కథలు విన్నపక్షమున మీరేమందురో. పంతులుపేరు చెప్పిన గడగడవణఁకి లోపలికిపారిపోయేవారము. నేను గొట్టేదెబ్బ లొకదెబ్బలా?

రాము—మానరసింహ మేమయిన జదువుచున్నాఁడా?

పంతు—నరసింహానికేమి? మహారాజు అతనికి చదువెందుకు పిల్లవాఁడు మిక్కిలి బుద్ధిమంతుఁడు. ఆటవిడుపుడబ్బు లెప్పటి నప్పుడిచ్చివేయును. ఎన్నఁడు నాలస్యము చేయఁడు.

రామ.—అతనికి నాలుగునెలల క్రిందట నక్షరాభ్యాసమయినది కదా? ఇప్పటికి ఓనమాలయిన రాలేదేమి?

పంతు—తొందరేమిటి చదువు రాకపోతే మిగిలిపోయినదేమిటి? అన్నమునకు లోపమా? వస్త్రమునకులోపమా? ఎవ్వఁడోకూఁడు గుడ్డలేని నిర్భాగ్యులకుఁ గాని హాయిగా జరుగువానికి చదువెందుకు?

రామ—చదువు దేనికిని గావలయును. విద్యలేనివాఁ డెంత ద్రవ్యవంతుఁడైనను గౌరవింపఁబడఁడు. విద్యవంటి దొకటిలేదు.

విద్యావిహీనులగు మూర్ఖులు విద్యాభ్యాసమువలని మహోపయోగము లెఱుఁగక భాగ్యవంతులు చదువుకొనన క్కఱలేదనియు, నుద్యోగములఁ జేయఁదలఁచినవారే చదువుకొనవలె ననియుఁ జెప్పుచుందురు. ఆబడికిఁ బోవుటవలన నరసింహామున కభివృద్ధికనఁబడ నందున రామచంద్రుఁ డింటియొద్ద కూడ దగుశ్రద్ధతో పాఠములను జెప్పుచుండెను.

ఐదవ ప్రకరణము

ఈప్రకారముగ రామచంద్రుఁడు శరభరాజుగారి జ్యేష్ఠకుమారునకు సహాధ్యాయియై రెండవకుమారునకు గురువై యందఱకును దలలో నాలుకవలె మెలఁగుచుండెను. శరభరాజుగారి కుమార్తెయగు పార్వతి కిప్పటికి తొమ్మిది సంవత్సరములు దాఁటి పదియవ యేఁడు ప్రవేశించెను. వివాహము చేయవలయు నని శరభరాజుగారు సంబంధముల నిమిత్తము వెదకుచుండిరి కాని తగిన సంబంధము దొరకదయ్యెను. అదివఱకు వచ్చిన సంబంధములలోఁ బిల్లవానికి భూస్వాస్త్యము ద్రవ్యసంపత్తియుఁ గలిగియున్నయెడల విద్యాగంధము లేదు. విద్యగలవారికి ద్రవ్యము లేదు. శరభరాజుగారి తల్లికి విద్య లేకపోయినను ద్రవ్యవంతున కీయవలెనని యున్నది. కృష్ణవేణమ్మకు విద్యాధనసంపత్తులు రెండును గలవాఁడే కావలెననియున్నది. శరభరాజుగారి యాలోచనయు రాజగోపాలము యొక్క యాలోచనయు నీవిధముగా లేదు. ద్రవ్యవంతుఁడుగాకున్నను విద్యయు సౌందర్యమును గలవాని కీయవలెనని

వారి కభిప్రాయమున్నట్లు వారప్పుడప్పుడు మాటలాడుచున్న మాటలనుబట్టి కృష్ణవేణమ్మ తెలిసికొనెను. రాజగోపాలము పార్వతి కింటివద్ద చదువుచెప్పుచుండుటచేత నాఁటికి బాలిక చదువను వ్రాయను నేర్చి శుక్లపక్షచంద్రునివలె వృద్ధిబొందుచున్నందున విద్యావిశారదుఁడగువానికిచ్చి పెండ్లిచేయుట యావశ్యక మయ్యెను. ఇట్లుండ రామచంద్రుఁ డొకనాఁడు రాజగోపాలముతోఁ గూడ సాయంకాలమున దేవాలయమునుండి యింటికివచ్చుచుండగా నొకబ్రాహ్మణుఁడుకనఁబడి రామచంద్రునిజూచి "నాయనా రామచంద్రుఁడవు నీవేనా?" యని యడిగెను.

రామ—అవును నేనే. ఏమండీ మీదేయూరు?

బ్రాహ్మ—మాది రాజవోలు. మీరింక నిక్కడనే యున్నారా?

రామ—(భయముతో) ఆలాగనుచున్నారేమి? రాజవోలులో మామామయ్య పిల్లలు బాగున్నారా?

బ్రాహ్మ—ఇంకా నీకుఁ దెలియదూ? మీ మేనమామగారు మొన్నరాత్రి తెల్లవాఱుజామున పరలోకాంతరగతు లయినారు. ఆ దుఃఖము పట్టఁజాలక మీమేనత్తకూడా నూతిలో దిగినది కాని వెంటనే దగ్గఱనున్నవారు దిగి యామెను దీసినారు. ఆకస్మిక మరణమగుటచేత నెక్కడ నేమేమియాస్తి యున్నదో చెప్పలేదు. మరిడిజాడ్యము వచ్చిపోయెను.'

రాజ—అయ్యో! మేనమామగారే; మొన్న మధ్యాహ్నము రాజవోలునుండి వచ్చినరాజు మీమామను జూచి వచ్చినానని చెప్పలేదఁటోయి రామచంద్రుఁడు!

బ్రాహ్మ—రాత్రి పాముకఱచి చచ్చిపోయినాఁడు. అన్నట్లు మఱచిపోయినాను మరిడీజాడ్యము వచ్చినదండో.

రామచంద్రుఁ డామాట వినగానే నేలఁజదికిలఁబడి మాటరాక చెప్పరాని దుఃఖముతో వాపోవుచుండెను.

రాజ—మీపేరేమండీ? మీకాఁపురము రాజవోలేనా?

బ్రాహ్మ—నాపేరు కర్రా రామయ్య. ఇందులోమీకనుమాన మెందుకు? మాది రాజవోలే కాఁపురము. నేను దహనమైన దాఁక దగ్గఱనుండి వచ్చినాను. నేను ముక్తేశ్వరం మీరాత్రి వెళ్ళవలెను. అని చెప్పి వెంటనే వెళ్ళిపోయెను.

నడచుటకైన సత్త్వములేకయున్న రామచంద్రునిచేయి పట్టుకొని మధ్యమధ్య నూరడించుచు రాజగోపాల మింటికిఁ దీసికొనిపోయి తలిదండ్రుల కావార్త నెఱిఁగించెను. వారందఱుఁగూడ రామచంద్రుని స్థితికి విచారించిరి. రామచంద్రుఁడు చావడి మీఁద భోరగిల బండుకొని కంటికి నేలకు నేకధారగా నేడ్చుచు మధ్యమధ్య మేనమామగుణములను రాజగోపాలమునకును శరభరాజుగారికి నీప్రకారముగాఁ జెప్పుచువచ్చెను. అయ్యో! నాచిన్నతనమునందే మాతండ్రి చనిపోయెను. ఆయన పోయిన తరువాత మాపినతండ్రి నాయావదాస్తి తన స్వాధీనము జేసికొని యింటికి తాళమువేసి మాతల్లిని నన్ను లేవఁగొట్టెను. అప్పటినుండియు మా మేనమామ తనకుమారునివలెనే నన్నాదరించుచు నాతల్లిని నన్ను సంరక్షించెను. ఆయన నేనడిగిన దెల్లనిచ్చి మాతండ్రి పోయినలోపము లేకుండఁ జేసెను. మాతల్లి యింతలో చనిపోయినది. మంచివాఁడగుటచే మామామకు ఋణముకూడ హెచ్చినందున నాయనకు భారము కలుగఁజేయఁగూడదని నేనిటు వచ్చినాను. నాకర్మ మెప్పుడు నీలాగుననే యున్నది. తల్లిని దండ్రిని జిన్నతనమునందే దిగమ్రింగినందుకు నాక్షేమము కోరు బంధువుఁడు మామేనమామ యొక్కఁడే యనుకొన్నాను. అతనికి నాకుఁగూడ ఋణము నేటితోఁదీరిపోయినది. అనిచెప్పి యేడ్చుచుండగా శరభరాజుగారు రామచంద్రునితో "నాయనా!

నీవిప్పుడు రాజోలు వెళ్ళవలెనా? ఆలాగైనపక్షమున రేపుదయమున మనుష్యుని సహాయమిచ్చి పంపుతాను వెళ్ళవచ్చును." అని చెప్పగానే రామచంద్రుఁడు వెళ్లుట కిష్టపడెను. ఇంతలో వెంకటరత్నము వచ్చి సంగతి యంతయు విని మైలవాఁడవు చావడిలోఁ గూరుచున్నా వేమని యతనిని గూకలువేసి యావలఁ గూర్చుండఁ బెట్టెను. అప్పుడు శరభరాజుగారితల్లి వచ్చి మైలవార్త వినగానే స్నానముజేయవలెను గనుక రెండుబిందెల చల్లనినీళ్ళు తెచ్చి దుఃఖభారముచేత శరీరమెఱుఁగక యున్న రామచంద్రుని మీఁదఁబోసి స్నానము చేయించెను. భోజనముచేయుమని యింటనున్న వారందఱు బలవంతపెట్టినందున పక్షిణికనుక వాకిట విస్తరవేయించుకొని కొంచె మెంగిలిపడి యతఁడు లేచిపోయెను.

తెల్లవాఱినదాఁక కంటిమీఁద నెక్కమాఱయిన కునుకు లేక విలపించుచు రామచంద్రుఁడు కోడికుయ్యగానే రాజగోపాలమును లేపి తనకు మనుష్యుఁ డక్కఱలేదనియుఁ దాను మార్గమంతయు నెఱుఁగుదుననియుఁ జెప్పి యతనియొద్ద కొంచెము లెక్కపుచ్చుకొని దొడ్డవరము వెళ్ళి మధ్యాహ్న మక్కడ భోజనము చేసి కొంచెము చల్లబడిన తరువాత గోదావరినిదాఁటుటకు వెళ్ళెను. అప్పుడు గోదావరి జ్యేష్ఠమాసమగుటచే విస్తారభాగ మెండిపోయి తాను ధవళేశ్వరము దగ్గఱ నీప్రకారముగనే పాయలయితినని తెలియఁజేయుటకో యనునట్లు చిన్న చిన్న చీలికలయ్యెను. కాలము మాఱిపోయి నప్పుడు గొప్పవారికి నైన దిప్పలు గలుగుట సత్యమని తెలుపుటకుఁ గాఁబోలు నడుమ నిసుకతిప్పలుగలవు. ఈపాయ లన్నిఁటి యందును చివరపాయ మిక్కిలి వెడల్పు గలదై యున్నదికాని తక్కినవన్నియు పేరునకు మాత్రము నీరుగల్గి మనుష్యులు చులకనగా నడచి పోవుటకు పాటిరేవులు పడియుండెను. మెత్తని మనస్సు గలవారి నేమన్నను నీప్రకారముగనే నాటునని తెలియఁ

జేయుటకో యనునట్లఁగులు వేయగానే దించుకొనిపోవుచున్న యిసుక తిప్పల నుండి మూటలు తలమీఁదఁ బెట్టుకొని పాటిరేవుల దాఁటి చివర పాయ దాఁటవలెనని రేవుపడవ నెక్కుట కనేకమార్గస్థులు పోవుచుండిరి. వారితోఁ గూడ రామచంద్రుఁడు పోవుచుఁ బూర్వకాలమునందు వఱదలు వచ్చి యిద్దరిద్దరులకు నీరు దాసినపుడు తేరిచూడనైనఁ జాలని బాలకులు గూడ నేఁడు సునాయాసముగ దాఁటుచున్న యా మహానదియొక్క శుష్కస్థితిని జూచి తనతండ్రిగారు సజీవులగునపుడు తన్నతిగౌరవముతో నాదరించినవారును, దనతో మాటలాడుట కనర్హులైనవారును నేఁడు తన్నవమానపఱుచుచున్నందున దన దీనావస్థ జ్ఞాపకమువచ్చి కొంచెము విచారించి యూరకుండెను. ఆవచ్చిన జనులలో ముక్తేశ్వరగ్రామ వాస్తవ్యుఁడగు నొక బ్రాహ్మణుఁ డుండెను. ఆతఁడు లక్షాధికారియని చుట్టుప్రక్కల నున్న యాజను లందఱు చెప్పిరి కాని యతఁడు కట్టుకొన్న జేభరాపంచెను, మీఁదనున్న మాసినచిరుఁగుల యుత్తరీయముఁ జేతిలో నున్న పెద్దమూటను జూచి రామచంద్రుఁడు, లక్షాధికారిగ నుండఁదగిన యామహాలోభియొక్క సంపదల కాశ్చర్యపడెను. మూట దెచ్చిపెట్టుట కొక్క చాకలివానినైన నతఁడు దెచ్చుకొనలేదు. వారందఱు నీటి యొడ్డుననుండఁగా నింతలోఁ బడవ యద్దరినుండి రాఁగాఁ బడవవాండ్రది వఱకచ్చుటగుట్టవేయఁబడి యున్న చింతపండు కంట్లములను పడవ పడి చెక్కవఱకును మునుఁగునట్లువేసిరి. పడవపూటకుఁ గాఁగానే తెఱచాప ద్రొక్కి పడవవాండ్రు దానిని నడుపఁ జొచ్చిరి. పడవ నడచినకొలఁది దానితోఁ గదలి నడచి వచ్చుచున్నట్లున్న గట్టుమీఁది వృక్షములును లంకలో మేసి గోదావరియందు నీరు ద్రాగుచున్న పశువులును లంకల యందు కాఁపులు పెట్టిన పుచ్చ, దోస, గుమ్మడి మొదలగు పచ్చని పాదులును, "అత్యుచ్ఛ్రయః పతన హేతు" వనునీతిని తెలియఁజేయుటకో యన మొదట నుత్తుంగముగా లేచి తుదకు పడిపోవుచున్న కెరటములును

నదిమీఁదనుండి వచ్చుచున్న మలయ మారుతమును రామచంద్రుని దుఃఖమును గొంత పోఁగొట్టెను. తప్పతాగి స్మారకము తెలియకుండ నున్న యాముగ్గురు పడవవాండ్రలో నొకఁడు కూర్చుండి కునుకుపాట్లు పడుచుఁ జుక్కాని బట్టుచుండెను. తక్కిన యిద్దఱును పడవలో మర్యాదగల స్త్రీలు కూర్చున్నను, సందేహము లేక నోట నుచ్చరింపరాని బండబూతులు గల కీర్తనలను బాడుచుండిరి. కొంతదూరము పడవ నడవగానే సరంగు డబ్బులను బుచ్చుకొనుటకువచ్చెను. పాప మొకకాఁపువాని దగ్గఱ మొదట నాల్గుడబ్బులను బుచ్చుకొనుటకు నొప్పుకొని సగము నదిని దాఁటిన తరువాత నాఱుడబ్బులను బుచ్చుకొందు ననియు, నట్లియ్యని యెడల మధ్య నొక తిప్పమీఁద దిగు మనియు, నతఁడు బాధపెట్ట నారంభించెను. ఆతని దగ్గఱ సొమ్ము పుచ్చుకొని సరంగు రెండవవాని దగ్గఱకు పోయి యడిగెను. ఆతఁడు, "నేను రేవుదగ్గఱ పడవ యజమానుని కిచ్చినాను. అతఁడు నీతోఁ జెప్పలేదా"? అని యడుగగానే సరంగు కోపముతో "నాకీసంగతి పనికిరాదు. డబ్బ లియ్యఁగలిగిన నియ్యి లేనిచో దిగిపో" అని చెప్పి మొదట పడవ యజమానుఁడు డబ్బులు పుచ్చుకొన్న సంగతి దా నెఱిఁగియుఁ దిరిగి సొమ్ముపుచ్చుకొనెను. ఇట్లు పడి చెక్క వఱకును పూట మైన పడవ దైవవశము చేత సుడి గాలికి వశమయ్యెను. రామచంద్రుఁడు తనకు దాహమగుటచే ముక్తేశ్వర గ్రామనివాసుని దగ్గఱనున్న చెంబొకమా అడిగెను. అతఁడు మహాకోపముతో "మైలవాఁడవు. నీకు బ్రాహ్మణులము చెంబేలాగున నియ్యఁగలము." అని చెప్పెను. తరువాత నెండ బాధచే రామచంద్రుఁడా బ్రాహ్మణుని యొద్ద కూర్చుండుటకు రాగా నతఁడు కోపముతో "ముట్టుకొంటావు కళ్ళు కనుపడవా యెవరనుకున్నావు" అని కోపపడి వానిని లేవఁగొట్టెను. అప్పుడు సుడిగాలితో గాలిదుమారము వచ్చి భూమ్యాకాశమధ్య మంతయు నొకయిసుక

తెరతో నిలిపి పడవ కపాయములు కలుగఁజేయునట్లు చేసెను. ఆసమయ మిట్లుండెను.

మ. నటదుత్తుంగతరంగసంఘ మలరన్ బాత్రౌఘమై; రంగము
ద్భట గోదావరి గాఁగ; భూగగనమధ్య వ్యాప్తధూళిప్రజం
బట నేపథ్యము గాఁగ; రౌద్రరస దృశ్యగ్రంథ మాడించెదున్
బటుజంఝానిలసూత్రధారుఁడు మహాపాండిత్య మేపారఁగన్

కెరటములు మహోత్తుంగముగ లేచి పడవను పగులునట్లు కొట్టుచుండెను. దోనె యిటునిటు నొరుగుచుఁ గొంచెము కొంచెము నీరుపోసికొన నారంభించెను. పడవలో స్త్రీలు, బాలురు, వృద్ధులు, నల్లకల్లోలముగా ధ్వని జేయుచు సరంగును దెరచాప దింపుమని ప్రార్థించిరి కాని యతఁడు భయము లేదనియుఁ ద్వరగాదింపుదుననియుఁ జెప్పెను. ఒక పర్యాయము నదికి వంగివంగి నమస్కారము చేయుచున్నదో యనునట్లు దోనె మిక్కిలి యొరుగఁగా నందఱును పెద్దపెట్టున గోల పెట్టి యేడ్చిరి. పడవమునుఁగక మానదని యందఱకును దోఁచెను. ఆ సమయమందు తల్లులను గౌఁగిలించుకొనియేడ్చు బిడ్డలును, బిడ్డలనుజూచియేడ్చు తల్లులును, పడవవాండ్రను గట్టిగాఁ దిట్టి కొట్టఁబోవువారును, నారాయణ నారాయణ యని ధ్యానము చేయువారును, గంగాస్తవము పఠించువారును, కొబ్బరికాయలు, పసుపు, కుంకుమ, చీరెలు, గంగకు సమర్పించువారును దేవతలకు మ్రొక్కువారును చేయుధ్వనులు ప్రతిధ్వనులిచ్చుచుండెను. ఆసమయమందు ముక్తేశ్వరబ్రాహ్మణుఁడు రామచంద్రుని యొద్దకు వచ్చియతని కేమైనఁ గొంచె మీఁతవచ్చునేమోయని యడిగెను. రామచంద్రుఁ డూరకుండెనుగాని యతని శాంతమును మనస్స్తిమితమునుజూచి యీఁతవచ్చుననియూహించి యాబ్రాహ్మణుఁడు రామచంద్రునిగడ్డమును గాళ్లును, జేతులును, బట్టుకొని తనప్రాణము నెట్లయిన రక్షింపుమని బ్రతిమలాడ నారంభించెను. ఇప్పటికిదోనె దాదాపు

గా నొడ్డున కేఁబదిగజములదూరములో నుండెను. పడవ మునుఁగుటకు సిద్ధముగానుండినపుడు రామచంద్రుఁడు జందెము మెడకుఁజుట్టి నడుమునకు బట్ట గట్టిగాఁగట్టి ముందుగా నదిలోనికి దుమికి పడవలోనున్న యిద్దఱుపిల్లలను దనమీఁదనెక్కించుకొని యీఁది యొడ్డునదింపె. అది చూచియందఱును "మమురక్షింపుము మమురక్షింపు" మని వేఁడుకొనిరి. ఈలోపుగా నొకపెద్దగాలిరాగాఁ బడవతలక్రిందై మునిఁగిపోయెను. త్వరగాదింపుదునని వాగ్దానముజేసిన సరంగు తనమాటదప్పకుండ వారిని ద్వరగా గంగలోదించెను. ముక్తేశ్వరబ్రాహ్మణుఁడు రెండుమునుఁగులుఁగులు మునిఁగి నాలుగుగ్రుక్కలు నీళ్లుద్రాగి మూఁడవమాఱు తేలినతోడనే, పిల్లల నుదింపి తిరిగి యెవరికైన సహాయముచేయుటకు పడవదగ్గఱకు వచ్చుచున్న రామచంద్రుని గొంతుఁ గట్టిగాఁబట్టుకొనెను. రామచంద్రుఁడు వదలుమని ప్రార్థించెనుగాని వదలుమనుకొలఁది మఱింతగట్టిగా బ్రాహ్మణుఁడు పట్టుకొననారంభించెను. రామచంద్రుఁడును బ్రాహ్మణుఁడును గూడ చచ్చిపోవునట్టి సమయము వచ్చినట్లు కనఁబడెనుగాని రామచంద్రుఁ డుపాయశాలి గనుక బ్రాహ్మణుఁడెంతకును వదలనప్పుడు వానినిగట్టిగాఁగఱచెను. తోడనే బ్రాహ్మణుఁడు పట్టువదలెను. రామచంద్రుఁడు భూతదయాళుఁడు కాఁబట్టి యాబ్రాహ్మణుని యందు సుహృదయగల్గి వెనుకకు వచ్చి రెండుమూఁడుతన్నులతో నొడ్డునకుఁ బంపెను. పిమ్మట రామచంద్రుఁడు బ్రాహ్మణుని గట్టున కెత్తుకొనిపోయి నీరు ద్రాగుటచే నెత్తుగా నుబ్బియున్న పొట్టమీఁద నడుగువేసి త్రొక్కి నీటిని వెలికిఁదీసి వానిని బ్రతికించెను. ఇంతలో నొకపడవవచ్చి యాజనులను రక్షించుటకుఁ బ్రయత్నముచేసెనుగాని సగముకంటె నెక్కువజను లాదుర్దినమునందు మృతినొందిరి. రామచంద్రుఁడు సహాయ మియ్యనియెడల ముక్తేశ్వరబ్రాహ్మణుఁడు పడవవచ్చునప్పటికి స్వర్గంబునకుఁ బోతకాపై యుండును. అంతట బ్రాహ్మణుఁడు రామచంద్రునితో "అయ్యా! మీఋణము

నేనెన్నటికైనను దీర్పలేను. నాయావదాస్తిని మీకిచ్చినను మీఋణము తీరదు. మీకుఁ దగినబహుమాన మేదైన నియ్యవలెనని యున్నది. మీరు నాకొఱకుఁగూడ ముక్తేశ్వరము దయచేయవలెను. నాప్రార్థన మంగీకరించవలసినది." అనిచెప్పగా రామచంద్రుఁడు "సరిసరి; ఈమాత్రపు పనికి బహుమాన మీయవలెనా? నాచేతనైన సహాయమును నేను జేసినాను. మీరేమియు నియ్యనక్కఱలేదు. దయమాత్రముంచండి తమరు పెద్దలు" అని ప్రత్యుత్తరము చెప్పి యొక్కతృణమైనను బుచ్చుకొనకయే రామచంద్రుఁడు రాజవోలునకుఁబోయెను. ఆబ్రాహ్మణుఁడు గూడ శివకోడుగ్రామమును జేరెను. రామచంద్రుఁడు రాజవోలు వెళ్ళునప్పటికి సాయంకాలమైనందున మేనమామకుమారుఁడు వీధియరుఁగు మీఁదఁ గూర్చుండెను. ఆపిల్లవానిని జూడగానే రామచంద్రుఁడు 'నాయనా! యెంతకష్టము వచ్చిన' దని యతనిని గౌఁగిలించుకొని యేడువ నారంభించెను. ఈతఁ డెందుకేడ్చుచున్నాఁడో తెలియకుండ గుఱ్ఱవాఁడు కూడ పెద్దపెట్టున నేడువసాగెను. ఇద్దఱును లోపలికి పోగానే వారిని జూచి మహావిపత్తు తటస్థమైనదనుకొని మేనత్తగూడ నేడువ నారంభించెను. చుట్టుప్రక్కల నున్న మనుష్యులందఱును జేరి "యేమి యేమి?" యని యడిగిరికాని వారు ప్రత్యుత్తరమును జెప్పకయే వెక్కివెక్కి యొకరిసంగతి నొకరెఱుఁగకుండ వారందఱును దుఃఖపడుచుండిరి. ఆవినోదమును జూడవచ్చినవారును, గష్టమేమొకలిగినదని యూరడింప వచ్చినవారును సంగతిని దెలిసికొనవలెనను వారును గుమిగూడి యింటిచుట్టును జేరిరికాని యొకరికిని దుఃఖకారణమేమో తెలియదయ్యెను. అప్పుడు రామచంద్రునివలెనే యున్న యొకనలువదియేండ్లబ్రాహ్మణుఁడు గుంపుగూడినజనుల నందఱిని జేతులతోఁద్రోసికొని యతిత్వరితముగా వచ్చి గుండెబాదుకొనుచు "ఏమి? నాయనా! ఏమి? నాయనా" యని రొజుచు లోనికి వెళ్ళెను. అతనిని జూచి రామచంద్రుఁడు మిక్కిలి యాశ్చర్యపడి

నోటివెంట మాటరాక నిశ్చేష్టుఁడై తెలివిదెచ్చుకొని లేచి యావచ్చిన మనుష్యుని గౌఁగిలించుకొని "మామయ్యా! నీవు బ్రతికియున్నావా? ఎవరోదుర్మార్గులు నీవు చచ్చిపోయినావని చెప్పినారు. అందుకు నేనిక్కడికి వచ్చినాను" అని చెప్పిన యావిపరీతవృత్తాంతము నంతను మేనమామ విని యెవరో విరోధు లాపనిజేసినారని నిశ్చయించి యింటనందఱిని నూరకుండుఁడనిచెప్పి తరువాత రామచంద్రుఁడును దానును కష్టసుఖములు జెప్పుకొనుచుండిరి. మేనల్లుఁడు మేనమామతోఁ దాను రాజవోలుబయలుదేరి వెళ్ళినది మొదలుకొని యానాఁటివఱకు జరిగినయావద్వృత్తాంతమును బూసగ్రుచ్చినట్లు చెప్పగా మేనమామయు, శోభనాచలమును మొదలైనవారి చరిత్ర విన్నపు డాశ్చర్యమును, గష్టములు విన్నప్పుడు విచారమును, గష్టనివారణమగునపుడు సంతోషమును, కనబఱచుచు, శరభరాజుగారి యుదారగుణములస్తోత్రముచేయుచు, రామచంద్రునితో మాటాడుచుండెను. అతఁ డక్కడ నొకవారము దినములుండెను. ఆలోపుగా నాగ్రామవాసుఁడొకఁడు మంత్రిప్రగడ వెంకటరత్నమునకుఁ దమపిల్లనియ్యవలెనని యాతని గుణాదులనుగూర్చి రామచంద్రునడుగగా నతఁడు వెంకటరత్నముయొక్క దుర్గుణాదులనుగుఱించి తనకుఁ దెలిసినంతమట్టుకు నిజముచెప్పెనుగాని కల్లలాడి యిల్లునిలుపుమనుశాస్త్రము నతఁ డనుసరించలేదు. వారముదినము లక్కడనిలిచిన తరువాత మేనమామదగ్గఱ సెలవుపుచ్చుకొని ప్రయాణమై సుఖముగా రామచంద్రుఁ డమలాపురము జేరి యక్కడివా రందఱితో నీఘోరమయిన వృత్తాంతమునుజెప్పి వారందఱి నాశ్చర్యమగ్నులఁ జేసెను. రాజవోలులో రామచంద్రుఁడు వెంకటరత్నముయొక్క వివాహమునుగుఱించి మాటలాడినమాట లతనికి నేలాగుననో తెలిసినందున రామచంద్రుఁడు తనకుఁ జేసిన మహోపకారమునకు మిక్కిలి కోపించి యతఁడొకనాఁడు రామచంద్రునితో నిట్లు మాటాడ నారంభించెను.

వెంక—ఏమోయి! రాజవోలు విశేషములు. మీమామగారు బాగున్నారా?

రామ—ఆఁ బాగున్నారు. విశేషము లేమియులేవు.

వెంక—రాజవోలులో నాకు వివాహవిషయమై సహాయము నీవు చక్కగాఁ జేసినావు.

రామ—నేనుజేసిన దేమున్నది. వారునన్ను వచ్చియడిగినారు.

వెంక—అడిగితే నన్నుగురించి నీవేమిచెప్పినావు? నీకునామీఁదనున్న కసియంతయుఁ దీర్చుకొన్నావు కాఁబోలును.

రామ—నాకు మీమీఁదఁ గసియేమున్నది. నాపెద్దలను మీరు చంపినారా మీపెద్దలను నేనుజంపినానా? నాకు మీమీఁదఁ గోపముండుటకు నేనెంతవాఁడను?

వెంక—ఎంతవాఁడవు కాకేమి? ఎంతవాఁడవు కాకుండ మా యమలాపురము వచ్చినావు? నీవుపొట్టకూటికి మాయింటియొద్దనున్నను నీకున్నగీర్వాణ మెవరికిని లేదు. నీకుఁ గన్నులు నెత్తికివచ్చినవి. నీముందర మేమెంతవాళ్ళము? పీటలమీఁదపెండ్లి చెడగొట్టి యేమిబాముకొన్నావు? నీకు సిగ్గుబిడియములు లేవేమి?

రామ—అయ్యా! తమకంతకోప మెందుకు? నాకుఁ దోఁచినయభిప్రాయమును నేను దైవముఖమునుజూచి నిశ్చయముగాఁ జెప్పినాను.

వెంక—నీకు నాసంగతి యేమి తెలుసును? నేను ముండనుంచుకొంటే నీకేమి? నాయంతవాఁడను నేను నీయంతవాఁడవునీవు. ఒకరిదగ్గఱ నాప్రచారము నీవెందుకెత్తవలెను? నీవు మంచివాఁడవా యేమిటి? గురివెందగింజ తన క్రిందినలుపెఱుఁగదఁట. నీయిష్టమువచ్చినట్టు ప్రేలుటకు నేనెవరనుకొన్నావు? పెండ్లివచ్చినప్పుడు వేయియబద్ధములాడియైన నొకకొంప నిలువఁబెట్టవలెనన్నమాట యయినను నీవు వినలేదు. నీచదువెందుకు తిగులఁబెట్టనా? ఒకరు పచ్చగానున్న పక్షమున నీవింతయోర్వ

లేవేమి? ఆహాహా! ఎంతబుద్ధిమంతుఁడవయ్యా! సత్రములో రాళ్ళు వేయునట్టి మచ్చులాగుననున్నది.

రామ—నేను మీయందుఁగల మొగమాటముచేత నబద్ధము చెప్పిన పక్షమున నాప్రాణమున కుసూరుమని యాపిల్ల యేడ్చును. నూఱేళ్ళు బ్రతుకవలసిన బ్రతుకు.

వెంక—సత్యవాదివి నీవు బయలుదేరినావు. భూలోక హరిశ్చంద్రుఁడవు. తిన్నయింటివాసములు లెక్కపెట్టుటలోఁ దెలివిగలవాఁడవు. తల్లిపాలుత్రాగి రొమ్ముగుద్దినాఁడన్న సామ్యము నీదగ్గఱనె నిజమైనది. ఇందుకే నియోగపువానిని జేరఁదీయఁగూడదని శాస్త్రము చెప్పినవాఁడు వెఱ్ఱివాఁడా?

అని యిట్లు వెంకటరత్నము తానుగూడ శరభరాజుగారియింటఁ బొట్టకూటికి జేరినవాఁడే యనుమాట మఱచిపోయి రామచంద్రుఁడు తనయింటనే యుండినట్లును, వానిని దానేసంరక్షించుచున్నట్లును తలఁచి తలఁచిపోవునట్లు వానిని జీవాట్లు పెట్టి మాటలతో తనవాదమును ముగింపక చేతులుకూడ కలుపుటకు సిద్ధముగానుండెను. కాని రామచంద్రుని యదృష్టము బాగుండి యింతలో లోపలినుండి వచ్చి శరభరాజుగారు వెంకటరత్నమును రామచంద్రుని గూకలువేసి వారి వివాద నివారింపఁజేసిరి. రామచంద్రుని సత్యవాద మతనిని మహాపదలపాలుజేసెను. ఒకనాఁడు వెంకటరత్నము మనస్సులో నేదో తలంచుకొని రెండుప్రేళ్ళు చాపి యిందులో నొకవ్రేలుపట్టుకొమ్మని నరసింహమునడిగెను. అతఁడు రెంటిలోఁ బొడుగువ్రేలు పట్టుకొనగా నది యతనిమనస్సులోనున్న యభిప్రాయమునకు సరిపడకుండుటను, నశుభసూచకముగా నున్నందునను వెంకటరత్నము, కోపమువచ్చి "శకునపక్షి వెధవా! ఎప్పుడు నింతే; చవటచేతులపెద్దమ్మ" యని టంగున నొక మొట్టికాయ మొట్టెను. దానితో కుఱ్ఱవాఁడు కెవ్వున గుక్కదిరుగకుండ నేడ్వగా లోపలినుండి

కృష్ణవేణమ్మగారువచ్చి మొనరుకొట్టినారని యనఁగగా రామచంద్రుఁడు సంగతియంతయుఁ జెప్పెను. కృష్ణవేణమ్మ వెంకటరత్నమును గొంచెము చీవాట్లు పెట్టెను. ఇట్లొకదానికంటె నొకటి బలమైన కారణములచే వెంకటరత్నమునకును రామచంద్రునకును మనస్పర్థ హెచ్చగుటచేత వెంకటరత్నము తనకసిదీర్చుకొనుటకు రామచంద్రుఁడు చదువుకొను చున్నప్పు డతని కేదైన బని జెప్పి యతఁడు చేయుటకు వీలులేదనగానే యావార్త శరభరాజుగారితోను వారితల్లిగారితోను జెప్పి “తిండికిసిద్ధముగా నుండును గాని పనివల్లగాదు. మాయింటనున్నవారికి మాకంటె నెక్కువ రాజసము” అని చెప్పుచుఁ దనచేతనైన యిబ్బందులు పెట్టుచుండెను. దేవుఁడు వరమిచ్చినను బూజారివరమియ్యఁడన్నట్లు శరభరాజుగారికి దయ యున్నను వెంకటరత్నమునకుఁ గటాక్షము లేకుండుట యొక పెద్ద చిక్కుగానే యుండెను. ఒకనాఁడు రాత్రి భోజనములయినతరువాత శరభరాజుగారు లోపల చావడిలోఁ బచారుసేయుచుండగా రామచంద్రుఁడు దీపము వెలుఁగున చదువుకొనుచుండెను. అప్పుడు వెంకటరత్నము రామచంద్రుని మెల్లగాఁ బిలిచి యిట్లనిచెప్పెను.

వెంక—అబ్బాయి! ఆమధ్య నిన్ను నేనన్న మాటలు మనస్సులో నుంచుకొనవద్దుసుమీ! నామనస్సులోఁ గల్మషములేదు. అప్పటికప్పుడు కోపమువచ్చినప్పుడు పిచ్చిముండాకొడుకువలె నాలుగు కేకలు వేయడమే కాని దీర్ఘక్రోధముంచుకొనను. మనమందఱము గూడి యొకయింట నుండువారము. ఈవేళ నాలుగనుకొన్నను రేపు తిరిగి కలిసేవాళ్ళము మనమే. నన్ను నీవన్నను నిన్ను నేనన్న నదిలెక్కలోనిదికాదు, నేను బయి కీలాగున గోపముతో కనఁబడుటేకాని నీవిషయమైన సంగతి నేదయిన శరభరాజుగారితోఁ బ్రసంగించవలసినపుడు నేనెంతకట్టుదిట్టముగాఁ జెప్పుచుందునో పరమాత్మునకుఁ దెలుసును.

రామ—చిత్తము. మీదయ యున్నపక్షమున నాకేకొఱఁతయు నుండదు. నేను మిమ్ము నందఱను నమ్ముకొన్నవాఁడనే కనుక నా భారమేమీది.

వెంక—ఒకపర్యాయము వీధిలోనికిరా (అనివీధిలోనికిఁ దీసికొని వెళ్ళి, సూర్యనారాయణగారూ! దయచేయండి.

అని యతఁడు పిలువగానే తెల్లని తలపాగాను బెట్టుకొని నిలువు టంగీ దొడిగికొని మంచిజరీపంచె గట్టి, చేతిలో నొకవెండిపొన్నువేసిన కఱ్ఱ పట్టుకొని యున్న యొక బ్రాహ్మణుఁడు వచ్చెను. అతనిని జూచి రామచంద్రుఁడు “తివాసిపట్టుకొనిరానా?” యని యడిగెనుగాని వెంకటరత్నము బ్రాహ్మణుఁడును, వద్దనిచెప్పగా వారందఱు వీధియరుఁగు మీఁద మూల గూర్చుండిరి.

వెంక—రామచంద్రుఁడూ! నీవొక్క సహాయముచేయవలయును. ఈయన దేశిరావు సూర్యనారాయణగారు. వీరు దేశపాండ్యులు, కోటిపల్లి కాఁపురము. తాతముత్తాతలనాఁటినుండియు శ్రీవిజయనగర మహారాజుగారిదగ్గఱ పెద్దయుద్యోగములను జేయుచున్నవారే. వారిది నూఱుపుట్లభూమి. వెనుకటి నందనసంవత్సరపు కఱవులకు వీరు చేసిన యన్నదాన మింతింతయని చెప్పనలవికాదు. మూఁడేండ్లు జనులు కుటుంబములతో వచ్చి వారిగ్రామములోఁ గాఁపురమున్నారు. నీవు వినియుందువు జగత్ప్రసిద్ధులు.

రామ—నేనెన్నఁడు నెఱుఁగను. మహానుభావులుమీరు.

సూర్య—అవి యన్నియు నెందుకు? ఆదినములువేరు. ఆకథలు వేఱు. చావలేకయీలాగున బ్రతుకుచున్నాము. ఈస్థితియీవేషము వేరు.

వెంక—అందుచేత నప్పులు విస్తారము. కాగా భూములు తాకట్టు లోనున్నవి. ఇంటనున్న జవాహిరీయంత విక్రయించి వీరు కాలక్షేపము చేయుచున్నారు. అయితే యీనగలను కోటిపల్లిలోను చుట్టుపట్లను

మాత్రమమ్మరు. పూవులమ్మినచోటనే కట్టె లమ్మవలసివచ్చెను. ఆనగలను మాగ్రామము తెచ్చి యమ్ముచుందురు.

రాజ—నేనిప్పు డేసహాయము చేయవలెను? పాపము నాకు విచారముగానే యున్నది.

వెంక—మరేమి గొప్పసహాయము లేదు. నీయందుఁ గోమట్లకు మహాగౌరవముకలదు. నీవమ్మినపక్షమున మోసము చేయరు. నీకు బంగారమునాణెము తెలుసును. ఈవస్తువులు నీవమ్మిపెట్టి యతనిమర్యాద గాపాడవలెను.

రామ—ఈమాత్రపుపని కింతమనవి కావలెనా? నాచేతనైన దానిలో మీకుఁ దగినంత సహాయము చేయఁగలవాఁడను.

సూర్య—అయ్యా! ఇది రెండవవానికిఁ దెలియనియ్యవద్దు. నాకు సిగ్గుగానున్నది. అందుచేతనే యీవస్తువుల నంతదూరమునుండి యింతదూరము తెచ్చి యమ్ముచున్నాను. అక్కడ ధర రాకపోలేదు.

రామ—మీరు చెప్పిన తరువాత నెవరికైనఁ దెలియనిత్తునా? నాకు బంగారమునాణెము చక్కఁగాఁ దెలియదు.

వెంక—తెలిసినంత మట్టుకు చాలు. రాజగోపాలమునకైనఁ దెలియనీయకు. ఇవిగో వస్తువులు. కంటె నూఱురూపాయలధర. ఉంగర మేబదిరూపాయలు. ఈయన తిరిగి రేపురాత్రి మనదగ్గఱకు వచ్చి యీసొమ్ము పుచ్చుకొందురు. రేపు పగలు దీనిని విక్రయించుము.

రామ—ఆయన రాత్రి రావడ మెందుకు? పగలు రారాదా?

వెంక—పగలు వచ్చినపక్షమున శరభరాజుగారు బలవంతపెట్టి భోజనమునకు రమ్మనుమని నిష్ఠురము లాడఁగలరు. ఎందుకు? రాత్రియే మంచిది.

ఈసంభాషణ ముగిసిన తరువాత సూర్యనారాయణగారు వెళ్ళిపోయెను. రామచంద్రుఁ డావస్తువులను రాత్రి జాగ్రత్తపెట్టి మరునాఁ

డుదయమున గోమట్లకుఁ జూపించి వారు చెప్పిన ధరప్రకారముగా రెండు వస్తువులను నూటయేఁబదిరూపాయల కొకబ్రాహ్మణునకు విక్రయించి యాసొమ్ము మరునాఁడు రాత్రి సూర్యనారాయణ రాగా నతనిచేతి కిచ్చెను. ఆపని యైనతరువాత వెంకటరత్నము రామచంద్రుని బిలిచి "నాయనా! ఇంకొక్కపనియున్నది. గంటము నాకు నొక్కపర్యాయము పుచ్చుకొనుము. పెద్దాపురమునుండి జగన్నాథరాజుగారు వచ్చినారు. ఆయనతోఁగూడ మామేనల్లుఁడు వచ్చినాఁడు. అతని కక్కడ ముప్పదిరూపాయలు పని. వాఁడొక్కమారు నాకు మోము జూపించి తిరిగి కనఁబడలేదు. ఒకయుత్తరము వ్రాసిపంపెదను. నీవు వ్రాసిపెట్టవలెను." అనగానే రామచంద్రుఁడు గంటమును దాటియాకును బుచ్చుకొని సిద్ధముగా నుండగా వెంకటరత్న మీప్రకారముగ వ్రాయించెను. "నీవు నాకీవేళ నొక్కమాఱు మొగము జూపించి తిరిగి లోపలికి వెళ్ళినావు. నీతో మాట్లాడవలెనని యున్నది. నీకు వీలెప్పుడో తెలియఁజేసినపక్షమున నేను దప్పకవస్తాను. నీతో మాట్లాడకుండ నేనుండలేను." ఆయుత్తరము వ్రాసి రామచంద్రుఁడు "వ్రాలుచెయ్యండి వెంకటరత్నముగారు" అని యడుగగా "వ్రాలెందుకు? ఈమాత్రపు చీటిముక్కకు వ్రాలును పైపేరునుగూడ కావలెనా" అని చెప్పి చీటిని బుచ్చుకొనెను. ఇదియైన నాల్గుదినములకు నరసింహము పుట్టినదినము వచ్చెను. అతఁ డాశ్వయుజబహుళ త్రయోదశినాఁడు జన్మించినందున నాదినము పిల్లవాని నభ్యంగనము చేయించి గ్రామమున నున్న నలుగురు నియోగులను శరభరాజుగారు భోజనమునకుఁ బిలిచిరి. మధ్యాహ్నము నరసింహమునకు సంపెంగనూనెతోఁ గృష్ణవేణమ్మ తల దువ్వి బంగారపు కుప్పెలుగల నల్లపట్టుజడబొందుతో జడవేసి జడమీఁదఁ జిన్న చేమంతిపువ్వును, దానికి పైభాగమున నడినెత్తిమీఁద మొగలిరేకును నమర్చి, మొగమునఁ జక్కని యగరు చుక్కను బెట్టి

రావిరేక వేసి పచ్చని పట్టుచొక్కా తొడిగి దానిమీఁద జందెమువలె వరహాలపేరు వేసి మెడలో మిరియాలపేరును, జంద్రహారములును వేసి దానిమీఁద బంగారపు కడ్డీకంటె పెట్టి కుడిచేతిమీఁద బంగారపు భుజబొందుకట్టి రెండుదండలమీఁద వంకీలుపెట్టి, చెవులకు వజ్రపుపోగులు వేసిన తమ్మంట్లనుంచి కుడిచేతియైదువేళ్ళకు బటువులుంచి మణికట్టు దగ్గఱనుంచిన బంగారపు కడ్డీమురుగులును, సూరిడీగొలుసులును, ధగధగలాడుచుండ నెఱ్ఱపట్టులాగుతొడిగి బంగారపుబిళ్ళలమొలత్రాడు లాగుమీఁదికి దీసి కాళ్ళకు వెండియందెలును, గజ్జెలును, కడియములును, గేలించి మెడకుఁ దెల్లచారలుగల యెఱ్ఱపట్టురుమాలు ముడివేసి శృంగారించి కుమారుని బడికిఁ బంపెను. పిల్లవాని మీఁద వైచిన వెండి బంగారము లతనికంటె బరువుగానున్నందున వస్తువులనుమోయలేక వగర్చుచుఁ బుస్తకములుమోయలేనందున చాకలివాఁడు వెనుక పుస్తకములఁ దెచ్చుచుండెను. తమలపాకులవంటి చెక్కిళ్లును, దాంబూలము వేయనక్కఱలేకయే దొండపండువలె నెఱ్ఱగానున్న క్రిందిపెదవియుఁ, బూర్ణచంద్రసమానమైన గుండ్రనిముఖమున కందము నెసంగఁ గాలియందియలు ఘల్లుఘల్లుమని మెఱయ దుర్మార్గుల కనులు కుట్టునట్లును, విరోధుల కసూయకలుగునట్లును, బిడ్డలులేనిస్త్రీలు ముచ్చటపడునట్లును, ముద్దుల మూటగట్టుచు బాలుఁడు బడికిఁబోయెను. బడిలో నెన్నఁడును జదువు లేదుకనుక పంతులవారు గాఢముగా గుఱ్ఱుపెట్టి నిద్రపోవుచున్నందున పిల్లలందఱును, దాహమని కనియు, నింకఁ గొన్నిపనులకును నానాముఖములై పారిపోయిరి. నరసింహముగూడ నొకమూలకుబోగా నెవరో యొకబ్రాహ్మణుఁడు చేతిలో నొకపటికబెల్లపుగడ్డయు, నొకపంచదారచిలుకయు, నాలుగుచక్కెరకేళీపండ్లును బట్టుకొని నరసింహమును రమ్మనుమని చేతితో సంజ్ఞ జేసెను. ఎఱకొఱకుఁబోయిన చేఁపవలెనే నరసింహముగూడ నాబ్రాహ్మణుని యొద్దకుఁబోయి యతఁడు పెట్టిన పంచదార

చిలుకను దినుచుండగా నాబ్రాహ్మణుఁ డతనినెత్తుకొని ముద్దాడి తన యింటికిఁ దీసికొనిపోయెను. పాపము ముద్దుచేత వదలలేకయో కాఁబోలును బిల్లవానిని బ్రాహ్మణుఁడు వదలనేలేదు. అతనితోఁగూడ వెళ్ళిన చాకలివాఁడు నరసింహము పుట్టినదినముగనుక శరభరాజుగారు బహుమతీయిచ్చిన నాలుగుడబ్బులతోఁ గల్లుసీళ్ళుత్రాగి బాలకుని సంగతి స్మరణకురాక యెక్కడనో దొర్లుచుండెను. పిల్లవాఁ డెంతసేపటికి నింటికిరాలేదని కృష్ణవేణమ్మ విచారించుచుండగాఁ జాకలివాఁ డక్కడికి వచ్చెను. నరసింహ మెక్కడనున్నవాఁడని చాకలివాని నామె యడుగగా వాఁ డేదో కొంపమునిఁగినదనుకొని "నేనిందాఁక తీసికొనివచ్చి యింటిదగ్గఱ దిగబెట్టినానండి" యని చెప్పెను. కాని వాని మాటయందు నమ్మకముచాలక శరభరాజుగారితో నీసంగతి కృష్ణవేణమ్మ చెప్పెను. ఆమాట వినగానే యింటనందఱు కలవలపడ నారంభించిరి. నగలు శరీరమునిండ నుండుటచేత నెవరో గొంతుబిసికి చంపి నగలను దీసికొనిరని కృష్ణవేణమ్మ యేడ్చుచుండెను. శరభరాజుగారు కదలుటకుఁ గాళ్ళాడక దిగులుమొగముతో నుండెను. శరభరాజుగారితల్లి కృష్ణవేణమ్మను నగలుపెట్టి పిల్లవానిని బడికిఁ బంపినందుకుఁ దిట్టసాగెను. వెంకటరత్నమొకప్రక్కకును జాకలివాఁ డింకొకప్రక్కకును నిరుగుపొరుగువారందఱు తలయొకప్రక్కకును బోయి సందులు, గొందులు, పాడుదొడ్లు, ప్రాఁతయిండ్లు, బోడిగోడలు, తోఁటలు మొదలయిన రహస్యస్థలములన్నియు వెదకిరికాని యెందును బాలుఁ డగుపడలేదు. నగలు పోయినను సరే జీవముతో మన కుమారుఁడు కనఁబడినఁజాలునని తల్లి యూరడించుటకు వచ్చిన స్త్రీలతోఁ జెప్పిచెప్పి విలపించుచుండెను. రాజగోపాలమును రామచంద్రుఁడును గూడ నమలాపురమంతయు వెదకిరికాని పిల్లవాఁడు కనఁబడలేదు. తుదకారాత్రి జామయినతర్వాత రామచంద్రున కొక్కయాడిగవాఁ డగుపడి నాలుగుగడియలప్రొద్దువేళ తాను దాటిచెట్టునెక్కి

కల్లుఁదీసికొనుచుండగా నొక నగలపిల్లవానిని, మఱియిద్దఱుమనుష్యులను దాటితోఁటలోఁ జూచినానని చెప్పి పోయెను. ఆతోఁటలోపలికి రామచంద్రుఁ డొక్కఁడుసుబోయి నాలుగుమూలలు వెదకి తుదకొకముండ్లకంచెదగ్గఱ నోటిలో గుడ్డలు గ్రుక్కఁబడియున్నందున మాటరాక దిగంబరియై నిలిచిన యొకబాలకునిజూచి చీఁకటిచేత మొదట దాటిమొక్కయేమో యనుకొని సందేహ నివారణార్థము దగ్గఱకుబోయి చూచి పిల్లవాఁడె యని తెలిసికొని "నరసింహము" అని పిలిచెను. మాటలాడుటకు వీలులేక నతఁడు కన్నీళ్ళతోఁ బ్రత్యుత్తరమిచ్చి యెత్తుకొమ్మని చేతులుజాచెను. రామచంద్రుఁడు నరసింహము నెత్తుకొని నోటిలో గుడ్డలు తీసివేసి నగలింతపని జేసినవిగదా యని పిల్లవానిస్థితికిఁ గొంచెము కన్నీళ్ళుదెచ్చుకొని దొరకినందున సంతోషించుచు నింటికిఁ దీసికొని పోయెను. పిల్లవాఁడు కొంతదూరమున నుండగానే యీసంగతి తెలిసి యింట నందఱువచ్చి పిల్లవానినెత్తుకొని ముద్దాడిరి. కృష్ణవేణమ్మయుఁ దొట్రుపాటుతోవచ్చి బాలునిజూచి దుఃఖము పొరలిపొరలి రాగా నెత్తుకొని కంటబడి సుఖముగానున్నందుకు మహా సంతోషముతో లోపలికిఁ దీసికొనిపోయి కొంచెమన్నముదిగఁదుడిచివైచి గుప్పెడుమిరపకాయలను లోపలనున్నవా రందఱుగొంతులు బ్రద్దలగులాగున దగ్గునట్లు ప్రొయిలోఁబోసి పిల్లవానిని జరిగినసంగతినడుగుచు మధ్యమధ్య నేడ్చుచు వచ్చినస్త్రీలకు వానిని జూపుచుండెను. తరువాత మగవా రందఱు కాగడాలువేయించుకొని యాతాటితోఁటకుఁ బోయిరి కాని దొంగవాఁడును బుద్ధిమంతుఁడుగనుక పొరబాటుచేనైన నొక్కనగనైన దిగబెట్టకుండ నన్నిఁటిని దీసికొనిపోయెను గాని నరసింహము యొక్క చొక్కాను, లాగులు, రుమాలును విడిచిపోయెను. ఆ తొందరలో దొంగలు తమచేతి తెల్లరుమాలుకూడ విడిచిపోయిరి. అది రామచంద్రునికంటఁబడగా నతఁ డదరిపడి శోధించిచూచి యొకకొంగున

జీడితోవేసిన పేరుయొక్క పొడియక్షరములు చా. జ. యని చదివి యాపే రెవరిదో యెఱుఁగక యందఱును త్వరితముగా నింటికి వచ్చిరి. ఆమఱునాఁడు నరకచతుర్దశియు దానితరువాత దీపావళియునై యుండెను. నగలు దొరకక పిల్లవాఁడుమాత్రమే దొరకినందుకు శరభరాజుగారి తల్లికి విచారముగా నున్నందున నాసంవత్సరము పండుగ చెయ్యవద్దని చెప్పినదికాని శరభరాజుగారును కృష్ణవేణమ్మయుఁ బిల్లవాఁడు దొరకుటయే చాలునని మునుపటికంటెఁ బండుగ ఘనముగాఁ జేసికొనుటకుఁ బూనిరి. వారందఱు దమకుమారుని వెదకి తీసికొనివచ్చి నందులకు రామచంద్రున కనేకవందనములు చేసి వేయివిధముల వానినిస్తోత్రము చేసి యతని ఋణము దీర్చుకొనలేమని చెప్పిరి. నరకచతుర్దశి నాఁడు తెల్లవాఱుజాముననే లేచి యెంతమందికి తల లంటిన నంతపుణ్యము గనుక తన స్నేహితులను బంధువులను బిలిచి శరభరాజుగారు కొందఱికిని గోపాలము కొందఱికిని స్వయముగాఁ దలల నంటిరి. కొందఱికి మంగలవాళ్ళచేత దల లంటింపించిరి. అభ్యంగన సమయమందు శరభరాజుగారికి పార్వతి మంగళహారతి బట్టగా నాయన పాతికరూపాయలు పళ్ళెరములో వేసిరి. రామచంద్రుఁడును, రాజగోపాలమును బాణాసంచాకాల్చి దొడ్డినంతను వెలిఁగించిరి. ఆమరునాఁడు దీపావళి యమావాస్య యయ్యెను. అమావాస్య యింక నొకనెలకు వచ్చుననగాఁ బనిపాటలను మానుకొని గంధకమును సూరేకారముకొని బొగ్గుతెచ్చి పాళ్లువేసి టపాకాయలను దక్కిన యితరబాణసంచాయును గట్టువారును మందులను మండిగలలోఁ బోసి నూరువారును, మందు కూరువారును, దాము గట్టిన వస్తువులు చక్కగాఁ గాలునో లేదో యని పట్టపగలు చీఁకటిగదిలోనికిఁ బోయి తలుపులు మూసి యావస్తువుల నక్కడఁ గాల్చి వాని సార మెఱుఁగువారును దప్పపాళ్లు పడుటచేఁ బాడైనమందులనుగుఱించి వగచువారును చెలరేగి యుండిరి. పట్టణమందు బ్రతిగృహమున గంధకపువాసన గొట్టు

చుండెను. అమావాస్యనాఁ డుదయమునఁ గొంచెము మబ్బువేసినందున వర్తకు లందఱికిఁ దమసొమ్ము నమ్ముకొనుటకు వీలుండదని గుండెలలో రాయిపడిన ట్లుండుటయేకాక బాలురందఱును సంతోషభంగమగునే యని మేఘునిదిట్టుచుండిరి. కాని కొంతసేపటికి వర్తకుల పాలిటియదృష్టదేవత రమ్మోయనునట్లు ఛెళ్ళుమని యెండ రాఁగా వర్తకులు దుకాణములను దెఱచి సరకు నమ్మ నారంభించిరి. భాగ్యవంతులు తమ బిడ్డలకు విస్తారధనము వ్యయపఱిచి వస్తువులను గొనిపెట్టుచుండుటఁ జూచి బీదల బిడ్డలు తమ తలిదండ్రుల బాధపెట్టఁగా వారు బిడ్డలకుఁ దగినయుత్సాహము తీర్పలేకపోయినందులకు విచారించుచు స్వల్పముగాఁగొనియిచ్చుచుండిరి. గొప్పయుద్యోగస్థుల యనుగ్రహము సంపాదించవలెనని చిన్నయుద్యోగస్థులు తమపిల్లలకు లేకపోయినను బహుమతులపేరుపెట్టి వారియిండ్లకుఁ బెద్దపెద్ద బాణాసంచాబుట్టలను బంపుచుండిరి. అంతకంటె మహాభిమానముగల పౌరుషవంతులు తమరు సేవించుచున్న ప్రత్యక్షదేవతలగు వేశ్యాకాంత లేమనుకొందురో యనియు మంచివస్తువులఁ బంపని యెడల మఱునాఁడు వారిమొగ మెట్లుచూతు మనియుఁ దలంచి పదిమందిలో నగుబాటు రాకుండ పరువు నిలువఁబెట్టుకొనుటకు ధనము లేకున్నను ఋణము జేసియో, యింటనున్న వస్తువులను దెగనమ్మియో బాణసంచకొని యొక రసికునికంటె నొక రసికుఁ డెక్కువగా నుండవలెనని వర్తకులదగ్గఱ బదులు పుచ్చుకొని పెద్దపెద్దబుట్టలను వారియిండ్లకంపిరి. తాటిచిదుగులను సంపాదించి కాల్చి పొడుముచేసి గుడ్డలువేసి తాటికమ్మచీరి యందులో నీగుడ్డపెట్టి పొట్లములుగాఁ జుట్టి కట్టి పైని పేడపూసి బాలు రెండఁబెట్టుకొను చుండిరి. వృద్ధు లగువారు తాటియాకులు యీనెలఁదీసి చిత్రముగాఁ గత్తిరించి యడ్డముగా నొకయాకును నిలువుగా నొకయాకునువేసి గుమ్మడిపండులఁగట్టి వ్రేలాడఁదీయుచుండిరి. పురుషు లందఱు దమతమ గుమ్మముల ముందఱ నరఁటిచెట్లు తెగఁగొ

ట్టించియు బొప్పాయిచెట్టు నఱికించియుఁ బాతించి వానికి వెదురుకఱ్ఱముక్కలను దిగఁగొట్టించి వానిమీఁదఁ బ్రమిదలను రాగిడిమట్టి గురుజులను బెట్టించి యంతతోఁ దృప్తిఁబొందక రెండువీధియరఁగులక్రిందను గడలను బాతించి వానికడ్డముగ వెదురుకఱ్ఱలను నాలుగైదంతస్తులుగఁ గట్టించి వానిమీఁదఁ గుమ్మరివాండ్రు దెచ్చియిచ్చిన క్రొత్తప్రమిదలను బెట్టించుచుండిరి. అప్పుడు సాయంకాలముకాగా నారాత్రి పెట్టఁబడు దీపముల కాంతి ముందు దనకాంతి వెలవెలబోవునను సిగ్గుచేతనోయన సూర్యుఁ డపరసముద్రము బ్రవేశించెను. స్త్రీలందఱును మడిగట్టుకొని దీపములు పెట్టిరి. ఆకాశమండలమునమున్న నక్షత్రములెల్ల భూమండలమునఁ బ్రతిఫలించుచున్నట్లు దీపములు కోట్లకొలఁది వీథుల కిరుప్రక్కలను వెలయుచుఁ దమ మధ్యను సువర్ణభూషణములతోనున్న స్త్రీల యవయవములకపూర్వమైన లావణ్యము గలిగించుచుఁ బట్టపగటియందువలె సమస్తవస్తువులను గాన్పించుచు సొగసుమిగిలి యుండెను. మహారాష్ట్రదేశ వర్తకులు తమకొట్లనలంకరించి పళ్ళెరములయందు వెండిబంగారు నాణెములనుంచి ధనపూజ జేయుచుండ బ్రాహ్మణోత్తములు పూజజేయించి సంభావనల గ్రహించి బొజ్జల నాడించుకొనుచు సిండ్లకుఁ బోవుచుండిరి. ఈ దీపికాసమూహమునకు వెఱచి యంధకార మంతయు వానివెనుక శరణార్థము దాఁగియున్న దన్నట్లు క్రీనీడ దీపములవెనుక నుండెను. ఎక్కడ జూచిన దీపములవెలుతురు నెక్కడఁ జూచిన రంగురంగుల మహతాబుల కాంతియు నెచ్చోటఁ గాంచిన నానందమును నేచాయఁగనుగొన్న మహాధ్వనియు గ్రామమున నిండి యుండెను. బాలకులు కాల్చుటకసమర్థు లగుటచే నగ్నిబాణములు వెదురుకఱ్ఱలకుఁ గట్టించి కాల్పించు తండ్రులును, జమత్కారముగాఁ గాల్చుచిన్నబిడ్డలనుజూచి సంతోషించు తల్లులును, వస్తువు లయిపోయిన వని రోదనము చేయు బాలకులును, భార్యల యొద్దను, దమరుంచిన వేశ్యకాంతలయొద్దను దమచమత్కార

మంతయుఁ జూపఁదలఁచి చిత్రవిచిత్రముగా నగ్నిబాణములఁగాల్చి వాని మెప్పు నొందుచున్న మహారసికులును, మార్గమునఁ బోవుచున్న జనుల కాళ్ళనడుమ దూటాలును సిసిందీలనువేసి వారు తత్తరపడి పరుగెత్తుచుండఁ జూచి యానందించుకొంటెవాండ్రును, సంభావనలకుఁ బోయి వచ్చుచు దూరమందెక్కడనో కాలుచున్న యగ్నిబాణములఁ జూచి, తమయొద్దకు వచ్చుచున్నవని పరుగెత్తుపిరికిబ్రాహ్మణులును, జిన్నబట్టలఁ గట్టుకొని దుప్పటులఁగప్పుకొని వినోదము జూడవచ్చినశృంగార పురుషులును నడివీధులయందు ధూర్తు లగ్నిబాణములఁ గాల్చుటచేతఁ దమ గృహములు పరశురామప్రీతి యగునని భయపడి కేకలువేయు నార్తజనంబును, జనుల కుపకారము చేయఁదలంచి చేతులయందు నవనీతముంచుకొని శరీరములఁ గాల్చుకొనువారి కిచ్చునట్టి పుణ్యజనులును, గ్రామమం దంతటను, బిక్కటిలియుండిరి. ఊరున కుత్తరపుదిక్కుననున్న మందబయలుమీఁదికిఁబోయి, మహావీరులందఱు నొకరిదేహములనొకరు తగులఁబెట్టుకొనుటకు రెండుకక్షులయిరి. మెడనుగట్టుకొన్న సంచిలోనుండి తూటాలనుదీసి కత్తితోఁ బారను దెగఁగోసి, జానకిత్రాటనున్న నిప్పుతో నంటించి రెండుచేతులను రెంటినుంచుకొని నోటనొకటి పెట్టుకొని చిత్రవిచిత్రముగాఁద్రిప్పుచుఁ గూర్చుండియు, వంగియుఁ, జేతనైన కసరతులఁ జేయుచు వానిని గొందఱు కాల్చుచుండిరి. తోలుచేతులు దొడిగికొని లాగులను గట్టుకొని, తలలకు టోపీలు దాల్చి, తమకెన్నఁ డపకారము చేయక యాదినమునమాత్ర మెదుటికక్షిలోనిల్చిన జనులమీఁద వెలగకాయలు, గారికాయలు, తూటాలును, విసరివారిదేహములనుగాల్చుచు, వారు తమమీఁదవైచిన వానిని మరల నంది పుచ్చుకొని యుపయోగించుచు, మధ్యమధ్య నంటుకొన్నసంచులను దెగఁగొట్టి పారవైచుచు, దేహములను గాల్చుకొన్న తమమిత్రుల నిండ్లకుఁబంపుచుఁ దమదగ్గఱ సరకు ముగిసినవెనుక స్నేహితులవద్ద పుచ్చుకొనుచుఁ, జంకలక్రిందనున్న పొట్టికఱ్ఱలతో నెదుటివారు ప్రయోగించిన వాని నాఁపు చేసికొనుచు, మీఁదికి బాణము వచ్చినపుడు పరుగెత్తుచుఁ గోయుటకు వ్యవస్థచాలక తూటాలను నోటితో గీఱుచుఁ, జూచుటకువచ్చిన జనసమూహమును బరుగెత్తించుచుఁ గొందఱు వినోదసముద్రమగ్నులయిరి. ఆసమయమునం దాభూమి కేవలమహాగ్నిహోత్రమయమై నిప్పులుగ్రక్కుమనుష్యులతోఁ గూడి యాగ్నేయాది మహాస్త్రసమేతమగు రామరావణ మహాభారత యుద్ధభూములవలెఁ దేజోవంతమై యతిభయంకరమై ప్రజ్వరిల్లుచుండెను. అప్పుడు రామచంద్రుఁడును, వెంకటరత్నమును, రాజగోపాలమును, జూచుటకువచ్చి దూరముగా నిలుచుండిరి. కాని యొకగారకాయ మహావేగముతో రాజగోపాలముమీఁదికివచ్చెను. అదిచూచి రామచంద్రుఁడు తనప్రాణమునకు వెఱవక స్నేహితునిమీఁదికి వచ్చుచున్న యాకాయకెదురుగాఁ బోయి చేతికఱ్ఱతో దానిని గొట్టెను. అది వెంటనే పగుల రామచంద్రుఁడు శరీరమునిండ నగ్నిహోత్రపుముద్దలుపడెను. వెంటనే బట్ట యంటుకొన్నందున రామచంద్రుఁడు పరుగెత్తగా గాలితగిలి మఱికొంచె మంటుకొనెను. అప్పుడు రాజగోపాల మతనినాఁపి చేతితో నలిపివైచెనుగాని శరీరమం దక్కడక్కడ కాలెను. వెంకటరత్నము మంచి యుద్దేశముచేతనే త్వరగా బాధ నివారణ కావలెనని కొంచెము నీళ్ళు మీఁదఁబోసెను. అంతట బాధపోవుటకుబదులుగాఁ గాలినచోట వెంటనే పొక్కులెక్కి బాధద్విగుణ మయ్యెను. తఱువాత వారందఱు నింటికిఁ బోఁగా శరభరాజుగారు నవనీతమును దెప్పించి శరీరమంతటఁ గాలినచోట్ల పట్టించి వారి నాఘోరసమయమునందు నిర్భయముగా వీధులయందుఁ ద్రిప్పిన పడుచుదనపుగర్వమును నిందించుచుఁ దనకుమారుని రక్షించిన రామచంద్రుని ధైర్యసాహసాదుల కాశ్చర్యపడెను. రామచంద్రుని శరీరమున బాధ నెలనాఁటికి కుదిరెను.

ఆఱవ ప్రకరణము.

పార్వతి వివాహవిషయమై శరభరాజుగారు బెంగపెట్టుకొనిరి. పిల్లకు దాదాపు పదిసంవత్సరములు వెళ్ళవచ్చినను దగిన సంబంధమెక్కడను దొరకకపోవుటయేకాక, యింట నొకరి యభిప్రాయముతో నొకరి యభిప్రాయ మేకీభవించుట లేదు. భాగ్యవంతులగు నియోగు లందఱు దమ కుమారులు, కురూపులై, విద్యావిహీనులై యేవిషయము నందును బార్వతితోఁ బో[illegible]న్నను రెండువేలరూపాయలు, వెయ్యిన్నూట పదార్లు కట్నమునిచ్చినఁగా[illegible] శరభరాజుగారి పిల్లను జేసికొనమని చెప్పుచుండిరి. సత్సంప్రదాయమునఁబుట్టి ప్రస్తుతము కొంచెము నీరసపుస్థితిలోనున్న నియోగులు, శరభరాజుగారితో వియ్య మందవలెననుకొన్నను దమస్థితికిని వారిస్థితికిని గల తారతమ్యమును బట్టి తమకు వారు పిల్ల నియ్యరని యడుగుటకు సందేహించి యూరకుండిరి. శరభరాజుగారి తల్లి 'పిల్ల కట్టుతప్పిపోవుచున్నది. మనమందఱము గంగాప్రవేశము జేయవలసివచ్చును. త్వరగా ముడిపెట్టు' మని తొందరచేయుచుఁ, గట్నమెంతయిచ్చినను సరే కొంచె మన్నవస్త్రములకు లోపములేనివారి కియ్యవలెనని చెప్పుచుండెను. రాజగోపాలము రామచంద్రునకుఁ దన చెల్లెలి నిప్పించవలెనని తల్లిదండ్రులతో నప్పుడప్పు డామాట చూచాయగాఁ జెప్పుచువచ్చెను. శరభరాజుగారు విశ్వనాథశాస్త్రులవారితోఁ, గుమార్తె వివాహవిషయమై ప్రసంగించినపుడు శాస్త్రులవారును, రామచంద్రుని గుణములశ్లాఘించి యతనిని దమమనసులోనుంచుకొని యియ్యన్యాపదేశముగ "భాగ్యవంతులను బ్రతిమాలుటకంటె బీదవాని కిచ్చుటేమంచిది" యని చెప్పుచు వచ్చిరి. శరభరాజుగారును బిల్లను ధనమునుగూడ గ్రహించి తెగనీల్గి సకలహింసలు బెట్టునట్టి భాగ్యవంతు లనురాకుసులతో వేఁగుట కష్టమని యెంచి కుమార్తె యొక్కతే కనుక, తమకు లోకువ

యైనవాని కెవ్వనికైన నిచ్చి పెండ్లిచేసి యిల్లు నిల్లరిక ముంచుఁ దలఁచుకొనుభాగ్యముతప్ప, తక్కినశుభలక్షణములన్నియు రామచంద్రునియం దుండుటచేత నతనికిఁ బార్వతి నీయఁదలంచి యావార్త తల్లి కెఱుఁగఁజేయగా నామె ప్రతిదినము గలహమాడుచుఁ గొడుకును గోసిపెట్టుచు, రామచంద్రుని దిట్టుచుఁ, దన వార్ధికలక్షణములన్నియుఁ జూపుచుండెను. వెంకటరత్నము వివాహ మెట్లయినఁ గానీయకుండవలెనని మనసులో సంకల్పించుకొని సహజముగ వీనియం-దయిష్టముగల శరభరాజుగారితల్లిచెవిలో విషపుమాటలు జెప్పి[illegible]యామె కసహ్యామెక్కువ చేయసాగెను. చుట్టుప్రక్కలనున్న[illegible]మ్మలక్కలందఱు, పార్వతి కనఁబడినపుడెల్ల "ఓహోహో! రామచంద్రుగారిభార్య కాఁబోలు? మాచిరాజువారికోడలా?" యని పరిహాసముచేయ నారంభించిరి. వారల ట్లనుకొనుట మొదలదివఱకు రామచంద్రునితో స్వేచ్ఛగా మాటాడుచున్న పార్వతి కెక్కడనుండియో మిక్కిలిసిగ్గువచ్చి మాటలాడుటమానెను. మాటలుపోగానే చూపులుకూడ తప్పెను. తనస్నేహితు లెవరైనఁ దన్నాలాగు నన్నప్పుడు వారితోఁ గలహమాడుచుఁ, బెద్దలన్నపుడు సిగ్గునఁదలవంచుకొనుచుఁ, దల్లిదండ్రులదగ్గఱ నెవరైన హాస్యమాడునపుడు వారిచాటునకుఁబోవుచుఁ బార్వతి లజ్జాచిహ్నములఁ గనబఱచుచుండెను. అదిగాక త్రోవలో రామచంద్రుఁడు తారసిలినపుడు తలుపుచాటునకైనను, గోడమూలకునైనను నొదుఁగుచువచ్చెను. రామచంద్రుఁడు తన స్నేహితులు తన్ను పార్వతిమగఁ డనుటచేత గొంచెము సిగ్గుగల్గి తానే వస్తువైనఁ బార్వతినడుగవలసివచ్చినపుడు ముభావముగ నడుగుచువచ్చెను. ఆమెయు గోడచాటుననుండి ముసిముసినవ్వులు నవ్వుచు ముభావముగనే ప్రత్యుత్తరము జెప్పుచువచ్చెను. అది యట్లుండ శరభరాజుగారొకనాఁడు మధ్యాహ్నము నిద్రలేచి గదిలోమంచముమీఁదఁగూర్చుండగాఁ గృష్ణవేణమ్మ తలుపునకుఁ జేరగిలఁబడి నిలుచుండెను. వెంకటరత్నము

గూడ నక్కడ నొకబల్లమీఁదఁ గూర్చుండెను. వారిట్లుమాటాడిరి.

శర—ఏమిరా వెంకటరత్నము! జ్యేష్ఠమాసమునందు దప్పకుండా పార్వతికి వివాహము జేయవలెను. రామచంద్రున కియ్యడము నీ కిష్టమేనా ?

వెంక—నాయిష్టము చెల్లఁగలదా ! అదిగో మావదినె యున్నది గదా. ఆమె నడగండి.

కృష్ణ—నామాట పాటికిరాదు. మీయన్నగారు మీరు నాలోచించండి మీకిష్టమైన సంబంధమే నాకిష్టమైన సంబంధము.

శర—అయ్యో ! మనమంతాకూడ కూడఁబలుకుకొనవద్దూ. వాఁడు సద్గుణములు గలవాఁడు, బుద్ధిమంతుఁడులాగే కనుపడుతాఁడు.

వెంక—అగపడుటమాత్రమే. నామనస్సున కతని కియ్యడము మంచిదికాదని తోఁచుచున్నది. ఏమిటండీ కూడు గుడ్డలేక యిల్లు వాకిలి లేక పొట్టకూటికిఁ జేరిన నిర్భాగ్యునకు మాణిక్యమువంటి పిల్లను గట్టిపెడుతామంటారు? ఎవ్వరైన నవ్వరఁటయ్యా? యావజ్జీవ మాపిల్ల మనజీవమున కుసూరుమనిపోదూ?

శర—అదృష్టమున్నపక్షమున వాఁడే బాగుపడుతాఁడు. లక్షరూపాయల యాస్తియున్నవాఁడికిచ్చినా, యదృష్టముచాలకపోతే ముష్టిచెంబు చేతికి వస్తుంది.

వెం—అలాగని ముష్టిముండా కొడుకునకుఁ గట్టిపెట్టవచ్చునఁటయ్యా.

కృష్ణ—ఏలా గాలోచనచేసినా సరే పిల్లయఱపేదది. కష్టమున కోర్వలేదు. పనిపాటులు చేయనక్కఱలేకుండాయుండే యిల్లుచూచి యియ్యండి.

ఇంతలో రాజగోపాలమువచ్చి "బాబయ్యా ! నాగరాజుమామగారు వచ్చినారు" అనిచెప్పెను. తోడనే శరభరాజుగారు కృష్ణవేణమ్మను

లోపలికి వెళ్ళుమని తానెదురుగాఁబోయి, మూలనున్న తివాసి వెంకటరత్నముచేత జావడిలో వేయించి నాగరాజుగారినిజూచి "బావగారు దయచేయండి" అని తివాసిమీఁదఁ గూర్చుండఁబెట్టెను. వారికీ క్రిందిసంభాషణ జరగెను.

శర—బావగారు! అక్కయ్య పిల్లలు సంతోషముగానున్నారా?

నాగ—మీదయవల్ల బాగానున్నారు. మీకు శరీరములో సుఖముగా నున్నదా?

శర—సుఖముగానేయున్నది. మీరేపనిమీఁద దయచేసినారు?

నాగ—పనియేమున్నది. మీలోపల కార్యమీయేఁడు చేయవలెనుగదా. మీకు మాకు మూఁడుతరములనుండి సంబంధములువిడిపోకుండ గలిసి వచ్చుచున్నవి. మాకంటె మీకత్యావశ్యులు వేఱెలేరు. మీయిష్టమువచ్చిన యంత వరదక్షిణ యిచ్చి మీపిల్లను మాపిల్లవానికియ్యండి.

వెంక—జౌను. వీరిపిల్లవానిని నేను జూచినాను. మనపార్వతికంటె నాలుగేండ్లు పెద్దకాని పిల్లవాఁడు కొంచెము పొట్టికుఱ్ఱవాఁడు తెలివిగలవాఁడు.

శర—ఏమిచదువుకొనుచున్నాఁడు. ఆంధ్రమా గీర్వాణమా?

నాగ—చదువునకేమి నాలుగేండ్లయినది రఘువంశమారంభించినాఁడు. కాని మధ్యమధ్య నభ్యంతరములువచ్చి మానుటచేత విస్తారము జదువలేదు. అయినా వాని యీడుకుఁదగినచదువున్నది.

శర—ఈయేఁడు వివాహముచే[illegible]దు. ఒకనెలలోపుగా మీకు వర్తమానము నంపుతాను.

నాగ—మీయమ్మగా రెక్కడ నున్నారు?

వెంక—"ఆమె పరున్నది. నేనువెళ్ళి లేపుతానుండండి" అని వెళ్ళి వెంకటరత్న మన్నపూర్ణమ్మను లేపి నాగరాజుగారు వచ్చినారని

చెప్పగానే యామెలేచి యొకగదిలోనికి వెళ్ళి రెండురెక్కతలుపులలో నొకతలుపుదీసి రెండవతలుపుచాటునఁ గూర్చుండెను. అంతలో నాగరాజువచ్చి గదియవతల గోడదగ్గఱ గూర్చుండెను. తోడనే యన్నపూర్ణమ్మ యెలుఁగెత్తి “అయ్యో! కూఁతురా! ఎంతపనిచేస్తివే యమ్మా నాకడుపులోఁ జిచ్చు పెట్టిపోతివే యమ్మా” అని రోదన మారంభించెను.

నాగ—అత్తా! ఊరుకో. ఇదియొకనాఁటితో పోయేదికాదు, నీవున్నన్నాళ్ళు నీలాగున నుండేదే. పెద్దదానవై నందుకు వాళ్ళచేతి మీఁదుగా నీముప్పు దాఁటలేదు.

అన్న—నాగరాజుతండ్రీ! చెట్టంతబిడ్డను దిగమ్రింగి సిగ్గులేక తిరుగుచున్నాను.

నాగ—నీవు కడుపగలకు. ఆపిల్లలను బెట్టుకొని కాలక్షేపము చేయవలయునుగాని దుఃఖపడితే కార్యమేమున్నది? చచ్చినవాళ్ళు లేచి రారుగదా?

అని నాగరాజుచెప్పగా విని దుఃఖమును జాలించి గద్గదస్వరముతో నన్నపూర్ణమ్మ—నాయనా! కుఱ్ఱవాఁడికిఁ బెండ్లయినది? నాకే సంగతి తెలియడములేదు.

నాగ—కాలేదు. శరభరాజుగారితోఁ జెప్పి మీపార్వతిని మాపిల్లవాని కిప్పించు. కలిసిన సంబంధము విడఁగొట్టఁగూడదు.

అన్న—శరభరాజు పెళ్ళాము ఉన్నారు. వాళ్ళయిష్టమేగాని నాపెత్తనమేమున్నది? సగముచచ్చి నేనున్నాను. మునుపటి యన్నపూర్ణమ్మనుగాను. నామాట వింటారా నాయనా లోపములేకుండా చెప్పతాను.

నాగ—సరే యోగమున్నపక్షమున గాకమానదు. నేను వెళ్ళుతాను. అనిచెప్పి శరభరాజుగారియొద్ద సెలవుపుచ్చుకొని వెళ్ళిపోయెను. అన్నపూర్ణమ్మయేడ్చినకారణ మిది. అప్పటికి రమారమి పదునొకండు

సంవత్సరములక్రిందట నన్నపూర్ణమ్మకూఁతురు పార్వతి చనిపోయినది. అప్పటినుండి నాగరా జెన్నఁడు నామెను జూచి పరామర్శ చేయలేదు. కూఁతురుపోయినతరువాత నాగరా జామెనుజూచుట కదేప్రథమముగావున దనకూఁతు రాదినముననే చచ్చినట్లు రానిదుఃఖమును దెచ్చుకొని యొకవిధముగా నన్నపూర్ణమ్మ సంప్రదాయమును నిలిపెను. తరువాత జాము ప్రొద్దుండగాఁ జుట్టుప్రక్కలనున్న స్త్రీలందఱు శరభరాజుగారి యింటి కెప్పటివలెనే వచ్చుచుండిరి. అన్నపూర్ణమ్మ తులిసికోట దగ్గఱ తాటియాకులవత్తులపెట్టె ముందుంచుకొని వత్తులు జేసికొనుచుండెను. కృష్ణవేణమ్మ మొక్కలపీటమీఁదఁ గూర్చుండి నరసింహామునకు జడవేయుచుండెను. అప్పుడు రంగమ్మవచ్చి యిట్లనెను.

రంగ—అన్నపూర్ణమ్మత్తా! నీమనుమరాలికిఁ బెండ్లివారు వచ్చినారఁట. చెప్పనే చెప్పవగుతివి?

అన్న—ఏమిగడుసుదానవే యమ్మా? ఇంకా వచ్చికూర్చొనైనలేదు. ఇంతలోనే యెప్పుడు చెప్పను? [మాయేమిటి.

రంగ—అయినా మనుమరాలి పెండ్లిముందర నీకుఁ గనఁబడతా

అన్న—మరే, పెండ్లియంతా నామొగము మీఁదనే నడుస్తుంది. మధ్యనాకుగర్వమెందుకు? ఆవు దూడ యుండగా గుంజార్చినదఁట.

రంగ—ఆలాగనకత్తా పెద్దదానవు. ఈచలవంతా నీది. నీతరువాతనే యెవరైనా. అయితే యేమినగలు పెడుతా మన్నారు?

అన్న—నాకుతెలియదు. ఆసంబంధము వీరికి సరిపడదమ్మా. మాయింటనున్న రామచంద్రున కిస్తారఁట. ఈలాటిసంబంధము దొరకదని కోరితెచ్చినారు.

ఇంతలో మంగమ్మ వచ్చెను.

రం—మంగమ్మా! విన్నావఁటమ్మా, వీళ్ళ పార్వతిని రామచంద్రుఁడన్న పిల్లవాఁడి కిస్తారఁట.

మంగ—(బుగ్గను చేయి బెట్టుకొని) ఆమెట్టపిల్లవానికా ? ముష్టిసంబంధ మదేమిసంబంధమమ్మా. కొంచె మైనయింటివానికి బిల్లనియ్యవలెనుగాని వీని కేమిటి ? పిల్లయేమిటి ?

అప్పుడు పాపమ్మ వచ్చి కూర్చుండి యిట్లుమాటాడ నారంభించెను.

పాప—కృష్ణవేణమ్మా! నీకూఁతురిని రామచంద్రునికియ్యడము నిజమేనా ?

కృష్ణ—నాకేమి తెలుసును మాయత్తగారున్నారు. తల్లికొడుకులు యోజించి యెవరి కిచ్చుకుంటారో. నాకెందుకమ్మా! నామాట వినేవారెవరు ?

అన్న—పైకి నాపెత్తనము. మగఁడు పెళ్ళాము కూడబలుకుకొని చేస్తారమ్మా. నామాట లక్ష్యమెవరికి ? నేనింత పిడచదాననే.

రంగ—నీకేమి యదృష్టవంతురాలవు. మనుమలు, మనుమరాండ్రు నీకేమమ్మా.

ఇంతలో శరభరాజుగారు వచ్చి 'అమ్మా' యని పిలువగానే తల్లి వెళ్ళిపోయెను. అప్పుడు కుడిపైటను వేసికొని జానికమ్మ వచ్చి కృష్ణవేణమ్మా ! నీకూఁతురికి పెండ్లిచేస్తారట, మీవారిబొట్టు కలుగుతుంది.

కృష్ణ—నాబ్రతుకేలాగున్నదో వివాహ మాలాగున్నది.

రంగ—ఓవిడా కృష్ణవేణమ్మ ! మీయింటి కెవరమ్మా వచ్చినారు. అప్పుడేడ్చినవారెవరు ?

కృష్ణ—మాయింటికి బంధువులు వచ్చినారు. మాయత్తగారి కూఁతురు పోయినతరువాత తామెను పగామరిశ చేయ లేదు. అందుచేత నావిడ దుఃఖపడినది. జానకమ్మా యేమైనా పాటలు పాడుదూ. నీకంఠము బాగా సన్నముగా నుంటుంది.

రంగ—లంకాయాగము పాడవో.

మంగ—గోవిందనామములు పాడవమ్మా. నీకు బాగావచ్చును.

పాప—సీతసమర్త పాడవమ్మా. కొంతసేపది పాడి తరువాత దక్షుని యజ్ఞము పాడవచ్చును.

జాన—మీరు పడుచువాళ్ళు పడుచుపాటలు పాడమంటారు. కృష్ణా రామా యని రెండుముక్క లనుకొనియ్యరుగదా. తరుణోపాయము చూచుకొనవద్దటమ్మా ? గోవిందనామములు పాడుతాను. మొన్న పాడి వదలిపెట్టినదగ్గఱనుంచి పాడుతాను.

"ఉగ్రుఁడై శత్రుఘ్నుఁడు గోవిందారామ
కండ్లెఱ్ఱజేస్తేను గోవిందా
కండ్లు తెఱవని పసిబాల గోవిందారామ
శ్రుతకీర్తి కడుపగులునేమో గోవిందా

అంతట పాటలు వినకుండనే పాపమ్మ యిట్లు మాటాడ నారంభించెను.

పాప—మంగమ్మా! నీకూఁతురికి నెలదప్పినదఁట. నిజమేనఁటో?

మంగ—అప్పుడే యేలాగు తెలిసిన దమ్మా? ఎంతదాఁచవలెనన్నా దాఁగదు. మాకర్మము. నీకు వీరమ్మచెప్పినదాయేమి పెద్దదిగదా యని వీరమ్మతోఁ జెప్పినాను.

రంగ—వింటే నేమమ్మ ? ఇంతలో తప్పా విని సంతోషించేవాళ్ళముగాని విచారించము. పోనీ నాకెందుకమ్మా జానకమ్మా! పాట పాడవమ్మా. ఈగొడవ లెప్పుడూ యిలాగుండేవే.

పాప—నీకు మనుమరాలు పుట్టినపక్షమున నాకొడుక్కిప్పించవమ్మా. కలిసినవాళ్ళము.

మంగ—నీకొడుకు పాతికయేండ్లవాఁడు. ఏలాగున నియ్యగలమమ్మా?

పాప—అదొకపెద్దటమ్మా నామగనికి నాకు ముప్పదియేండ్లు

హెచ్చుతగ్గు. నేనాఱునెలల పిల్లనై యుండగా మాతల్లి నన్ను జేతిలోఁ బెట్టుకొని పెండ్లిచేసినది.

మంగ—మాపిల్లను మేమియ్యము. మీకున్న భాగ్యములకుఁ దోడు పిల్లకూడానా ?

పాప—(కోపముతో) నీపిల్లయెంత నీవెంత. ముష్టిపిల్ల యెవరికి కావలెను. నీభాగ్యము నీది నాభాగ్యము నాది. నాకొడుకు పెండ్లిగాక పోతే బ్రహ్మచారి యయి యుంటాడు.

మంగ—బ్రహ్మచారికాకపోతే సన్యాస మిప్పించుకో నాకేమి?

పాప—అట్లేమాటలు రానీకు. కావలిస్తే నీకొడుకుకు సన్యాస మిప్పించుకో (కృష్ణవేణమ్మవైపు దిరిగి) చూచినారమ్మా. నేనన్న మాటలలో తప్పేమున్నది. లోపముంటే నానోటిలో గడ్డిపెట్టండి.

మంగ—కృష్ణవేణమ్మగారు ! దీనికివచ్చినయేం డ్లెవరికి వచ్చిన వమ్మా? ఆవిడన్న మాటలు విన్నారా ?

కృష్ణ—ఆలులేదు చూలులేదు. కొడుకుపేరు సోమలింగమన్నట్లు మొదలు పిల్లపుట్టనైనా లేదు. దెబ్బలాట లెందుకు? ఊరుకొండమ్మా. అవతలచావడిలో మావారున్నారు. ఆనక నాగొంతుకు పిసికి చంపుతారు.

రంగ—నేవెళ్ళిపోతానమ్మ సాయంకాలమైనది. సందెగుమ్మము లూడ్చుకోవలెను.

ఇట్లు మూర్ఖురాండ్రగు స్త్రీలు వృథాప్రసంగములతోడను, వ్యర్థకలహములతోడను, నసంబద్ధప్రలాపములతోడను గాలము గడపి యిండ్లకుఁబోయిరి. అన్నపూర్ణమ్మకు రామచంద్రునియందు గోపము నిర్హేతుకముగానే వచ్చినది. రామచంద్రునియందేమియు లోపము లేకున్నను, వెంకటరత్నముతోడి సహవాసముచేత నతనికిఁ గొన్ని క్రొత్త కష్టములుగూడ వచ్చెను. ఒకనాఁడు జాముప్రొద్దెక్కినతరువాత, శరభ

రాజుగారు చావడిలోఁ గూర్చున్నప్పుడు బ్రాహ్మణుఁడొకఁడు విరిగిన కంటెను జేతఁబట్టుకొని, తాయి నూడఁదీసిన యొకయుంగరమును బుచ్చుకొని యతిత్వరితముగా వచ్చి శరభరాజుగారి యెదుట నిలిచి యీప్రకారముగాఁ జెప్పనారంభించెను.

బ్రాహ్మ—అయ్యా! శరభరాజుగారు! చూచినారా, మీయింటనున్న పిల్లవాఁడు చేసినపని.

శర—ఎవరు? మారామచంద్రుఁడా? ఏమిపని జేసినాఁడు?

బ్రాహ్మ—రెండునెలలక్రిందట నాకొకకంటెను, తాయిచెక్కిన యుంగరమును దెచ్చి యమ్మినాఁడు. ఆపిల్లవాఁడు మీయింటిదగ్గఱనున్నవాఁడేకదా యని నేను సందేహింపక యావస్తువులను గొన్నాను. ఇది కరిగించగా నిత్తడివస్తువైపోయినది. ఇత్తడికంటె నాకమ్మినాఁడు. ఇది వజ్రమని యుంగరములో తాయిచూపించినాఁడు. ఇదేదో గాజురాయి నాకొంప త్రివ్వినాఁడు. ఆయవారము చేసిచేసి యాచించిన సొమ్ము పెట్టి యీనగలు కొనుక్కొన్నాను.

ఈమాటలు వినగానే శరభరాజుగా రాశ్చర్యపడి, రాజగోపాలమును బిలిచి యతని కేమయిన నీసంగతి తెలియునేమోయని యడిగెను. కాని యతఁడును మహాశ్చర్యనిమగ్నుఁడై తానెఱుఁగనని చెప్పగా రామచంద్రుని బిలువుమని యాతనికి శరభరాజుగా రాజ్ఞనిచ్చిరి. రామచంద్రుఁడు స్వచ్ఛమైన మనస్సుతోను, భయముతో వెలవెలబాఱు మొగముతోను వచ్చి శరభరాజుగారియెదుటఁ గూర్చుండెను. అతనిఁ జూడగానే బ్రాహ్మణుఁడు గుండెబాదుకొని "ఎంతవాఁడవురా నాయనా! నాకొంపత్రివ్వినావురా" యని యఱచెను. శరభరాజుగా రావస్తువును జేతఁబట్టుకొని యతనిమీఁదవచ్చిన యీనేరమునంతను జెప్పి యిట్లని మాటలాడ నారంభించెను.

శర—రామచంద్రుఁడా! ఈవిషయములో నిజముచెప్పు. ఈ

వస్తువులను నీబ్రాహ్మణున కమ్మినావా లేదా ?

రామ—ఈవస్తువులను నేనీబ్రాహ్మణునకు విక్రయించినాను.

బ్రాహ్మ—చిత్తగించండి. నే నబద్ధమాడలేదు. అయ్యో! అయ్యో! చంపినావురా.

రామ—వెంకటరత్నముగారిని బిలిపించండి. రాజగోపాలము! వెంకటరత్నముగారిని దీసికొనిరావయ్యా.

అని రామచంద్రుఁడు చెప్పగా రాజగోపాలము వెంకటరత్నమును దీసికొనివచ్చెను.

రామ—అయ్యా! నేను దీనిరహస్యమంతయు మీకుఁ దెలియఁ జెప్పెదను వినండి. రెండునెలలక్రిందట నొకనాఁటిరాత్రి నేను దీపము వెలుఁగునఁ గూర్చుండి చదువుకొనుచుండగా, వెంకటరత్నముగారు నన్ను బిలిచి సూర్యనారాయణగారి చేతిలోనుండి యీవస్తువులను బుచ్చుకొని నన్నమ్మిపెట్టుమన్నారు—

వెంక—ఛీ! నోరుమూయ్యి. నామీఁద—

శర—(మాటకడ్డమువచ్చి) అతఁడు చెప్పఁదలఁచుకొన్నదంతా చెప్పనియ్యి. ఆసూర్యనారాయణ యెవరు? అతని దేగ్రామము? వారి యింటిపే రెవరు ?

రామ—ఆయన యింటిపేరు నేనెఱుఁగను. ఆయన కోటిపల్లి కాఁపురస్థుఁడనియు, మిక్కిలి గొప్పవారనియు నాతో వెంకటరత్నముగారు చెప్పి నాచేత నీవస్తువుల నమ్మించిరి.

శర—వెంకటరత్నము! నీవేమెఱుఁగుదువు?

వెంక—అన్నయ్యా! వస్తువులను గొన్నవాఁడు దగ్గఱనున్నాఁడు గదా! నే నమ్మినానో బేరముచేసినానో అందులో నాజోక్య మున్నదేమో కనుఁగొనుఁడి. నేనిందులో నాప్రమాణముగా నేపాపము నెఱుఁగను. ఆసూర్యనారాయణ యెవరో యిప్పుడు విన్నాను.

రామ—నాప్రమాణముగ నేనింతకంటె నేమియు నెఱుఁగను. ఆవస్తువులు నావికావు. నన్ను మీచిత్తమువచ్చినట్లు శిక్షచేయవచ్చును. కాని న్యాయము కనుఁగొనండి.

బ్రాహ్మ—అయ్యో! ఈపనియంత రామచంద్రునిదేకాని మఱి యొకరిదికాదు. వెంకటరత్నముగారు దీనిలో నేమియు నెఱుఁగరు.

రాజ—బాబయ్యా! ఈవిషయము పూర్తిగా విచారించినగాని యేపని చేయవద్దు.

శర—విచారించుట కేమున్నది. వస్తువుల నమ్మినవాఁడు రామచంద్రుఁడే. ఇటువంటి దొంగపిల్లవానిని మనయింటఁ బెట్టుకొనుట మనకు ముప్పే.

వెంక—మహారాజులాగు మీరింతయన్నము బట్టపెట్టి సంరక్షణ చేయుచున్నందుకుఁ దినియుండలేక దొంగపనిజేయ మొదలుపెట్టినాఁడు. తినగాఁదినగా గారెలు చేదైనవఁట. ఓరీ రామచంద్రుఁడు! నీకంత డబ్బు కావలసినపక్షమున వారి నడిగితే వారేయిత్తురుగదా. దొంగగడ్డి తిని నామీఁదఁగూడ నేరము పెట్టవలెనని యనుకొన్నావు. నేను లేచిన వేళ మంచిదే.

బ్రాహ్మ—ఓరీ దిక్కుమాలిన ముండాకొడుకా! నాకు నీవు డబ్బెక్కడనుండి తెచ్చియియ్యఁగలవు? శరభరాజుగారు! మీ రింటిలోనుండి యీనిర్భాగ్యుని లేవఁగొట్టివేసెదరు సరే నాడబ్బుమాట యేమిటి? నేనిఁక నీళ్ళు వదులుకోవలసినదేనా?

శర—నేనేమిచేయను.

బ్రాహ్మ—అయ్యో! అయ్యో! నూటయేబదిరూపాయలు నీ పిండాకుడు మీఁదఁ బెట్టినాను. నీజీవమున కుసూరున నేడ్చుచున్నాను. (అని యేడ్వఁజొచ్చెను.)

ఇంతలో నొకదాసి చేతిలోఁ జీటి బట్టుకొనివచ్చి "రామ

చంద్రుఁడుగా రెక్కడ నున్నారండి” యని యడిగెను.

శర—ఎందుకు? ఆచేతిలోని చీటి యేమిటి?

దాసి—మాయమ్మగా రుత్తరమిచ్చినారు. ఆయన కేకాని నే నియ్యను.

శర—మీయమ్మగా రెవరు? నీ వెవరిదాసివి?

దాసి—చంద్రముఖమ్మగా రిచ్చినారు. ఆయన యెక్కడండీ.

శర—ఆచీటి యిలాగియ్యి (అని లాగికొని చదువుచున్నాఁడు) “ప్రాణేశ్వరా! మీరు వ్రాసినయుత్తర మందినది. ఈవేళ సాయంకాలము మీరును రాజగోపాలముగారును రావచ్చును. వెంకటరత్నముగా రపుడింటివద్దనుండరు.” అనిచదివి యిదేమిటి? భోగముదానికుత్తరములువ్రాసి తెప్పించుకొనుటఁగూడ సాగించినావు. విధవా! రాజగోపాలము! అతఁడు, నీవు, చేసినస్నేహ మిందుకా? ఓరి దౌర్భాగ్యుఁడా! ఆవిధవనుగూడి చెడిపోయినావా?

రామ—అయ్యా! నేనెన్నఁడు దాని కుత్తరము వ్రాయలేదు. ఇది యంతయు వెంకటరత్నముగారి మాయోపాయము. నేనేమియు నెఱుఁగను.

శర—వెంకటరత్నము! ఇతఁడువ్రాసిన యుత్తరముతోఁగూడ చంద్రముఖిని దీసికొనిరా.

తోడనే వెంకటరత్నము రామచంద్రునికి జరగిన మహాపరాభవమునకు సంతోషించుచుఁ దన ప్రియురాలిని బిలుచుకొనివచ్చి వారియెదుట నిలువఁబెట్టెను.

శర—ఏమే చంద్రముఖి! నీకితఁ డుత్తరమును వ్రాసినాఁడా?

చంద్ర—(తలవంచి) వ్రాసినారండి. ఇదిగో ఆయుత్తరము.

శర—(తీసి, పుచ్చుకొని యిట్లు చదివెను,)

“నీవు నాకీవేళ నొక్కమాఱు మొగముజూపించి తిరిగి లోపలకు వెళ్ళినావు నీతో మాట్లాడవలెననియున్నది. నీకు వీలెప్పుడో తెలియఁజేసినపక్షమున నేను దప్పక వస్తాను. నీతో మాట్లాడకుండ నేనుండలేను.” ఈవెనుకటి యుత్తరమును జదువగానే శరభరాజుగారు రామచంద్రునితో నిట్లనెను.

శర—రామచంద్రుఁడూ! నీవ్రాఁత యవునా కాదా?

రామ—వ్రాఁతనాదేకాని, వెంకటరత్నముగారు తన మేనల్లునకు నాచేవ్రాయించినారు. పైపేరును, క్రిందవ్రాలు నక్కఱలేదన్నారు.

చంద్ర—ఈయుత్తరము నాకీదాసి పట్టుకొనివచ్చినదండి.

శర—ఏమే! దాసీదానా, నీకీయుత్తర మెవరిచ్చినారు?

దాసీ—ఆబాపనయ్య నాచేతికిచ్చి మాయమ్మగారి కిమ్మన్నాఁడండి.

శర—ఏగుణములున్నను దొంగతనము, లంజతనము, లేకపోతే భరింపవచ్చును. కాని యవియున్న వానిని భరింపలేము. రామచంద్రుఁడూ! ఈదినముమొదలు నీవు మాయింట నుండవద్దు. నీదారినీవు చూచుకో.

ఆమాట వినగానే రామచంద్రుఁడు తనమీఁదఁ బిడుగుపడినట్లు దేహమెల్ల ఝల్లుమన దుఃఖము పట్టజాలక వీధిలోనికి లేచిపోయెను. ఇంతలో విశ్వనాథశాస్త్రిలవారీసంగతి యంతయు విని వచ్చి కోపావేశముతో నోటమాటరాకయున్న శరభరాజుగారిని జూచి మాటలాడుటకదిసమయముగాదని కొంచెముసే పూరకుండెను.

శర—ఎంతపనిజేసినాఁడండి? ఏమో మంచివాఁడనుకొన్నాను.

వెంక—నేను మొదటినుండి యీలాగేయనుకొన్నాను. వానినాలిముచ్చుగుణములు, నంగినంగిమాటలు, దొంగదొంగచూపులు, నక్కవినయములుచూచి వీఁ డుత్తతుంటరియని నేనిదివఱకే యనుకొన్నాను. మీరే పొరబాటుపడినారు.

విశ్వ—ఇంతపనిజేసేవాఁడుకాఁడు. చిన్నతనముచేఁ బొరఁబడ వచ్చును.

వెంక—చిన్నతనమా వాఁడెక్కడి చిన్నవాఁడు టంకంధరణ మేళ్ళున్నవి. సిద్ధాన్నము బోర్లదోసికొన్నాఁడు. మీఁదుమిక్కిలి రాజగోపాలమునుగూడ చెఱచుచున్నాఁడు. ఇంటఁదిని యింటివాసములు లెక్కపెట్టినాఁడు. ఎంతబాగుచేయఁ దలఁచుకొన్నాము. వానికియోగములేదు.

శర—మాపార్వతిగొంతుకగోసినానుగాను నయమే. నామెత్తఁదనముఁ లోకువగట్టి యిష్టమువచ్చినయాట లాడినాఁడు. దొంగతనము దాఁగదండి. చిత్రము.

వెంక—ఎప్పటికయినా పాపము బ్రద్దలవక మానదు.

బ్రాహ్మ—అయ్యా! నే సెలవుపుచ్చుకొని వెళ్ళెనా శరభరాజుగారు నాకర్మమింతే. ఈముండాకొడుకు నాకొఱకు దాపరించినాఁడు (అని వెళ్ళెను.)

అందఱును రెండుజాము లయి నందున భోజనములకు లేచిరి. వెంకటరత్నము మాయోపాయమునందుఁ దనకుఁగల ప్రజ్ఞనుజూపించి, యిత్తడివస్తువును, గాజుతాయి వేసిన యుంగరమును రామచంద్రుని చేత నమ్మించి రామచంద్రుఁ డాదినమున వ్రాసిన యుత్తరమును దాఁచి తుద కాలాగున జంద్రముఖి కతఁడు వ్రాసినాఁడని చెప్పి విపత్సముద్రము త్రవ్వి యందులోఁ గుబ్బవానిని బడవైచి కృతకృత్యుఁడై, సఫలమనోరథుఁడై సుఖముఁగా నుండెను. రాజగోపాలముమాత్రము కంటెను రామచంద్రుఁ డమ్ముటచేతను, జీటిలో నున్నవ్రాఁత యతనిదే యగుటచేతను, రామచంద్రుని మీఁదఁ గొంచె మనుమానపడుచు నతఁ డట్టివాఁడు కాఁడని దృఢపఱచుకొనుచుఁ, దండ్రిగారు తగిన విచారణచేయక తొందరపడినారని నొచ్చుకొనుచు, స్నేహితునికొఱకు విచారించుచుఁ, దనమీఁదఁ గూడ నింద వచ్చినందుకు సిగ్గుపడుచుఁ, దండ్రి

గారు భోజనానంతరమున నిద్రించునపుడు విశ్వనాథశాస్త్రులవారి వీధి యరుఁగుమీఁదఁ గూర్చున్న రామచంద్రునియొద్దకు మెల్లమెల్లగాఁ బోయి యతనియొద్ద గూరుచుండెను. రామచంద్రుఁడును సిగ్గుచే వంచినతల యెత్తక నేత్రములనుండి బాష్పములురాల గోడకుఁజేరగిలఁబడి యుండెను రాజగోపాలముకూడ మిక్కిలి విచారించుచుఁ దుదకు తానే ముందుగాఁ బలుకరించెను.

రాజ—రామచంద్రుఁడూ! ఎందుకువిచారించెదవు; కాలవశముగాని నీలోపములేదు. ఇందులో జరగినసంగతి నీ వామూలాగ్రముగ నాకుఁ దెలియఁజెప్పు. స్నేహితులదగ్గఱ దాఁచవలసినసంగతు లుండవుగదా!

రామ—రాజగోపాలమూ! నీకుఁగూడ నామీఁద ననుమానమున్నదిగదా. ఈవిషయమునం దేదోషము నాయందులేదు. అనిరామచంద్రుఁడు యావద్వృత్తాంతమును రాజగోపాలమునకుఁ దెలియఁజెప్పెను. అది విని రాజగోపాల మిట్లనియెను.

రాజ—మాబాబయ్య తొందరపడినారు. చక్కగా నాలో [చింపలేదు.

రామ—నన్ను మీ రింటనుండి పొమ్మనుటలో నా కన్నవస్త్రములకు లోపము వచ్చినదని విచారములేదు. లోకములో నామీఁద వచ్చిన యీనింద యాచంద్రతారార్కమును బోదుగదా యనియు, నన్నందఱు దుర్మార్గుఁడనుకొందురనియు నాకు విచారముగా నున్నది. దాదాపుగా రెండుసంవత్సరములు మీయింటనున్నను, శరభరాజుగారు నాగుణ మంతమాత్రము తెలిసికొనలేకపోయిరి. పయిగా నిన్నుగూడ బాడుచేయుచున్నానని యన్నారు. ఈవిషయమును నేనేమియు నెఱుఁగను. వెంకటరత్నముచేయుచున్నమాయ నెఱుఁగక యందులోఁబడిపోయినాను. ఏమొగము బెట్టుకొని యీగ్రామమం దుందును; నన్నెవ్వరు గుమ్మములోనికి రానియ్యరు, నాకర్మగతి యింతమట్టుకు

వచ్చినది. ఈయవమానమును నే భరింపఁజాలను. ఈగ్రామమునుండి యీవేళనే వెళ్ళిపోయెదను. అని కన్నీళ్ళు దెచ్చుకొని నాకుఁ దమ్మునివలెనున్న నిన్ను విడిచి యేలాగున పోఁగలను? నేఁటికి నే నమలాపురమునకు దొంగ నయినాను. నాకు నేఁటితో ఋణము దీరినది. నేను జేసిన తప్పులన్నియు క్షమించి నామీఁదఁ గటాక్షముంచు.

రాజ—(కన్నీళ్ళతో) రామచంద్రుఁడూ! నీవు నన్నేలాగున వదలఁజాలకున్నావో నేను నిన్నాలాగే వదలలేకున్నాను. మనల నిద్దఱిని దైవమింతక్రూరముగా నెడబాపినందులకు నాదుఃఖమునకుఁ బరిమితిలేదు నీసద్గుణములు, నీప్రవర్తన నేను మఱువఁగలనా? నేను నిన్ను క్షమించుటకు నీవు నాకెన్నఁడు నేయపరాధమును జేయలేదు. నిజము నిలకడమీఁదఁ దెలియును. మాబాబయ్యకుఁ దప్ప నీమీఁద గ్రామమున నింకెవ్వరికిని ననుమానము లేదు. నీవీదినమున విశ్వనాథశాస్త్రులవారియింట భోజనము చెయ్యి. నాతోఁ జెప్పకుండ నీవీగ్రామము వదలబోకు. సాయంకాలము నీకు నే నేసంగతియు వర్తమానము నంపెదను. మాబాబయ్య లేచేవేళ యయినది. నేను వెళ్ళవలెను (అని వెళ్ళెను.)

రామచంద్రునకు జరగిన మహాపమానమునకు నాతని స్నేహితులు జాలిపడుచుండగా శోభనాచలవెంకటరత్నములు నిర్విచారముగా నుండుటయేకాక తమ కతఁ డదివఱకు జేసినయపకారములకు వాని నొకమాఱు కొట్టవలెనని నిశ్చయించిరి గాని శరభరాజుగారి యింట నున్నంత కాలము వారికి వీలయినదికాదు. నేఁడు రామచంద్రుఁడు శరభరాజుగారి యింటినుండి వెళ్ళిపోవుటచేత వారిస్వాధీన మయ్యెను.

రామచంద్రుని సంగతి యంతయు విని కొందఱు వచ్చి యాతనిఁ జూచి పరామర్శ చేసిరి. కొందఱతనిస్థితికి విచారించిరి. విశ్వనాథశాస్త్రులవారు రామచంద్రుని గొంచెము బ్రతిమాలి లోపలికిఁ దీసికొనిపోయి యన్నము బెట్టించిరి. శరభరాజుగారియింట రామచంద్రుఁ డున్నప్పుడతనియొద్దకువచ్చి యిచ్చకము లాడువా రందఱును దనకుఁ బ్రాణస్నేహితు లనినవా రందఱును లేశమును వానికి సహాయము జేయరైరి.

రామచంద్రుఁడు సద్గుణుఁడనియు సత్ప్రవర్తనగలవాఁడనియు స్తోత్రము చేసిన వారిప్పు డితఁడు మహాదుర్మార్గుఁ డని నిందించిరి. అప్పుడు సాయంకాలముకాగా దేవదర్శనముజేసి రామచంద్రుఁడు శాస్త్రులవారి వీధియరఁగుమీఁదఁ గూర్చుండగా నతని సహాధ్యాయుఁ డొకఁడు వచ్చి రామచాద్రునితో నిట్లు మాటాడెను.

సహా—రామచంద్రుఁడూ! నీకుఁ దటస్థమయిన మహాపదను గుఱించి నాకు విచారముగానున్నది. నీవమలాపురములోనే యుందువా? ఎక్కడికయినను బోఁదలఁచుకొంటివా?

రామ—నేనీరాత్రి ముక్తేశ్వరము వెళ్ళిపోతాను. ఈయవమానమును నేను భరింపలేను.

సహా—నిజమే నామాట విని నాలుగు గడియలరాత్రియయిన తరువాత బయలుదేరి ముక్తేశ్వరము వెళ్ళు. ఇఁక నీవీగ్రామమునం దుండఁగూడదు. నీకు నేనొకయుపాయము జెప్పఁదలఁచుకొన్నాను. నీ క్షేమముకొఱకే. నీయిష్టమైన పక్షమున వినుము.

రామ—అయ్యో! వినకేమి యీసమయమునందు నామేలు గోరువారు రాజగోపాలము నీవుగాక యింకెవరు?

సహా—నాతోఁ గూడరా. అని చెప్పి యతఁడు రామచాద్రుని జెఱువుగట్టునకుఁ దీసికొనిపోయి యొకచెట్టుక్రిందఁ గూర్చుండెను. సందె చీఁకటిగనుక మొగమున మసిబూసికొని యిద్దఱు మనుష్యులు కఱ్ఱలు బుచ్చుకొని తప్పతాగినకంపే ముందుగా వారి రాకను దెలియఁజేయ, వచ్చి గట్టుక్రిందఁ గూర్చున్న సహాధ్యాయుని బట్టుకొని తలమీఁద దయదాక్షిణ్యములు లేక కొట్టుచుండిరి. అప్పుడు సహాధ్యాయుఁడు "నేనురో, నేనురో, కొట్టకండిగో" యని కేకలు వేయుచున్నను స్వార

కము తెలియదుగనుక వారి కామాటలు తెలియక తమపని మానరయిరి. అట్లు వారు తమపనిఁ గడతేర్చిపోయిన వెనుక రామచంద్రుఁడు తనకు సహాయమును చేయవచ్చిన వాని కింత మహాపద కలిగినదని విచారించుచు నితనితల పగిలి రక్తమువచ్చుచున్నందున దానిమీఁదఁ దడిగుడ్డవేయుటకు గుడ్డతడుపుటకయి చెఱువుగట్టునకు వచ్చెను. నీళ్ళలో దిగి గుడ్డతడిపి నురల గట్టెక్కుచుండగా నొక చాకలివాఁడు పరుగెత్తుకొనివచ్చి రామచంద్రుని జూచి యిట్లనియె.

చాకలి—అయ్యా! రాజగోపాలము గారు తమ కీచీటిని నీమాటను నిమ్మని చెప్పినారు. (అని రహస్యముగాఁ జెప్పి వెళ్ళిపోయెను.)

రాజగోపాల మిచ్చిన యుత్తరమును జెఱువుగట్టున నెవరో దృష్టి దీయుటకుఁ బెట్టిన యొక మూకుడులోనున్న దీపముముందఱ చదువుకొనుచు బాధపడుచున్న సహాధ్యాయుని మొగముజూడక తిరిగి యక్కడకు రాక వెళ్ళిపోయెను.

ఏడవ ప్రకరణము.

శోభనాచలమును, వెంకటరత్నమును, వారి మిత్రమండలమును, రామచంద్రునిమీఁదఁ గసిదీరక, యతఁ డారాత్రి ముక్తేశ్వరము వెళ్ళు ననుకొని, వారుగూడ వెంబడింపవలెనని నిర్ధారణజేసిరి. రామచంద్రుఁ డారాత్రి విశ్వనాథశాస్త్రిలవారి యింటికి భోజనమునకుఁగాని, పరుండుటకుఁగాని రాలేదు. శాస్త్రిలవారి శిష్యులు గ్రామమునం దంతటను వెదకిరి కాని రామచంద్రుఁడుమాత్రము వారి కగపడ లేదు. శాస్త్రిలవారు రామచంద్రుఁ డెందులోనో దిగి చచ్చినాఁడని యోచించిరి. రామచంద్రుని బట్టుకొనుట కిద్దఱు మనుష్యులను వెంటఁబెట్టుకొని శోభనా

చల మారాత్రి జామయిన తరువాత బయలుదేరెను. ఎంతదూరము వెళ్ళినను రామచంద్రుఁడు వారి కగపడలేదుగాని చీఁకటిలోవచ్చుచున్న వారి కొకవిధమైన యాపద తటస్థమైనది. ఒక పుంతమార్గమునుండి కొంతదూరము పోయినతరువాత మార్గమున కిరుప్రక్కలను గ్రిక్కిఱిసి, యొకదానియగ్రము నొకటి స్పృశించి పొదరింటివలె నల్లుకొనియున్న దట్టమైన చెట్లక్రిందినుండి వారు నడచుచుండగా దైవవశమున శోభనాచలమునకుఁ బాము కఱచెను. కఱచినతోడనే యతఁడు,తనతోఁగూడ వచ్చుచున్నవారి కాసంగతి దెలియఁజెప్పి, యొకయడుగైనను బెట్టఁజాలక, యొకచెట్టుక్రిందఁ బయిమీఁదబట్టను బఱచుకొని పరుండెను. అక్కడ నౌషధము లేవియు లేవు. అతని చెలికాండ్రిద్దఱును శోభనాచలమునకయి విచారించుచు మార్గమున నెవ్వరైన వత్తురేమో వారి సహాయము బుచ్చుకొందమని రెండువైపులఁ జూచుచుండిరి. అప్పు డిఱువది సంవత్సరములు వయస్సుగల యొకవైష్ణవుఁ డామార్గమునఁ బోవుచు, మాటిమాటికి వెనుకకుఁ దిరిగి చూచుచుఁ, జీమ చిటుక్కుమన్న నక్కడ కొంతసేపు నిలిచి యాధ్వనికారణమును దెలిసికొనుచు ధ్వనియైనపుడెల్ల నులికిపడుచు, సన్ననైన పట్టునామములు బెట్టుకొని, శరీరమున ద్వాదశోర్ధ్వపుండ్రములు లేకయే, దక్షిణదేశపుపట్టుపంచె నొకటి గట్టుకొని రెండవపంచెను దలమీఁదకు ముసుఁగువచ్చునట్లు శరీరమునిండఁ గప్పుకొని యామార్గమునఁ బోవుచుండెను. ఆతనిజూడగనే శోభనాచలము యొక్క స్నేహితులిద్దఱును, సంతోషించి యతని సమీపమునకుఁ బోగా వైష్ణవుఁడు భయముతో వటవట వణఁక నారంభించెను. అంతట వారిట్లు మాటలాడ నారంభించిరి.

ఒకఁడు—అయ్యా! మేము దొంగలముగాము. మీరు భయపడనక్కఱలేదు. మేము మిక్కిలి యవసరమైన పనిమీఁద ముక్తేశ్వరమునుండి యమలాపురమునకుఁ బోవుచున్నాము. దైవవశముచేత మా

యజమానుని బురుఁగు ముట్టుకొన్నది. తమకేమైన మంత్రము వచ్చిన పక్షమున నాయనను బ్రతికింప వేఁడెదము.

వైష్ణ—అయ్యయ్యో! నాకు మంత్ర మేదియు రాదు. నా దగ్గఱ మం దున్నది. ఆమనుష్యుని నన్నుఁ జూడనియ్యండి. ఆమందు నూరిపోస్తాను.

రెండ—తమపే రెవరండీ యాచార్యులుగారు.

వైష్ణ—రామానుజాచార్యులు. నన్ను మీ రేమైనా యెఱుఁగుదురా?

రెండ—ఎఱుఁగను. కాని మొగము చూచినట్లున్నది. అమలాపుర మెప్పుడైనా వచ్చినారా?

వైష్ణ—అమలాపురములో నన్ను మీరు చూడలేదు. మాది తాటిపాకకాఁపురము. నీవు నన్నెఱుఁగవు, మాది యమలాపురముగాదు.

ఒకఁడు—అయ్యా! ఈలాగు దయచెయ్యండి. ఇదుగో పాము కఱచినమనుష్యుఁ డిక్కడ పరున్నాఁడు. బొటనవ్రేలిమీఁదఁ గఱచినది. దేహమంతా చెమటలు పట్టినవి. కాలు వాఁచినది. నోటనుండి నురుగులు గ్రక్కుచున్నాఁడు.

వైష్ణ—స్మారకము తెలియనట్లున్నది. (అని దగ్గఱకు బోయి చూచెను.)

సర్పదష్టుఁడైన శోభనాచలమును జూడగనె వైష్ణవునకు మొగమున వికాసము తప్పిపోయెను. శోభనాచలమునకు స్మారకము తెలియకపోవుట వైష్ణవున కావహించెను. ఆసేవకు లిద్దఱును శోభనాచలమునకెట్లున్నదనియు, మందువేయుమనియు వారనుచున్నమాట లతనికి వినబడవయ్యెను; కాని కొంతసే పాలోచించి ధైర్యము దెచ్చుకొని, మూటనున్నకుప్పె నొకదానిని రాతిమీఁద నరగఁదీసి మందుపోసి, మొదటిమోతాదు కొంచెము పనిజేయువఱకును వైష్ణవుఁడక్కడనుండి, తా

నతిత్వరితముగా ముక్తేశ్వరము పోవలయునని వారితోఁ జెప్పి మఱిరెండు మోతాదుల యౌషధము వారికిచ్చి రెండుగడియల కొకమారు మం దిమ్మనిచెప్పి తాను వెళ్ళిపోయెను. అతఁడు పోకముందే శోభనాచలమునకుఁ గొంచెము నెమ్మదిగా నుండెను. పొరబాటుచేత నావైష్ణవుఁడచటదన తాటియాకులపుస్తక మొకదానిని వదలిపోయెను. కొంతసేపటికి శోభనాచలమునకుఁ జలివేసినందున, స్నేహితులిద్దఱును దాటియాకులను భోగుచేసి చలిమంటవేయుచు, దాని వెలుతురున నాపుస్తకమును జూచి యందులో దోపఁబడిన యొక తాటియాకులచీటినిదీసి యందులో నొకఁ డిట్లు చదువనారంభించెను.

“ఓరామచంద్రుఁడూ! నీవీరాత్రి యమలాపురమున నున్నపక్షమున బ్రతుకలేవు. నీవొక సహాధ్యాయునితోఁ దిరుగుచున్నావఁట. వాఁడు నీస్నేహితుఁడుకాఁడు. శోభనాచలము మొదలగువారు నిన్నుఁ గొట్టవలెనని యోచించి నిన్ను జెఱువుగట్టునకుఁ దీసికొని రమ్మని వానిని బంపినారు. నీవీరాత్రి యకాయకీని ముక్తేశ్వరము వెళ్ళవలసినది. నేను బంపిన మూటలో తిరుచూర్ణము, తిరుమణి, దక్షిణదేశపుబట్టలు తేలుపాములవలని భయమురాకుండఁ గొన్ని మందులు నున్నవి. వైష్ణవవేషమును వేసికొన్నపక్షమున వారు నిన్నానవాలు పట్టలేరు. నిన్ను నేను ద్వారలోనే చూడఁగలను.” అని యామనుష్యుఁడు చదువగానె రెండవవాఁడు నాలుక కఱచుకొని, చేయిజాడించుకొని విచారసూచకముగా నిట్లు మాటాడెను.

రెండ—అయ్యయ్యో! తెలివితక్కువ నిర్భాగ్యులము. ఇప్పుడు మనకు మందిచ్చిన యీవైష్ణవకుఱ్ఱవాఁడే రామచంద్రుఁడు. మనమెంత యదృష్టహీనులము. ఆకుఱ్ఱవాఁడు మంచి యదృష్టవంతుఁడు. వా[illegible] చెఱువుగట్టునఁ గూర్చున్నప్పుడు మనము పంపిన మనుష్యులు తామ[illegible] రామచంద్రుఁడనుకొని మన మనుష్యుని కొట్టినారు. వాఁడు చెప్పినది

48152

నిజమే. వీఁడు ముక్తేశ్వరమే వెళ్ళుచున్నాఁడు. వీనిని తిరిగి తఱుముకొని వెళ్ళుదమా ?

ఒకఁడు—వద్దు వద్దు. ఈవల శోభనాచలముయొక్కస్థితి బాగుండలేదు. ఆవైష్ణవుఁడు తప్పకుండా రామచంద్రుఁడే. ఆహాహా! ఎంత మంచివాఁడో చూడు! శోభనాచల మతనికిఁ బరమశత్రువైనను వానికెంత మంచిమందు లిచ్చి వానిప్రాణమునిలిపినాఁడో చూడు. అతఁడూరకున్నపక్షమున శోభనాచలము చచ్చును.

రెండ—వాఁడు వీనికి విరోధి. చావవలెనని మందులిచ్చినాఁడేమో. ఆమందువేయవద్దు. ఆనక ప్రాణభీతి రాఁగలదు. వాఁడు దొంగముండాకొడుకు.

ఒకఁడు—రాజగోపాలము కొన్నిమందులు పంపినట్టు తాను జాబులో వ్రాసినాఁడు. అవి మంచిమందులు. అవే రామచంద్రుఁడు మన కిచ్చినాఁడు. ఆతఁడు మహానుభావుఁడు. అతనికి మనము నమస్కరించవలెను.

రెండ—శోభనాచలమూ! ఇప్పు డేమిచేయుచున్నావు ?

శోభ—మాయింటికిఁ దీసికొనిపోయి మాయమ్మను జూపించండి. నేనుబ్రతుకను.

అంతట వారిద్దఱును శోభనాచలము నెట్లయినఁ దీసికొనిపోవలెనని యాలోచించుచుండగా నొకబండి యామార్గమునఁ బోవుచుండెను. ఆబండివాని కర్ధరూపాయినిత్తుమని చెప్పి శోభనాచలము నాబండిమీఁద వేసి తీసికొనిపోయిరి.

అట్లు శోభనాచలము మొదలగువారిచేతఁ దెలియఁబడకుండ దాఁటి రామచంద్రుఁడు ముక్తేశ్వరమునకుఁ బోవుచుండెను. ఆదినము కృష్ణపక్షనవమిగనుక పదునెనిమిదిగడియలరాత్రివేళకు, శత్రువులఁ దప్పించుకొని వచ్చినందులకు రామచంద్రున కుదయించిన యల్పసంతోషమువలెనే

చంద్రోదయమయ్యెను. కాని రామచంద్రునిముఖవికాసమువలెనే చంద్రకాంతియు, వికాసహీనముకాగా గుడ్డివెన్నెలవచ్చెను. గుడ్డిలోమెల్లయున్నట్టు లాస్వల్పకాంతికే రామచంద్రుఁడు సంతోషించుచుండగా నప్పు డుత్తరభాగమందుఁ జేటంతమబ్బు పట్టి, యాగుడ్డివెన్నెలను దిగమ్రింగుటయేకాక, యామబ్బు వృద్ధియై, పునుపటికంటెఁ బదిరెట్లెక్కువ చీఁకటిని దెచ్చెను. శోభనాచలాదుల యపకీర్తివలెనే యంతకంతకాచీఁకటి యెక్కువకాగా, రామచంద్రుఁడు గోదావరియొడ్డునకుఁ బోయి, రేవు పడవ పైలైనపక్షమున దాఁటి యారాత్రి కోటిపల్లిపోవలెనని యోజనజేయుచు, దారితప్పి రేవుస్థలమునఁగాక మఱియొకచోట గూర్చుండెను. ఆకాశమునందలి నక్షత్రగణంబు లన్నియుఁ, దమస్వల్పకాంతులను గూడ నిచ్చుటమాని రామచంద్రుని స్నేహితులవలెనే క్రమక్రమముగాఁ గనఁబడుటమానెను. అంధకార మంతకంతకు మిక్కుటమై, త్రోవనేకాక, యెదుటనున్న వస్తువునుగూడఁ గనఁబడనిచ్చుటలేదు. నల్లని మబ్బులును, మబ్బులలోనుండి మధ్యమధ్య గుండెలువ్రక్కలు సేయునట్లు బయలువెడలుచున్న యుఱుములును, మొగమునెత్తకుండ వీచుచున్న ఝంఝామారుతములును, రామచంద్రునిమనస్సును గలఁచ నారంభించెను. తన్నుఁ గప్పుచున్న యిసుకచేత నది యిసుకతిన్నె యనియు, మహావాయువుచేతఁ గదల్పఁబడుచున్న తరంగముల ధ్వనిచేతఁ దనయెదుటనున్నది గోదావరియనియు, రామచంద్రుఁడు తెలిసికొనెను. అతఁ డక్కడగూర్చుండి కొంచెము కాలుజాపగాఁ గాలికేదో మెత్తమెత్తగాఁ దగిలెను. అది యేదో పరీక్షించి చూచునప్పటి కది కచిక యయ్యెను. తన ముందున్న స్థల మతఁడు బాగుజేసికొనుచుండగాఁ జేతికొక చిన్నయెముకముక్క గ్రుచ్చుకొనెను. అంతటితోఁ బోక కఱ్ఱతో నతఁడు తడవి యవతలగొట్టగా నాదెబ్బ యొక్కకుండమీఁదఁ దగులనది ఫటాలున పగిలెను. దానితో నాతని కాస్థలము శ్మశానమై యుండు

నని యనుమానము తోఁచెను. భయపడి పరధ్యాన్నముగా యోజించుచున్న యాబాలుని వెనుక చెవులు గింగురుమన నొకనక్క కూసెను. అది కూయగానే యతని యనుమానము నిజమయ్యెను. అది శ్మశానమను నమ్మకము గలిగినతోడనే రామచంద్రునికి ముచ్చెమటలుపోసెను. గుండె ఝల్లుమనెను. ధైర్యము చెదిరిపోయెను. లేచి పారిపోవుటకైనఁ గాళ్ళలో సత్తువలేక యుండెను. చేతులాడవయ్యెను. ఏపని జేయుటకును దోఁచదయ్యెను. అతఁడు దీపములేదని విచారించుచుండెనుగాని, మధ్యమధ్యవచ్చిన మెఱుపులు వానిభయమును దగ్గించి, ధైర్యమును హెచ్చించుటకు మారుగా నారుద్రభూములయందున్న సగముసగము కాలిన కొఱివులను శవములను గాల్చిన స్థలములను, గట్టుత్రాళ్ళను, కపాలములను రామచంద్రునికగుపఱచి భయమును వెయ్యిరెట్లధికముచేసెను. అయర్ధరాత్రిమునందా భయంకరమైన శ్మశానమందు గాఢాంధకారమునం దొంటరిగాఁ గూర్చున్న యాకుమారునకు, భయంకరముగాఁ జచ్చినవారిచరిత్రములును, ముసలమ్మలుచెప్పిన దయ్యములకథలును నప్పుడప్పుడు తానువిన్న దయ్యముల రూపములును, జ్ఞాపకమువచ్చి, భయోద్రేకముచేతఁ దన కక్కడనే మరణము కల్గునని రామచంద్రుఁడు నిశ్చయించుకొనెను. నడుమమబ్బులనుండి మెఱుపులువచ్చి, క్రొత్తవస్తువులను జూపించినట్లే పరవశముజెందిన యతని కప్పుడప్పుడు తెలివివచ్చి క్రొత్తసంగతులు జ్ఞాపకమై భయ మధికమగు చుండెను.

ఇంతలో రామచంద్రుని కన్నులనుండివచ్చిన నీళ్ళవలెనే యాకాశమునుండి వర్షబిందువులు పడ నారంభించెను. చినుకు లంతకంతకెక్కువై యాకాశము చిల్లిపడినట్లు కుంభవృష్టిగా నేనుఁగుతొండము లావు ధారలతో వర్షము కురిసెను. ఆవర్షమున భూమి నంతను దేజోవంతముగాఁ జేసిన యొకమెఱుపు వచ్చి, రామచంద్రునికన్నులు మిఱుమిట్లుగొలిపెను. దానితోడనే దిక్కులు ప్రతిధ్వనులు సేయ బ్రహ్మాండము

బ్రద్దలగునట్లు పెద్దపిడుగు పడెను. అప్పుడు రామచంద్రుఁడు తెలివిగానుండుటచేత "అర్జునః ఫల్గునః పార్థః కిరీటి శ్వేతవాహనః" అనుశ్లోకమును బఠించి పిడుగు తనమీఁదకు రాకుండఁ జేసికొనెనుగాని, యామెఱుపుచేతఁ గన్నులకుఁ జూచునట్టిశక్తియుఁ జెవులకు వినునట్టి శక్తియుఁ దప్పి, నాల్గునిమిషముల వఱకును దిరిగిరాలేదు. కీడులోమే లన్నట్లు ప్రకాశమానమైన యామెఱుపు వలన, నొక దిబ్బమీఁద వేయఁబడిన యొక తాటియాకులపాక వాని కగుపడగా, వర్షములోఁ గూర్చుండుట కష్టమని, గుడ్డలన్నియుఁ దడిసినందున గజగజ చలిచేత వడఁకుచుఁ బ్రాణములన్నిఁటికంటెను నెక్కువ తీపిగనుక నాబాధపడఁజాలక యాపాకమఱుఁగునఁ దలదాఁచుకొనవలెనని నిశ్చయించి లేచి మెల్లగాఁ బోయెను. అక్కడనయినను వానికి మనస్తిమితము కలుగనందున బెద్దబానలవంటి కడుపులును, జిన్ననోళ్ళును, వంకరకాళ్ళును గల పిశాచములును, గామినులును, బ్రహ్మరాక్షసులును, గన్నులకుఁగట్టినట్టు లాతనికి మానసవీథిఁ గనఁబడఁజొచ్చెను.

అప్పు డొకనల్లనిబ్రాహ్మణుఁ డంగవస్త్రమును గట్టుకొని యొకయంగవస్త్రమును మీఁదవేసికొని "నారాయణ నారాయణ" యనుచుఁ బాకవైపునకు వచ్చుచుండెను. వానినిజూచి రామచంద్రుఁడు చేతిలోఁ గొఱవిలేనందున గొఱవిదయ్యముగాదని నిశ్చయించి, యీబ్రాహ్మణుఁడు తిన్నగా నడచుచున్నను దనభయముచేత నతఁడు వంకరగా నడచుచున్నట్లు కనఁబడినందున నేదో దయ్యమనుకొని తరువాత మనుష్యుఁడని యెఱిఁగి, శోభనాచలమో, వానిమిత్రులో, దన్నుఁ జంపుటకు వచ్చుచున్నారని భయపడుచు, నిశ్చేష్టుఁడై యుండెను. ఆబ్రాహ్మణుఁడు పాకలోనికి వచ్చి దుఃఖముతో "ఎంతపని జరిగినది. దైవమా!" అని విలపించుటచేతఁ దనశత్రుఁడుగాఁడని రామచంద్రుఁడు హీనస్వరముతో నిట్లు పలుకరించెను.

రామ—అయ్యా! మీ రెవరు? బ్రాహ్మణులేనా?

బ్రాహ్మ—బ్రాహ్మణులమే. నీవెవరవు? ఇక్కడెందుకున్నావు?

రామ—నేనార్వేలనియోగుల చిన్నవాఁడను. అమలాపురము నుండి వచ్చుచున్నాను.

బ్రాహ్మ—అయ్యా! మేము వైదికులము. నేను మిక్కిలిబీదవాఁడను. నాభార్యయీవేళకుఁదొమ్మిదిదినములకిందట ప్రసవమైనది మగపిల్లవాఁడుకలిగినాఁడు. లేకలేకకలిగిన యామగపిల్లవాఁ డీదినమున సందుగొట్టి చనిపోయినాఁడు. నాభార్యకుఁ బ్రాణముమీఁదికి వచ్చినది. చచ్చినపిల్లవానిని దీసికొనిపోవుట కయినను, మాజాతివారును, మాబంధువులును, రాలేదు. కడుపుదుఃఖముతో నేనే యీపసికూనను బాతిపెట్టవలసివచ్చెను. (అని యేడ్చుచుండెను.)

రామ—అయ్యా! దుఃఖపడకండి. మీరుపెద్దలు. అన్నియుఁ దెలిసినవారు. నావలెనే మీరును దురదృష్టవంతులు.

బ్రాహ్మ—నాయనా! నీకేమి కష్టములు కలిగినవి? ఇక్కడ కెందుకువచ్చినావు?

అని బ్రాహ్మణుఁ డడుగగా రామచంద్రుఁడు తనవృత్తాంతమంతయుఁ జెప్పి తనమీఁదికివచ్చిన యాయపనిందయు, శరభరాజుగారు తన్ను లేవఁగొట్టుటయు, శోభనాచలాదుల వైరమును దెలియఁజేయ బ్రాహ్మణుఁ డాశ్చర్యపడి యితనికొఱకు విచారింప నారంభించెను. తరువాత వారిట్లు మాటాడిరి.

బ్రాహ్మ—పూర్వజన్మకృత మెవరు తప్పింపఁగలరు? నీవుమాయింటికివచ్చి రేపుమాయింటనుండి వెళ్ళుము. నీకుఁ బొడిగుడ్డల నిచ్చి యీపూఁట కొంచెము చలిమంటవేస్తాను రా.

రామ—అయ్యా! నాకొఱకు నాశత్రువులు వచ్చుచుందురు. ముందు మీరునడవండి మీవెనుకనే నేనువచ్చెదను. ఎవరయిన వచ్చి

జాడ లడిగిన పక్షమున వెనుకనున్నానని చెప్పవద్దు. నాకేదో సంజ్ఞచేయండి. 'రామానుజాచార్యులు' అని నన్నుబిలిచిన నేనుపారిపోఁగలను.

బ్రాహ్మ—నాప్రాణము నీప్రాణమునకడ్డమువేసి రక్షించెదను.

ఇట్లిద్దఱును బోవుచు గోదావరి గట్టుమీఁది కెక్కునప్పటికి జాము ప్రొద్దుమాత్రమేయున్నది. అప్పుడు తాటియాకులగొడుగువేసికొని యొకపురుషుఁడు వెండిమురుగులు బెట్టుకొనియున్న చాకలివానిని వెంటఁబెట్టుకొని వచ్చుచుఁ దనయెదుట వచ్చుచున్న బ్రాహ్మణునిజూడక చీఁకటిచేత నాముసలిబ్రాహ్మణున కెదురుగాఁ బోయినందున గొడుగు కామ గ్రుచ్చుకొనెను. బ్రాహ్మణుఁడును దెబ్బతగిలినందున 'అబ్బా యెవరురానీవు? చంపివేసినావు. కన్నులు కనఁబడవా?' అని యఱచెను. రామచంద్రుఁ డదివిని యెవరో వచ్చినారని దిగఁబడి రాఁడయ్యెను.

పురు—అయ్యా! చూడలేదు. క్షమించవలెను.

బ్రాహ్మ—నీదేయూరు నీవెవరవు?

పురు—మాదమలాపురము. మీకిటున దేమ్లుకుఱ్ఱవాఁ డగుపడినాఁడా?

బ్రాహ్మ—నేనెఱుఁగను. మీపిల్లవాఁడెవరో నీవెవరవో నాకుఁ దెలియదు. చేతిలోకఱ్ఱలూ మీరూ యెవరికొంపత్రవ్వుటకు వచ్చినారు. బుఱ్ఱలుపగులఁ గొట్టుటకు వచ్చినారా? దిక్కుమాల్నాళ్ళారా?

పురు—అయ్యా! తిట్టకండి. మేమెవరిని గొట్టుటకు రాలేదు. వేరేపనియుండి వచ్చినాము. మీ రాపిల్లవానిఁ జూచినపక్షమున జెప్పండి.

బ్రాహ్మ—నేను జెప్పను. ఇప్పుడు మాగ్రామమునందు మా తల్లిదగ్గఱనున్న వాళ్ళను గేకవేసి మీకుఁ దగినట్టు బుద్ధిచెప్పిస్తాను.

చాక—(కోపముతో) నోరుముయ్యి బాపనయ్యా! తెగనీలుగుతావేమి?

పురు—ఓరీ! ఆయనజోలికిఁ బోకురా. మనకుఁ గావలసిన మనుష్యుఁడు దొరకలేదు. మధ్య నాముసలిబ్రాహ్మణుని జోలికి వెళ్ళడ మెందుకు?

బ్రాహ్మ—అయ్యో! దుర్మార్గుఁడా! నీకుఁ గావలసిన వాఁడు దొరకలేదా? దొరకితే చంపివేస్తావా? నీకింత పొయ్యేకాలమేమిరా? అని మాటాడుచున్న బ్రాహ్మణునిదాఁటి యాక్రొత్తపురుషు లిద్దఱును ముందుకుఁ బోవుచుండగాఁ జూచి బ్రాహ్మణుఁడు "ఆలాగువెళ్ళడమెందుకు? అక్కడవాఁడులేఁడు. ఆలావెళ్ళవద్దు. వద్దంటే మానవేమయ్యా" అని చెప్పెను. అతనియాటంకమునుజూచి యాపురుషులు రామచంద్రుఁ డక్కడున్నాఁడని నిశ్చయించి యటుపోవుచుండగా రామచంద్రుఁడు వారిబారిఁబడకుండ గబగబ పరుగెత్తసాగెను. ఈపురుషుని వెంటఁదరుముచు నెట్లయిన వానిని రామచంద్రునిగా నిశ్చయించి పట్టఁదలఁచిరి. కొంతదూరముపరుగెత్తి యాక్రొత్తవారిలోనొకఁడు "రామచంద్రుఁడా! నేను రాజగోపాలమును బరుగెత్తకు. నీవీలాగునరా. భయములేదు." అని పురుషుఁడు చెప్పగా రామచంద్రుఁడు ధైర్యమును విడిచి తన శత్రువులు రాజగోపాలముయొక్క పేరు బెట్టుకొనినా రనుకొని రాక మరల నాతని కేకను విని దగ్గఱకు వచ్చి రాజగోపాలమునుజూచి సంతోషించి యిట్లుపలికెను.

రామ—రాజగోపాలము! నీ వెందు కీరాత్రివేళ వచ్చినావు? నాకు సహాయము జేసినందులకు మీబాబయ్యగారు నిన్నుగూడ లేవఁగొట్టినారా యేమి?

రాజ—లేదు. చాకలివానిచేత మూట నీకుఁ బంపినపుడు నీకు లెక్కయేమైనఁబంపడము మఱచిపోయినాను. పెట్టెలోనుంచి నాలుగురూపాయీలు తీసి యివతలబెట్టి చాకలివానిచేతి కిచ్చుట మఱచినాను. ఇదిగో నాలుగురూపాయలు పుచ్చుకో. నీవు సురక్షితముగా వచ్చినావా?

రామ—ఏమిసురక్షితము? చావుతప్పి కన్ను లొట్టవోయినట్లున్నది. నేను నీయుత్తరమును జూడగానే కొంతసేపు చెఱువుగట్టుమీఁద నాగి కపటియయిన యీసహాధ్యాయుని జోలికిబోక మఱినాలుగు జాములకు బయలుదేఱినాను. అప్పటికి శోభనాచలము ముందుగానే బయలుదేరి త్రోవలో—

రాజ—(మాటకడ్డము వచ్చి) ఆసోది చెప్పకు నాకుఁ బ్రొద్దుపోతుంది మాయింటనందఱు నిద్రపోవుటగనిపెట్టి నేనిప్పుడు బయలుదేరినాను. నాపరుపుమీఁద నేను బరున్నట్టుగానె యొకదిండుపెట్టి మీఁద బట్టకప్పి యింటిదొడ్డి తలుపు దీసియుంచి వచ్చినాను మాబాబయ్య లేవకమునుపే నే వెళ్ళవలెను.

రామ—అయ్యో! నాకొఱకు నీవిట్లు శ్రమపడవలసివచ్చినదికదా?

అని రామచంద్రుఁడు పోకముందే రాజగోపాలము జాకలివాఁడును బయలు దేరిరి. రామచంద్రుఁడు రాజగోపాలముయొక్క సద్గుణములను స్తోత్రముచేసి బ్రాహ్మణునితోఁ జెప్పెను బ్రాహ్మణునియింటికిఁ బోయి పొడిబట్టలు గట్టుకొని సుఖముగా నిద్రపోయెను. మఱునాఁడు రామచంద్రుఁ డుదయమున గోదావరిలోస్నానముజేసి ముక్తేశ్వరస్వామివారిదర్శనము జేసి యాదిన మాబ్రాహ్మణునియింట వండుకొని భోజనము జేసి, కోటిపల్లి పోవుటకు సిద్ధముగానుండగా, బ్రాహ్మణునిభార్యకు బాలింతరోగము వచ్చి మరణమునకు సిద్ధముగా నుండెను. వరహా యిచ్చినఁగాని వైద్యుఁ డామెకొక్కమాత్రనైన వేయకుండుటఁ జూచి, నవనీతమువంటిహృదయముగల రామచంద్రుఁడు కనికరించి తనకు రాజగోపాల మిచ్చిన నాలుగురూపాయిలును వైద్యున కిచ్చి యాబ్రాహ్మణునిభార్యకు మందువేయించెను. రామచంద్రునిచేతి ధనము వదులగానే బ్రాహ్మణుని భార్యకు రోగముగూడ వదిలెను. బ్రాహ్మణుఁడు

రామచంద్రుని సహాయమువలన దనయాపదయను నదిని దాఁటెనుగాని, రామచంద్రునకు గోదావరీనది దాఁటుట కెట్టినియేగాని మైన లేదు. ధనములేక యోజించుచున్న రామచంద్రున కొకమంచియాలోచన దోఁచెను. పూర్వమొకనాఁడు తాను రాజవోలు వెళ్ళుచుండగాఁ బడవ మునిఁగిపోయినపుడు ముక్తేశ్వరబ్రాహ్మణుని దాను రక్షించెను. అతఁడనేక బహుమానములు తన కప్పుడిత్తుననియును, ముక్తేశ్వర మొక్కపర్యాయము రమ్మని తన్ను బ్రతిమాలినసంగతియు, రామచంద్రునకు జ్ఞాపకము వచ్చి యాబ్రాహ్మణునిపేరు లింగరాజని తెలిసికొని, యట్టి స్నేహితుఁ డుండగాఁ దనకిఁక భయ మక్కఱలేదనుకొని లింగరాజు దగ్గఱకు బోయెను. లింగరాజు రామచంద్రుని జూచి యప్పటికి రమారమి యెనిమిది మాసము లయినందున, వెంటనే యతని నానవాలు పట్టఁజాలక కాఁబోలును, లింగరా జతనిఁ బలుకరింపఁ డయ్యెను. అవసరము రామచంద్రునిదే కనుక తాన కతఁడు మౌనము విడిచి మాటాడెను.

రామ—లింగరాజుగారూ! నన్నెక్కడనైనఁ జూచినట్లు జ్ఞాపకమున్నదా?

లింగ—మొగము జూచినట్లు జ్ఞాపకమున్నది కాని యెవరో చెప్పఁజాలను. మీదేయూరు?

రామ—మాదమలాపురము కాఁపురము. నాఁడు పడవ మునిఁగిపోయినపుడు——

లింగ—(మాటకడ్డమువచ్చి) ఓహోహో! నీవఁటయ్యా? నాఁడు పడవ మునిఁగిపోయినపుడు నీవుకూడ బడవలో నున్నావుకావూ. నాకా సంగతి జ్ఞాపకమా. అది యేమాత్రపు గొప్పసంగతి. నూఱువ్యవహారములలో మాకది జ్ఞాపకమురాదు. అయితే నీవిప్పుడిగ్రామ మెందుకు వచ్చినావు?

రామ—నిన్న నొకబ్రాహ్మణునియింట వంట జేసికొని భోజనము జేసినాను. మీదర్శనము చేయవలెనని వచ్చినాను. మీరొక సహాయము చేయవలయును.

లింగ—ఏమిపనిమీఁద వచ్చినావు? అది యేదో చెప్పు. నా సాధ్యమయినపక్షమునఁ జూచెదను.

రామ—నేను గార్యాంతరమున గోటిపల్లి వెళ్ళుచున్నాను. నాకు నూరు నాలుగురూపాయిలు బదు లిప్పించవలయును. నాలుగు మాసములలోఁ దిరిగి యిచ్చివేయఁగలను.

లింగ—అయ్యో! ఇప్పుడేమీరు రాకముందు నూఱురూపాయిలుండగా నొక పెద్దమనుష్యున కిచ్చినాను. ఒకఘడియకిందట వచ్చినపక్షమున కావలసినన్ని రూపాయిల నిత్తును. నాలుగు గాకపోతే మఱి నాల్గు పుచ్చుకొనవచ్చును. మీరెక్కడికిపోతారు. నేనెక్కడికిపోతాను. అయ్యయ్యో! రాకరాక మీరువచ్చి యడుగడము నాదగ్గఱ సమయమునకు లేకపోవడము సిగ్గుగనున్నది.

రామ—సరిసరి. మీకు సిగ్గెందుకు. అది నాయదృష్టము. మీరేమిచేయఁగలరు పోనీ! రేపేమయిన సద్దెదవంటె యీగ్రామములో నుంటాను.

లింగ—ఉండు. ఏమయిన లెక్క దొరకినపక్షమునఁ జూచి యిస్తాను.

ఈప్రకారముగా లింగరాజుదగ్గఱ నాలుగువేలరూపాయిలున్నను దనకు మహోపకారముజేసిన రామచంద్రునకు నాలుగురూపాయిలు బదులిచ్చుటకుఁగూడ నతనిమనసు సమ్మతింపదయ్యెను. ధనమీయకున్నను మర్యాదార్థము రామచంద్రుని భోజనమున కుండుమనియైనఁ జెప్పఁడయ్యెను. ఆమఱునాఁడు శరభరాజుగారియింటనుండి రామచంద్రుఁడు వచ్చుటకుఁ గారణ మేమని లింగరా జడుగగా రామచంద్రుఁడు సత్య

కాలపుమనిషి గనుక యున్నదున్నట్లు మాయమర్మములు లేకుండఁ జెప్పెను. మూఁడవనాఁడు రామచంద్రుఁ డేదోయొకటి నిశ్చయముగాఁ దెలిసికొని లింగరాజువద్ద సెలవుపుచ్చుకొనిపోవలెనని యింటికివచ్చునప్పటికి లింగరాజొకసంచిరూపాయిల ముందువేసికొని పేరూరినుండి భూమి తాకట్టుపెట్టుటకు వచ్చిన యొక యరవబ్రాహ్మణునితో వడ్డీని గుఱించి ముచ్చటించుచుండెను. రామచంద్రునిజూడగానే యతఁడాధనమును జూచుటచేత నడుగునేమోయని భయపడి మహాకోపమువచ్చి దగ్గఱనున్నకుమారునిజూచి 'విధవా! తలుపువేయుమని యెన్నిమాఱులు చెప్పినను వేయవుగదా' అని వానినొకచఱపుజఱచి లోపల సణుగుకొనుచుండెను. అప్పుడు రామచంద్రుఁడు వానిని బలుకరింపగా వారిట్లు మాటాడిరి.

రామ—అయ్యా లింగరాజుగారు! తమకీవేళ సొమ్మందినదికాఁ బోలును. నేను నాలుగుదినములనుండి తమకొఱకు నిరీక్షించియున్నాను. ఏదైన దయచేయించిన పక్షమున సెలవుపుచ్చుకొని వెళ్ళిపోయెదను.

లింగ—(అసూయతో) నానిమిత్తమెవరు నిన్ను నిరీక్షించుమన్నారు. నీపనిమీఁద నీవుండి నాకొఱకున్నాననియెదవేమి? నీకు రూపాయ లెవరు పోగుబోసికొనికూర్చున్నారు? ఈరూపాయ లెవరిసొమ్మని నీకియ్యను? ఊళ్ళోవాళ్ళసొమ్మిచ్చినపక్షమున వాళ్ళూరుకుంటారా?

రామ—తమదగ్గఱ లేకపోయినపక్షమున మరెక్కడనైన బదులిప్పించఁడి. మీరుచెప్పినయెడల నాకెవరుబడితేవారే యిస్తారు. రెండు నెలలలోఁ దీర్చఁగలను.

లింగ—నాకెవరిస్తారు? నీవేలాటివాఁడవో నేను నాలాటివాఁడనే. యేలినాటిశనిలాగున బట్టుకొని వదులకుండ నున్నావేమి? దీనికి వేళాపాళా లేదూ? నీయవసరమే నీదా?

రామ—ఆదివఱకు పడవమునిఁగినపుడు మిమ్మునే బ్రతికించఁగా నాకు బహుమానము చేయుదుమని ముక్త్యేశ్వరము రమ్మనుమన్నారు గదా? నాలుగురూపాయలు బదులైన నియ్యలేరండి?

లింగ—నీవు నన్ను బ్రతికించినావా? శరీరమంతా కాట్లకుక్కవలెఁ దెగగఱచి వదిలిపెట్టినావు. ఆపుండ్లు నాలుగుమాసములవఱకు మాననే లేదు. ఒకనినొకఁడు బ్రతికించఁగలఁడా? చంపఁగలఁడా? దైవానుగ్రహమున్నదికనుక నేను బ్రతికినాను. నీకు బహుమానమియ్యడము నాకు విధిగాదు. దయాధర్మభిక్షము. ఇస్తేయిస్తాను లేకపోతే లేదు.

రామ—ఆసంగతి నిదివఱకే చెప్పినపక్షమున నేను వెళ్ళిపోదునే. ఇన్నిదినములు నన్ను రేపుమాపని త్రిప్పలయెందుకు?

లింగ—నోటికి సుద్దబద్దము లేదేమి? నేను నిన్నుండమన్నానా? సొమ్మందదని మొదటేచెప్పినాను. అమలాపురములో దొంగవస్తువులమ్మి మాయూరు పాడుచెయ్యవలెనని వచ్చినావా? నిన్ను గుమ్మములోనికి రానియ్యఁగూడదు. ఇంతంతబుద్ధులు నీకుండుటచేతనే ధర్మరాజువంటి శరభరాజుగారు నిన్ను లేవఁగొట్టినారు. నేనొకదమ్మిడీనైన నియ్యను. నాయింటికి నీవు రావలసినపని లేదు. నడునడు.

అని లింగరాజుగారు చెప్పగానే గంపంతయాశ బెట్టుకొన్న రామచంద్రునకుఁ గోపవిచారము లొక్క సమయమునందే పుట్టెను; కాని కోపమును గనఁబఱచుట కది సమయముగాదు కనుక తన స్వాధీనములోనున్న విచారమును మఱియొకమాఱు దెచ్చుకొనెను. లింగరాజువంటి పరమవిశ్వాసఘాతుకుఁ డెక్కడైన నుండునా? పడవమునుఁగుటకు సిద్ధముగా నున్నప్పుడు తాను రామచంద్రు నెన్నివిధములఁగాళ్లుకడుపులు బట్టుకొని వేడుకొనెనో నేఁ డన్నివిధముల దయాదాక్షిణ్యములులేక కసరికొట్టెను. అతని కేప్రకారముగ మనసుతాళేనో తెలియదు. రామచంద్రుఁడు తన కగుపడగానే యతనిని జ్ఞాపకము దెచ్చుకొనియు, లింగరాజెఱుఁగనివానివలెను జ్ఞాపకములేనివానివలెను నటింప నారంభించెను. తన

ప్రాణసంరక్షణజేసిన రామచంద్రునకుఁ దాను బహుమానము లిత్తుననియుఁ దన యావదాస్తి నిచ్చినను ఋణముతీరదనియుఁ జెప్పి వానిని ముక్తేశ్వరమురమ్మనిచెప్పిన లింగరాజు నాలుగురూపాయి లతనికి బదులైన నియ్యలేక యతిదీనముగ నున్న యాపిల్లవాని ననరానిమాటలని దరికి జేరకుండఁ గొట్టెను. లోకములో నిట్టిలింగరాజు లనేకులున్నారు. ఆశ్చర్యమేల ?

ఇట్లు నిర్విణ్ణమనస్కుఁడై యాశాభంగముచేత నాకస్మికదుఃఖము గలిగి పడవదాఁటుట కొకడబ్బైన లేక గోదావరిదగ్గఱగూర్చుండి రామచంద్రుఁ డిట్లు విచారించెను.

“హా! దైవమా! మాచిరాజు శ్రీరాములుగారి గర్భమునఁబుట్టి యాగర్భశ్రీమంతుఁడ నైన నాకు రేవుపడవదాఁటుట కొకకానియైన లేకుండఁజేసితివి. నేనెక్కడ పాదముబెట్టిన నక్కడ సిద్ధామధామ మగుచున్నది. నాకు మరణమైన నేల కలుగఁజేయవు? ఎన్నిదినము లన్నవస్త్రములు లేకుండ బాధపడఁగలను? మాతండ్రిగారు పోయినదిమొదలుకొని యీనాఁటివఱకు కష్టమేకాని సుఖమెఱుఁగను. నావంటిదిక్కుమాలినవాఁడు ప్రపంచమునం దెవ్వరు లేరు. కడుపులోనున్న దుఃఖము నంతను జెప్పుకొందమన్న నిరుపార్శ్వముల బంధువు లన్నమాట లేదుగద. ఈశ్వరా! ఇప్పటికైన నీకు నామీఁదఁ గసిదీర లేదుగాఁబోలును.” అని కన్నీళ్ళు కాలువలుగట్ట నేడ్చుచుఁ దుద కింతపాడుబ్రదుకు బ్రదుకుటకంటెఁ బ్రాణత్యాగము జేసికొనుట మంచిదని తన కష్టము లంతముజేసికొనఁ దలఁచి, దుఃఖతాపముచేతఁ గల్గినబాధ చల్లనియానదీగర్భమునందుఁ బ్రవేశించి తీర్చుకొన నిశ్చయించెను. అప్పుడు ప్రదోషకాల మగుటచేత ముక్తేశ్వరస్వామివారియాలయమునకుఁ బోయి, యీశ్వర దర్శనముజేసి కడపటిసారి యాదేవునకు మనసుదీర బ్రొక్కి తనకువచ్చినస్తవములన్నియుఁ బఠించి దేవునకెదురుగాఁ గూర్చుండి తాను గవిత్వము చెప్పఁగలవాఁడే

కనుక తన దీనావస్థను దెలుపుకొనుచు నీక్రింది పద్యములతో నీశ్వరుని స్తుతించెను.

చ. కడపితి నింతకాలమును ♦ గష్టచయంబుల నొందుచుంటి నీ
పుడమిని మాతృగర్భమునఁ ♦ బుట్టినదాది సుఖింపలేదు నీ
యడుగుల నాశ్రయించి యిఁక ♦ నైన సుఖింపఁగఁ గోరుచుంటి నా
యెడఁ గరుణించి వేగముగ ♦ నీయవె మోక్షసుఖంబు నీశ్వరా.

చ. జనకుఁడుదీరె నాకు నతి ♦ శైశవమందె గతించెఁ దల్లియుఁ
మనమున నన్నుఁ గూర్చి యణు ♦ మాత్రముపాక్కువారు లేరు నే
ననయము చేయిజాపుకొని ♦ యన్యులపంచల నుండఁజాల నో
యనఘ! కటాక్షముంచి వడి ♦ నంతము జేయవె కష్టజాలముల్

ఆ. వె. అడుగరానివారి ♦ నడిగితి ద్రవ్యంబు
చేయరానిపనులఁ ♦ జేసినాఁడ
నన్నవస్త్రములకు, ♦ ననఘ! నన్ను క్షమించి
ముక్తినీయవయ్య ♦ భక్తవరద.

ఈశ్వరా! నేనిదివఱ కనేకపాపములను జేసినాను. నన్నేగతి కంపినను భారము నీదే. ఈదిక్కుమాలినప్రాణసంరక్షణకొఱ కనేకులకు బాధ నిచ్చినాను. నేఁటితో నాకష్టములన్నియు గట్టెక్కఁగలవు. కరుణించి నీసాన్నిధ్యమునుమాత్రము జేర్పుము. ఇదిగో నాచివరనమస్కారమందుకొను’ మని చేతులుజోడించి మ్రొక్కి మరల ‘నాకష్టములన్నియు సత్ప్రవర్తనమువల్లఁ గలిగినను నాకెన్నిజన్మములకైన సత్ప్రవర్తనమే దయచేయుము. నా కనేకోపకారములను జేసిన రాజగోపాలమును రక్షింపుము” అని గుడివదలి గౌతమీనదియొడ్డునకుఁ బోయి, బలవన్మరణము, పాపహేతువని యెఱిఁగియు దుఃఖములచేత నామాట మఱచిపోయి వంశమునకుఁ దానొక్కఁడేకనుక తలిదండ్రులకుఁ గడసారితర్పణము వదిలి బట్టబిగియఁ గట్టుకొని నడుమున నుత్తరీయమును జుట్టి జందెము

మెడకుఁజుట్టి నదికి నమస్కారము జేసి కంఠములోఁతు నీళ్ళవఱకును బోయెను. పోయి యక్కడ నిలుచుండి యెక్కడనో తాటిపాకలోఁబుట్టి యతిసుకుమారముగాఁ బెరిగి రాజగోపాలు మేనమామయుండను గొన్నాళ్ళుండి, యమలాపురమునఁ జదువుకొనుటకువచ్చి యపనిందపాలై ముక్తేశ్వరము వచ్చి గోదావరిలో బలవంతముగాఁ జచ్చుచున్న తన్నుగుఱించి విచారించి రాజగోపాలమును దలఁచుకొని యొకమాఱును మేనమామను దలఁచుకొని యొకమాఱు నేడ్చి చూచిచూచి యింత నిండుప్రాణము నెట్లు పోఁగొట్టుకొందునా యని భయపడి నాలుగడుగులు వెనుకకువచ్చి, చచ్చెడివానికి భయమెందుకని మరల లోఁతునకుఁబోయి, యెవరును లేరుగదా యని నాలుగుమూలలఁ బాఱఁజూచి, కన్నులు మూసికొని "హా దేవా" యని గుభాలున లోఁతునీళ్ళలోఁ జేతులు జోడించుకొని మునిఁగిపోయెను.

అతఁ డొకమాఱు మునిఁగి యీఁతవచ్చినవాఁడుగనుక వెంటనే నీళ్ళుత్రాగక తేలెను. అపు డొకమనుష్యుఁడు తడిగోచితో వచ్చి రామచంద్రుని జుట్టుపట్టుకొని మొలలోఁతునీళ్ళవఱకును దీసికొనివచ్చి యక్కడ వానిని నిలువఁబెట్టి తానును నిలుచుండెను. అతనిని జూచి రామచంద్రుఁడు నిర్ఘాంతపడి కొంతసేపటికి "నీవెవ్వఁడ"వని యడుగగా నామనుష్యుఁ డిట్లుచెప్పెను. "అయ్యా! నేను బల్లెవాళ్ళ చిన్నవాఁడను. నేనును, మావాళ్ళు కొందఱును భద్రాచలమునుండి కలప తెప్పలుగట్టి నీలపల్లి తీసికొనిపోవుచున్నాము. గడియప్రొద్దువేళ మాపిల్లవాఁడు రేవులో నీఁతలాడుచుఁ జేతినున్న వెండియుంగరమును బాఱవేసినాఁడు. రెండుగడియలక్రిందట నేను నీళ్ళలో మునిఁగి యావస్తువునిమిత్తమడుగునఁ గూర్చుండి వెదకుచున్నాను. ఇదిగో వస్తువు దొరకినది. నేను నీటిలోనుండి బయటికివచ్చినప్పటికి మీరు తేలి మునుఁగుచున్నారు. తక్షణమే నేనువచ్చి జుట్టుపట్టుకొన్నాను. నావస్తువేకాకుండ బ్రాహ్మ

ణుని బ్రతికించినపుణ్యముకూడ దక్కినది. బాబూ! నేను సెలవుదీసికొని తెప్పమీఁదకు వెళ్లుతాను."

అని పల్లెవాఁడు చెప్పగాఁ దాను బలవంతముగాదిగినట్లువానితోఁ జెప్పక నీవుమంచివాఁడవు. నాప్రాణ మీదినమున రక్షించినావు. అని వానిని బంపి తానును మెల్ల మెల్లగా బట్ట లారవేసికొని బ్రాహ్మణుని యింటికిఁ బోవుచు నిట్లాలోచించుకొనెను. "నేను జచ్చిపోవుట దేవునకిష్టము లేదు. నేనేదో గొప్పయదృష్టమునకే బ్రతికినాను. నేనిఁకఁ జావను. నామీఁద దైవమునకు సంపూర్ణముగా ననుగ్రహముగలదు." అని వితర్కించుకొని, బ్రాహ్మణునియింటికిఁ బోయి పురుషు వెళ్ళిపోయినది గనుక వానితోఁగలిసి భోజనముజేసి రేవుదాఁటుటకు సొమ్ములేదని యాతనితోఁ జెప్పి కొంచెముసొమ్ము గలదేమో యని సిగ్గుపడుచు నడిగెను. భూలోకమునం దవతరించిన కుచేలుఁడగు నాబ్రాహ్మణుఁడు గర్భదరిద్రుఁ డగుటచేత సొమ్ములేక ప్రాఁతబిందె నొకకోమటివద్ద తాకట్టుబెట్టి పదునాలుగణాలు తెచ్చి రామచంద్రునకిచ్చి క్షమింపుమని వేఁడుకొనెను. ఉదయమున లేచి రామచంద్రుఁడు రేవుదాఁటి కోటిపల్లి వెళ్ళెను. గోదావరిలోఁబడి తేలుటచేతఁ దనకష్టమునుండి తానును దేలినట్లు రామచంద్రునకుఁ దోఁచెను. కోటిపల్లివెళ్ళి రామచంద్రుఁడు మహారాజుగారియొద్ద నేదైన నుద్యోగమును దెచ్చుకొనవలెనని యోచించెను. కోటిపల్లి శ్రీమద్విజయనగరపుమహారాజుగారిది. మహారాజుగారు రాజధానియగు విజయనగరమునం దుండి యుద్యోగస్థుల మూలమున, గోటిపల్లి సంగతియంతయుఁ దెలిసికొనుచు నప్పుడప్పుడా గ్రామమువత్తురు.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము.

రామచంద్రుఁడు కోటిపల్లి వెళ్ళినపూఁట, గుణములయందు రాజమ్మకప్పగారుగానుండఁదగిన యొకపూఁటకూటిపెద్దమ్మ యింట భోజనము చేసెను. ఏలాగైన నొకచిన్నయుద్యోగమును సంపాదించుకొనవలెనని యతని కిష్టము గలిగియున్నది కాని తన కుద్యోగమునిచ్చువారును నిప్పించువారును లేరు. కోటిపల్లి పరగణాకు శ్రీవిజయనగరపు మహారాజుగా రధికారులుగనుక వారా పరగణాకు వల్లూరి శంకరరావుగారిని ప్రధానోద్యోగస్థునిగా నేర్పఱచిరి. ఆయన సద్గుణసంపన్నుఁడును, ధర్మకార్యనిరతుఁడును, బహుజనోపకారియునై మిక్కిలి గీర్తిగాంచెను. విజయనగర రాజ్యవిస్తారకులు ప్రస్తుతపు విజయనగరపుఁగోట గట్టించిన ధన్యులు నగు శ్రీవిజయరామగజపతిమహారాజుగా రా కాలమున దేశమును బరిపాలించుచుండిరి. శంకరరావుగారి యధికారముక్రింద నున్నప్పుడు కోటిపల్లి పరగణా మిక్కిలి నభివృద్ధి నొందుచు వచ్చెను. రామచంద్రుఁ డాశంకరరావుగారి దర్శనము చేయించుమని కచేరిలోనున్న యుద్యోగస్థులలోఁ గొందఱి నాశ్రయించి ప్రతిదినమును వారివీధియరుఁగులమీఁద సర్వకాలములయందుఁ గూర్చుండుచుండెనుగాని వారు మాటలతోనే కాని క్రియలతో నాతనిని సంతోషపెట్టరైరి. తుదకుఁ బ్రాణము విసిగి రామచంద్రుఁడు తానే స్వయముగా శంకరరావుగారిని జూడవలయునని యాలోచించి గుమ్మముదగ్గఱకు వచ్చి లోపలికిఁ బోవుటకుఁ బ్రయత్నించెనుగాని గుమ్మముముందఱ వెండిబిళ్ళలను వేసికొని పులితోలు ధరించి పూర్ణాధికారమును జరపుచున్న రాజభటులా నిరుపేదపిల్లవానిని లోనికిఁ బోనీయరైరి. రాజభటుఁ డొకఁడు శంకరరావుగారు నిద్రించుచున్నారనియు, మఱియొకఁడు క్రొత్తమనుష్యుని రానిచ్చినపక్షమున బంతులవారు కోపింతురనియు, వేఱొకఁడు పంతులవారు వ్యవ

హారమును జూచుచున్నారనియుఁ జెప్పి యందఱు వానినభ్యంతరపెట్టిరి. ఒకభటుఁడు రూపాయి తనకిచ్చినచో రామచంద్రుని లోపలికి దీసికొనిపోదుననియు, మఱియొకఁ డర్ధరూపాయి నిచ్చినఁ దీసికొనిపోదు ననియు వారందఱు బేరములనాడ నారంభించిరి. లంచముల నిచ్చి రామచంద్రుఁడు శంకరరావుగారి దర్శనము చేయుట కిష్టములేక గుమ్మముముందఱ నాలుగుదినములు పడియుండియుఁ, దుద కతఁడు పంతులవారి దర్శనము దొరకనందున విచారాక్రాంతుఁడై యుండెను. పూఁటకూటియింటనుండుటచేతఁ దాను దెచ్చిన పదునాల్గణాలును వ్యయమయ్యెను. రామచంద్రుఁడు కోటిపల్లిగ్రామముఁ బ్రవేశించిన యయిదవదినము సాయంకాలమునందు శంకరరావుగారు కుడిభుజముమీఁద నెఱ్ఱనిరుమాలు నెడమభుజముమీఁద నుప్పాడలోఁ బురమాయించి నేయించి చలువచేసిన సన్ననిజరీయుత్తరీయమును వైచి చేతిలో వెండిపొన్నుగల యొకనున్నని సన్నపేపబెత్తమునుబట్టుకొని, టక్కుటిక్కుమని తొడుగుకొన్న ముచ్చెలు ధ్వనిజేయ రాజభటుఁడొకఁడు ముందుగా నడచి యెదుటవచ్చుచున్న మార్గస్థుల నందఱి నొత్తిగించుచుండ, నెవరితోడనో మాటలాడుచు, గోదావరి యొడ్డునకుఁ జల్లగాలి నిమిత్తము వచ్చిరి. సమయమును నిరీక్షించి రామచంద్రుఁడు పంతులుగారి వెంటనే వచ్చి యాయన తనవైపు దిరిగినప్పుడు నమస్కరించెను. శంకరరావుగారును దిరిగి నమస్కరించి రామచంద్రునివృత్తాంత మడుగ నతఁ డామూలాగ్రముగాఁ దన చరిత్రమును వినిపించెను. దానిని శంకరరావుగా రొకచిత్రమైన కథవలె విని యాశ్చర్యపడి రూపురేఖావిలాసములను బట్టి యాతఁడొకగొప్పయింటి వాఁడనియు హృదయ మిచ్చి మాటాడుటచేత నతఁడు నిర్దోషియనియుఁ, జూపులను బట్టి చాకచక్యముగలవాఁడనియుఁ దెలిసికొని తమకచ్చేరియం దిరువది రూపాయిలపని యుండగా దాని నతని కిచ్చిరి. ముత్యాలకోవవలెనున్న యతనివ్రాఁతయుఁ, బనియందుఁగల శ్రద్ధయుఁ, బైయధ

కారులయందుఁ గలిగిన విధేయతయును శంకరరావుగారికి రామచంద్రుని యందు దయఁగలిగించెను. తనపని నతివేగముగా ముగించుకొని రామచంద్రుఁడు కచ్చేరీలోనున్న మందమతులయొక్కయు, సోమరిపోతులయొక్కయుఁ, బనులు గూడ జేసిపెట్టసాగెను. శంకరరావుగారు తప్ప కచ్చేరీలోనున్న యుద్యోగస్థులందఱును లంచగొండులయి ప్రజలను గ్రహాములవలెఁ బీకుకొని తినుటచేత రామచంద్రుని కాకార్య మయిష్టమగుటచే లంచముల గ్రహించువారిని మందలించుచు, బాధపడుచున్న బీదకాఁపులకు సహాయముజేయుచు, నాతఁడు జనసమ్మతమైన పురుషుఁడయ్యెను. శంకరరావుగారికి దరువాత నుద్యోగస్థుఁడు దామరాజు పద్మనాభముగారు. శంకరరావుగారికి నెలకు రెండువందలయేఁబదిరూపాయలజీతము. పద్మనాభముగారికి నెలకు నూటయేఁబది రూపాయలజీత మున్నను నతఁడు లంచగొండులకెల్ల నగ్రగణ్యుఁడై, తనకుఁ గావలసి నన్ని లంచములను గ్రహించుచుఁ, గ్రిందియుద్యోగస్థుల కిప్పించుచు, భార్యమెడలో నగలుదిగవేసి లక్ష్మితోఁ దులదూగుచున్నందున, రామచంద్రుఁడు లంచములపేరయిన వినఁడుగనుక వారికందఱకుఁ బరమశత్రువై యుండెను. దేశముననున్న కాఁపులందఱును, దమయిండ్లకర్మాదులఁ జేయించి యాచించు బ్రాహ్మణుల నెట్లో స్వల్పదానములచేతఁ దృప్తిపఱుచుచుండిరి కాని, తమయిండ్ల కెన్నఁడునురాక మాటిమాటికి బాదపూజలు దెమ్మని పత్రికలనంపుచుఁ దమ కుపహాసపత్రమునేర్పుచుఁ గచ్చేరీలోనున్న యీబ్రాహ్మణోత్తముల నెంతో ధనమిచ్చి పూజించియు, వారియనుగ్రహపాత్రులుగాకయే యుండిరి. ఈకారణములచేత రామచంద్రుఁడు చిన్నయుద్యోగస్థుఁడయ్యుఁ దనకంటె ననేకరెట్లెక్కువ జీతముగల గొప్పయుద్యోగస్థులకుఁగూడ బక్కలో బల్లెమై, తనపేరు చెప్పినమాత్రమున వారు భయపడునట్లు ప్రవర్తించుచుండెను. తక్కువవాఁడైనను సన్మార్గుఁడు, గొప్పవాఁడైన దుష్టునకు భయహేతువేకదా.

రామచంద్రుఁ డాయుద్యోగములోఁ బ్రవేశించిన యాఱుమాసములకే శంకరరావుగారతనికి ముప్పదిరూపాయిలపని నిచ్చిరి. రామచంద్రుఁ డెప్పుడును దురదృష్టవంతుఁడే కనుక నింతలో మహారాజుగారు శంకరరావుగారిని నాలుగువందలరూపాయిల జీతముమీఁద విజయనగరమునకు రమ్మని యుత్తరువుజేసిరి. శంకరరావుగారు వెంటనే ప్రయాణమై శ్రీ మహారాజుగారితో రామచంద్రుని సత్ప్రవర్తనాదులఁగూర్చి విన్నవింతుమనియుఁ, ద్వరలో నీతని నభివృద్ధికిఁ దెత్తుమనియు, వాగ్దానముజేసి వెళ్ళిరి. ప్రాపకులు వెళ్ళిపోవుచున్నందునను మిగిలినవారు తనకు శత్రువులగుటను రామచంద్రునకు శంకరరావుగారి పోక విచారముగా నుండెను. లంచగొండులకంకుశమువలెనున్న శంకరరావుగారు వెళ్ళిపోయినందులకు సంతోషించుచున్న చిన్నయుద్యోగస్థుల యదృష్టముననో రామచంద్రుని దురదృష్టముననో శంకరరావుగారి యుద్యోగము పద్మనాభముగారి కయ్యెను. పద్మనాభముగారు క్రొత్తయధికారమును వహించఁగానే, రామచంద్రునియందుఁ గ్రోధమును గూడ వహించి యతఁడు చక్కఁగాఁ బనిజేయుచున్నను, సోమరియనియు, నవిధేయుఁడనియుఁ, బెంకెవాఁడనియు, వ్రాసినదెల్లతప్పనియుఁ దిట్టుచు, మహారాజుగారి కీసంగతి దెలియఁజేతునని బెదరించుచు, జీతములో సగము గునహాలక్రిందనే తగ్గించుచు నానాక్షోభలు బెట్టసాగెను. రామచంద్రుఁడును దైవముమీఁద భారమువేసి ధర్మమే జయించునని శాంతించి యూరకుండెను.

అక్కడ నమలాపురములో రామచంద్రుఁ డెందులోనో దిగి ప్రాణహత్య జేసికొనినాఁడని యందఱు ననుకొనిరి. కృష్ణవేణమ్మ తనకుమారుని నిమిత్తమే విచారించి విచారించి విచారించెను. శరభరాజుగారును దనమూలమున నిష్కారణము బ్రాహ్మణహత్య తటస్థమయినదని విచారించి సోమావధానుల నడిగి కొన్నిజపములు చేయించి దోషశాంతిని

జేసికొనుచుండెను. రాజగోపాల మారహాస్య మెఱిఁగినవాఁడేకనుక తానుగూడ విచారించినట్లు నటించెనేకాని నిజముగా దుఃఖింపనులేదు, తల్లిదండ్రులకావర్తమానము నెఱుఁగఁజేయను లేదు. వెంకటరత్నము బ్రహ్మానందభరితుఁడయి తన కింద్రాధిపత్యమువచ్చినట్లుండెను. పార్వతికి వేరుసంబంధములు వచ్చెను. పార్వతివివాహపుమాట జ్ఞాపకమైనపుడెల్ల శరభరాజుగారు రామచంద్రుని మరణమునకుఁ దానె కారణుండని విచారించుచుండెను. గ్రామములోనివా రందఱు శరభరాజుగారితో నప్పుడప్పుడు రామచంద్రునివిషయమై మాటలాడుచు నతఁడు మహా సద్గుణుఁడనియు, వానిని వెళ్ళగొట్టినందున వారికిఁ బాపము కలదనియును జెప్పుచు వచ్చినందున శరభరాజుగారికి రామచంద్రుని వెడలఁగొట్టినందులకుఁ గొంచెమువిచారముకలుగుచుండెనుగాని యాయన కనుమానము సంపూర్ణముగా నివారణముకాలేదు. ఒకనాఁడు శరభరాజుగారును, జాకలివాఁడును గలిసి రాత్రి జామైనతరువాత దొడ్డవర మత్యావశ్యకమైన పనిమీఁదఁ బోవుచుండఁ ద్రోవలో నొకనూఱుగజములదూరమున నొకవివాద వినఁబడెను. ఆరాత్రివేళ చీఁకటిలోఁ గలహమాడుచున్నవారెవరో తెలిసికొనవలెనని శరభరాజుగారు కొంచె మాగిరి. వివాదపడుచున్న యామనుష్యులిద్దఱును శరభరాజుగారినిగాని చాకలివానినిగాని చూడక తమ కదివఱకు జరగుచున్న కలహమును మానరైరి. శరభరాజుగారు వెళ్ళి యక్కడ నిలుచున్న తరువాత నాపురుషులకిట్లు వివాదము జరగెను.

ప్రథముఁడు—అంతకోపము గలవాఁడవైన పక్షమున నాభాగము నాకుఁ బారవేయరాదా? ఎంతన్యాయమో యంతనాకు నిచ్చివేయి.

రెండవవాఁడు—నీ కియ్యవలసినదేమో నేనిదివఱకే యిచ్చినాను. నాదగ్గఱనిప్పుడేమియు లేదు. నే నిప్పుడు వీధిలోకి వెళ్ళుటలేదు నాకాలు

తెగవాఁచినది. అడుగుదీసి యడుగుపెట్టలేక యాఁలోలక్షణా యని నేనేడ్చుచున్నాను.

ప్రథ—అవసరములు తీరినవికదా? ఏరుదాఁటి తెప్ప తగులఁబెట్టినావు. కావలసినదంత నీచేతఁ జిక్కినదికదా. నీ వెన్నియాటలనైన నాడెదవు. నాజుట్టునీచేతిలోనున్నదికనుక నీవీలాగున జేసినావు.

రెండ—(కోపముతో) నీవు నాకుఁ జేసిన సహాయము లేమిటి? నేనుజేసిన ద్రోహములేమిటి? ఆవేళ వస్తువు లమ్మగా వచ్చిన సొమ్ములోఁ బాతిక రూపాయిలు పుచ్చుకొంటివి. అంతకంటె నీకెక్కువ యేలాగున రాఁగలదు.

ప్రథ—ఛీ. నోరుముయ్యి; అమ్మినవాని కేఁబది, నీకేఁబది నాకేఁబది, యనికాదూ మొదట నేర్పఱచుకొన్నది. తక్కినపాతికి నాకియ్యనక్కఱలేదా? కష్టపడియమ్మి నానాబాధలు పడ్డవాళ్ళము మేమును బయినుండి కఱ్ఱపెత్తనముజేసి యెక్కువలాభమును గొట్టేవాఁడవు నీవునా?

రెండ—తెగనీల్గుతావేమి. పొట్టకూటికిఁ జేరిన వెధవవు. నీకియ్యను. నీయబ్బతోఁ జెప్పుకో. మెత్తమెత్తగా నూరకొన్నందుకా వేషములు వేస్తావు. నీవేషములు నాదగ్గఱ తీసిపెట్టు.

ప్రథ—నీబెదరింపులు నాదగ్గఱ కావు. బ్రహ్మచారివిధవవు. నీవీలాగే గొంతుకు గోస్తావని నే నప్పుడే యనుకొన్నాను. నీమాటలు నమ్మి నిష్కారణముగ నేను రామచంద్రునితో విరోధముదెచ్చుకొని యేమియెఱుఁగని పిల్లవానిని నానాహింసలుపెట్టినాను. తమ్మంట్లు నీవే తీసికొన్నావు. నీవూ నేనూ పోగయి వానికొంప ద్రవ్వినాము. ఇంత దిక్కుమాలిన బుద్ధులున్నవికనుకనే పాముకఱచినది.

రెండ—నీవుమాత్ర మెన్నిపాములుగఱవకుండ దాఁటఁగలవు? ఇల్లలుకగానె పండుగ కాలేదు? నీవు నన్నాక్షేపించ నక్కఱలేదు.

నాకంటె నీవు రెండాకులెక్కువ చదివినావు. మంత్రిప్రగడవారి వంశమునఁ జెడఁబుట్టినావు. నీమూలమున శరభరాజుగారు తలయెత్తికొని తిరుగడములేదు.

ప్రథ—నీయంతదుర్మార్గుఁడనుగానులే. ఇంట జూదమొకటిపెట్టి యందఱిని నింటికి బిలిచి కొంపలు తీయుడములేదు. కూచిమంచివారంతా యగ్రహారములు కట్టించి కీర్తిసంపాదించుచున్నారు. నీవు బ్రహ్మచారివై లోకము తగులఁబెట్టుచున్నావు. సిగ్గులేక నీవు మాటాడవలెనా?

రెండవ—బ్రహ్మచారినైనా నీవలె ముండనుంచుకొని దాని చేతికూడు తినుటలేదు. అబ్రాహ్మణముండాకొడుకా, నోరుముయ్యి, సిగ్గులేదేమి?

ప్రథ—నాముండజోలినీకెందుకు? దానిసంగతి నీవెత్తకు. ఏమయిన నన్నను. రామచంద్రుని యుసురుకొట్టి చచ్చిపోతావు.

రెండవ—నేను తమ్ముంట్లు దీసుకొన్నాను. నీవుదొంగవస్తువులమ్మించినావు.

ప్రథ—వానిమేనమామ చచ్చినాఁడని దొంగవర్తమానము చెప్పించిన మహానుభావుఁడవు నీవేకాదూ? నేనాలాటిపనులు చేయలేదు.

రెండవ—ఛీ, విధవవు. చెప్పుదీసికొని చెంపలుపగులఁగొట్టుతాను.

ప్రథ—కొట్టకపోతే నీవు బ్రాహ్మణుఁడవుగావు. ఏదీ కొట్టు.

రెండవ—పాముగఱచినప్పటినుండి నాకాలువాఁచి కదలనీయడములేదు. అందుచేత లేవలేనుగాని లేకపోతే నిన్నీవేళ చంపివేతును విధవా.

ప్రథ—ఆపని నేనేచేస్తాను. చూడు (అని కఱ్ఱతోఁగొట్టెను.)

రెండవ—ఆఁఆఁ—కొట్టుకొట్టు.(అనిచేతులడ్డముపెట్టుకొనుచు) నీలాగు దొళ్లుదోవవచ్చినది. నీసంకటము కుదుర్చగలనులే.

ఇట్లాపురుషులిద్దఱు నొకరిరహస్యము లొకరుబయటఁబెట్టుకొనుచుఁ గలహమాడుచుండగా శరభరాజుగారామాటలు విని యందులో నొకఁడు వెంకటరత్నమనియు, రెండవవాఁడు శోభనాచలమనియుఁ గంఠధ్వనిబట్టి యానవాలుపట్టి చాకలివానితోఁగూడ వారియెదుటకుఁబోయి నిలిచిరి ఎదుటనిలిచిన శరభరాజుగారిని జూచి వెంకటరత్నమును శోభనాచలమును భయవిస్మయములతోఁ గదలలేకపోయిరి. అప్పుడు శరభరాజుగారు వారితో నిట్లుమాటాడిరి.

శర—ఏమిరా వెంకటరత్నము! ఈవివాదమేమిటి. నీకు శోభనాచల మెందుకు సొమ్మియ్యవలెను? నీకును శోభనాచలమునకును గల వ్యవహారమేమిటి?

వెంక—(తలవంచి యూరకొన్నాఁడు)

శర—ఓరి దుర్మార్గుఁడా! నీవేమో నమ్మకముగలవాఁడవనియు నాకుఁ బ్రతిష్ఠతెత్తువనియు నేననుకొన్నాను. సత్పురుషుఁడయిన రామచంద్రునికూటిలో దుమ్ముబోసిన మహానుభావుఁడవు నీవేనా? మామంత్రిప్రగడవారి వంశమునఁ దప్పఁబుట్టినావురా! నీమాటలనునమ్మి నిష్కారణముగా రామచంద్రుని లేవఁగొట్టినాను. అతనిమనస్సెంతక్షోభపడినదో! మేనమామ చచ్చినాఁడని దొంగవర్తమాన మతనికిఁజెప్పి వానిచే దొంగవస్తువుల నమ్మించి యాసొమ్ము మీరు పంచుకొన్నారా? అవురా! ఎంతవాఁడవురా! ఛండాలుఁడా!

(శోభనాచలముతో) ఏమయ్యా, నీకు బుద్ధిలేదు. అభము శుభము నెఱుఁగనికుఱ్ఱవాని తమ్మంట్ల నపహరించుటకు నీకుఁ జేతు లేలాగు వచ్చినవయ్యా! పాముగఱచి బాధపడుచున్నావు. నీకిప్పటికైన సిగ్గు రాలేదూ? మీరిద్దఱు మేకతోలును గప్పుకొన్న పెద్దపులులుగదా!

శోభ—(శరభరాజుగారి కాళ్లమీఁదఁబడి) అయ్యా! రామచంద్రుని సమస్తవిధముల భంగపఱచినాను. ఈవెంకటరత్నమును నేనును

గలిసి చేయరాని పాపములన్నియుఁ జేసినాము, తమరు క్షమించినట్లయిన నింకొక్కసంగతినిగూడఁ జెప్పెదను. తమ పిల్లవాని వస్తువులు—

శర—(ఆశ్చర్యముతో మాటకడ్డమువచ్చి) అవితీసి కుఱ్ఱవాని నోట గుడ్డలుకుక్కినవారుమీరే? అయ్యో! ఇఁకమిమ్ముబ్రతుకనీయఁ గూడదు. మీరు లోకములను మ్రింగివేయఁగలరు. ఎంతవాళ్లయిన నవుదురురామీరు. అన్నా వెంకటరత్నము! మాయింటనుండి మాకుఱ్ఱవానినే చంపఁదలఁచుకొన్నావా? ఛీ నాయెదుటనుండి లేచిపో. నీమొగము జూడఁగూడదు.

వెంక—(ఏడ్చుచు) అందులో నేనేమియెఱుఁగనండీ. మీపాదములసాక్షి.

శోభ—అయ్యో! మీనరసింహముయొక్క వస్తువులు నేనును మఱియొక్కఁడునుగలిసి తీసినాము. వెంకటరత్నమందులో నేమియు నెఱుఁగడు. నావంటి మహాపాతకుఁ డెక్కడను లేఁడు. నేను రామచంద్రుని గొట్టుటకు వెళ్ళుచుండగా ముక్తేశ్వరము త్రోవలో నన్ను పాముగఱచినది. నేను రోగముచేతఁ దీసికొనుచున్నాను. నాకు బుద్ధివచ్చినది. ఇఁక నే బ్రతుకను నన్నుక్షమించండి నాకభయమిచ్చినదాఁక మీకాళ్ళువదలను.

శర—ఓరీ వెంకటరత్నము. మాయింటనుండిలేచిపో. రామచంద్రుఁడు చచ్చిపోయినాఁడుగదా. నీమూలమున నాకు బ్రహ్మహత్య కూడ వచ్చినది.

వెంక—అతఁడు కోటిపల్లిలో నున్నాఁడఁట. చచ్చిపోలేదు.

శర—ఇఁక నాతో మీరు మాటాడవద్దు పొండి.

అని శరభరాజుగారు ప్రయాణమును మానుకొని గ్రామమునకుఁ దిరిగివచ్చి యింట నందఱితో నాసంగతిని జెప్పగా వారందఱును నిజము నేఁటికి దెలిసినదికదాయని సంతోషించిరి. రాజగోపాలము పరవశత్వమును జెందెను. శరభరాజుగారు బ్రాహ్మణులను క్షోభపెట్టుట

సంపన్నగృహస్థులకు క్షేమముగాదని యోజించి శోభనాచలమును వెంకటరత్నమును క్షమించిరికాని తిన్నగా విచారింపకుండ రామచంద్రుని క్షోభపెట్టినందున బరిపరివిధముల నొచ్చుకొనుచుఁ బశ్చాత్తాపమును జెందిరి. మఱునాఁడుదయమున లేచి సోమావధానులను బిలిపించి, పార్వతిని రామచంద్రునకిచ్చి వివాహముచేతుననియు, ముహూర్తమును బెట్టుమనియుఁ జెప్పి మంచిలగ్నమును బెట్టించి, రాజగోపాలము శరభరాజుగారు సోమావధానులును గలిసి రామచంద్రునితో నీసంగతి జెప్పుకొనుటకు మధ్యాహ్నము బయలుదేరి కోటిపల్లి వెళ్ళిరి.

శంకరరావుగారు విజయనగరమునకుఁ బోవుటవలన నేఁబదిరూపాయిలపని కచ్చేరిలో నూరకయున్నందున నాపని రామచంద్రునకు నియ్యఁగూడదని పద్మనాభముగారు వ్రాసినను, శంకరరావుగారి సాహాయ్యముచేత నది రామచంద్రునకే యయ్యెను. ఆపని యాతనికైన నెలదినములకుఁ గోటిపల్లి పరగణాయందుఁ గొన్నితొందరలు గలిగినందున దన్నివారణార్థము మహారాజుగారు శంకరరావుగారి నక్కడకంపిరి. ఆయన వచ్చినతోడనే వ్యవహారములన్నియుఁ జక్కఁబడెను. ఆయన నాల్గుమాసము లక్కడనుండిరి. క్రమక్రమముగా శంకరరావుగారికిని రామచంద్రునకును బరస్పరానురాగ మభివృద్ధిజెందెను. శరభరాజుగారును రాజగోపాలమును సోమావధానులును, వచ్చి రామచంద్రునియిల్లుతెలిసికొని, యతని యెదుటికిరాగా వారిని జూడగానే రామచంద్రుఁ డాశ్చర్యపడెను. తరువాత వారి నందఱను రామచంద్రుఁడు మర్యాదచేసెను. ఒకరి యోగక్షేమముల నొకరడిగినవెనుక వారిట్లు మాటాడిరి.

శర—రామచంద్రుఁడూ! నీకు నేను మహాపకారమును జేసినాను. నీవెట్లు మాయలోఁ బడినావో నేనును నట్లేపడినాను. నన్ను నీవు క్షమించవలెను.

రామ—మీరంతమాట సెలవియ్యవద్దు. మీరుపొరబడినారు.

మీ రదివఱకు జేసిన యుపకారమును నేను మఱువను. ఇది యెల్ల మీచలవేకదా.

శర—నేను మాపార్వతిని నీకిచ్చి వివాహముచేసెదను. వివాహమీవేళకుసరిగా నెలయున్నది. ఉభయులకుఁ గావలసిన సొమ్మంతయు నేనే వ్యయము చేసెదను. మీబంధువుల నందఱి నీలోగాఁ బిలిచి మా బంధువులకు శుభలేఖలు వ్రాసిపంపెదను. అప్పటికి నీవు సెలవుబుచ్చుకొని రావలెను. పాలకిగూడ నక్కడనేకుదిర్చియుంచుతాను. మేమింకఁ బ్రయత్నములు చేసికొంటాము.

రామ—మాపినతండ్రిని మామేనమామను బిలువవలసినది. అంతకంటె నాకు బంధువులు లేరు.

రాజ—రామచంద్రుఁడూ! శోభనాచలమును వెంకటరత్నమును దమలోఁదాము కలహమాడి యొకరిరహస్యముల నొకరు బయలుపెట్టుకొనిరి. అది మాబాబయ్య విన్నాఁడు. నిజము నేఁటికి దెలిసినది. వెంకటరత్నమును లేవఁగొట్టినారు.

రామ—దైవానుగ్రహమున్నది కనుక నిట్లయినది.

ఇట్లువివాహము నిశ్చయించి యారాత్రి వారందఱు నక్కడనుండిరి. రామచంద్రుఁడు శరభరాజుగారిని శంకరరావుగారియొద్దకుఁదీసికొనిపోయి దర్శనముచేయించి యీకాలపు విశ్వాసఘాతుకులవలెఁగాక తానుద్యోగముచేయుచున్నను బూర్వము శరభరాజుగారియింటఁ దానున్నట్లు చెప్పుకొనుట కభిమానము లేక యాయన తనకుఁ జేసిన మహోపకారములనెల్ల నుగ్గడించి శరభరాజుగారి గుణములను దగునట్లు శ్లాఘించెను. వారందఱును మఱునాఁడు ప్రయాణమైపోయిరి. రామచంద్రుఁడు వివాహనిమిత్త మొకమాసము సెలవిమ్మనియడిగెను. పద్మనాభముగారు వీలులేదని యుత్తరువుజేసిరి. ఈవర్తమానము రామచంద్రుఁడు శంకరరావుగారితోఁ జెప్పగా నాయన పద్మనాభముగారిని జీవాట్లుపెట్టి సెలవు

నిప్పించిరి. వివాహ మొకవారమున్నదనగా రామచంద్రుఁ డొకనాఁడు వీధియరుఁగుమీఁదఁ గూర్చుండగా నతని పినతండ్రి జగన్నాథమువచ్చి కూర్చుండి రామచంద్రునితో నిట్లుచెప్పెను. 'నాయనా విన్నావా జరగిన సంగతి. శరభరాజుగారు నీకుఁ దనకొమార్తె నిత్తునని ముహూర్తము పెట్టించి మమ్ముల నందఱినిబిలిచి తిరిగి నాలుగుదినములక్రిందట వేరే క్రొత్తసంబంధము నిశ్చయించుకొన్నారఁట. మనసంబంధముకంటె గొప్పది తెచ్చుకొన్నారు. వెయ్యిరూపాయీలు వరదక్షిణకూడా యిచ్చినారఁట. గొప్పవారుగనుక చెల్లినది. మనమీలాటిపని జేసినపక్షమున సాటివాళ్లు తాటియాకులు గట్టుదురు. వారి నెవరు నోరెత్తి మాటలనలేకపోయినారు. గొప్పవాళ్ళందఱికి వినాశకాలము మీలాగేయుండును. చూడు వారుచేసిన నగుబాటుపని.

రామ—(విస్మయముతో)శరభరాజుగారాలాటిపని జేయుదురా.

జగ—చేయకేమి. ఆయన పైకాలా గగుపడునేకాని లోపల విషము. నీవు నీచుఁడవఁట. ఆశరభరాజుగారికి నీకియ్యవలెనని యున్నది కాని నీచపుసంబంధమని బంధువు లందఱు నాక్షేపించినారఁట. అందుచేత నీకు వేరొకసంబంధము గుదిర్చినాను. నీకిష్టమున్న పక్షమున జేసికొనవచ్చును.

రామ—నీవేపెద్దవాఁడవు. నీకిష్టమైన సంబంధము తీసికొనిరా.

జగ—కపిలేశ్వరములో మనవాళ్ళున్నారు. వారు శరభరాజుగారికన్న గొప్పవాళ్లు. సంవత్సరమునకు నాలుగువేలరూపాయీలు వారికి భూములమీఁద వచ్చును. పిల్ల మకరమువంటిది. పెమ్మరాజు ప్రసాదరాయుఁడుగారి కొమార్తె. నీమంచియోగ్యతనుజూచి నీకుఁ బిల్ల నియ్యవలెనని వారికున్నది. ఆయన మిక్కిలి మంచివారు. ఆయన వారము దినములలో నిక్కడికి వచ్చి నిన్నుఁ జూచి ముహూర్తము నిశ్చయించుకొందురు.

రామ—గొప్పవారిని నమ్మఁగూడదు. చెప్పెడుమాట యొకటి చేసెడిదొకటి.

జగన్నాథ మీవర్తమానమంతయు రామచంద్రునితోఁ జెప్పి మరునాఁడు వెళ్ళిపోయెను. శరభరాజుగారు వేఱుసంబంధము కుదుర్చుకొనుటచేత రామచంద్రుఁడు మునుపటి ముహూర్తమునకు నమలాపురము వెళ్ళలేదు. జగన్నాథముగారు వెళ్ళిన పదిదినములకు నొకనాఁటి రాత్రి పండ్రెండుగురుబోయీల పాలకి నెక్కి యొకకాగడా వేయించుకొని మంచిబట్టలు ధరించుకొని పెమ్మరాజు ప్రసాదరాయుఁడుగారు వచ్చిరి. గామచంద్రుఁ డాయన కెదురుగాఁబోయి తీసికొనివచ్చి మర్యాదచేసెను. ఆయనతోఁగూడ నొకబ్రాహ్మణుఁడు పసుపు, కుంకుమ, పండ్లు చాకలివానిచేతఁ దెప్పించి యచట బెట్టెను.

ప్రసా—అబ్బాయీ! మీపినతండ్రిగారు వచ్చి నీతో మాటలాడినారా?

రామ—సంగతులన్నియుఁ దెలిసినవి. ఆయన వచ్చినారు.

ప్రసా—వివాహ మిప్పటి కారునొక్కదినములున్నది. సిద్ధముగా నుండుము. మాపిల్ల చిన్నతనమందు జబ్బుపడినపుడు మేము వేంకటేశ్వర సాన్నిధ్యమందు వివాహము చేయుదుమని మ్రొక్కుకొన్నాము. అందుచేత వాడపల్లిలో నీకార్యము చేయఁదలఁచుకొన్నాను. ఒక్కనాఁటి పెండ్లియని సందేహించకుమని చెప్పి బ్రాహ్మణుఁడు దెచ్చిన పసుపుకుంకుమ రామచంద్రునికిప్పించెను. బోయీలు సవారిదీసికొని వెళ్ళిపోయిరి. బ్రాహ్మణుఁడును వారితో వెళ్ళెను. ప్రసాదరాయుఁడు గారక్కడ మరునాఁడుండిరి. ఆదినమున నాలుగుగడియల ప్రొద్దెక్కిన తరువాత రామచంద్రుఁడును బ్రసాదరాయుఁడుగారును మాటలాడుచుండఁగా రాజగోపాలము వచ్చి రామచంద్రునితో నీప్రకారము కఠినముగ మాటాడెను.

రాజ—ఏమోయి రామచంద్రుఁడా! పరువైన నియోగుల

యింటఁ బుట్టినావుగదా! నీవీలాటిబుద్ధు లెక్కడ నేర్చుకొన్నావు? నీకు మాసంబంధ మిష్టమున్న యెడల రావలెను. ఇష్టములేని పక్షమున రామని స్పష్టముగాఁ జెప్పవలెను. నీమాత్రపు పెండ్లికొడుకు మాకుఁ గుదురకపోఁడు. మొదటవస్తానని చెప్పి ముహూర్తము బెట్టించి రాక మోసము చేయఁదలఁచుకొన్నావా? నలుగురుబంధువులలో నగుబాటువచ్చి తలయెత్తికొనలేక పోయినాము. ముహూర్తము దాఁటిన తరువాత నీవు రావని మీపినతండ్రిగారు చెప్పినారు. ఆమాటమొదట మాతోఁ జెప్పక పోయినారా?

ఆమాటలు విని రామచంద్రుఁ డాశ్చర్యపడుచుండఁగాఁ బ్రసాద రాయుఁడుగారు తొందరపడ నారంభించిరి. ఇంతలో శంకరరావుగారు గుమ్మముముందఱికి వచ్చి "కామయ్యా! ఇక్కడేనా" యని యడిగెను.

కామ—"ఇక్కడేనండి. అదుగో దిక్కుమాలిన ముండాకొడుకు నాకొంపదీసినాఁడు." అనియఱచెను.

శంక—కామయ్యా! తొందరపడకు. సంగతియంతయుఁ జెప్పు.

కామ—అయ్యా! ఆకూర్చున్నవాఁడు నాకొమార్తె నెత్తుకొనిపోయి యీరామచంద్రునికిచ్చి దొంగతనముగా వాడపల్లిలోఁ బెండ్లి చేయఁ దలఁచుకొన్నాఁడు. ఈదుర్మార్గుఁడు దినమున కొక్కవేషము వేసికొని లోకమును మోసముచేయుచుండెను.

శంక—ఆతని చెవులనున్న తమ్మంట్లు మాతమ్ముని చెవుల నుండెడివని తోఁచుచున్నది.

రాజ—ఓయీ ప్రసాదరాయుఁడా! నీసంగతియంతయుఁ జెప్పు నిన్ను తక్కువశిక్షతోఁ బోనిత్తుము. లేనిపక్షమున నీపాట్లు నీవనుభవించఁగలవు.

ప్రసా—అయ్యా! నన్ను క్షమించవలెను. నేఁటికి నేను దొరకినాను. మాది నిడదవోలు కాఁపురము. నాపేరు చామర్తి జనార్దనము

రామ—అయ్యా! ఇతని పేరుయొక్క పొడియక్షరములున్న రుమాలు మాకుదొరకినది. దానిమీఁద 'చా. జ' యని యున్నది.

శంక—అతని వృత్తాంతము నంతను జెప్పవింపు.

ప్రసా—నేను జిన్నతనమునందె పితార్జితమగుద్రవ్య మంతయు జూదమునందు వ్యయపెట్టి జోగినై యమలాపురము బ్రవేశించి కూచిమంచి శోభనాచలమునకు స్నేహితుఁడనై యనేక పాపములను జేసినాను. శోభనాచలముయొక్కయు, వెంకటరత్నముయొక్కయుఁ బ్రోత్సాహముచేత కర్త్తా రామయ్యయను పేరుబెట్టుకొని, యీరామచంద్రుని మేనమామవచ్చినాఁడని దొంగవర్తమానము జెప్పినాను. దేశిరాజు సూర్యనారాయణ యను పేరుబెట్టుకొని యిత్తడికంటెయు, గాజురాయివేసిన యిత్తడి యుంగరమును రామచంద్రుని కిచ్చి బంగారపు వస్తువులని యమ్మించినాను. శరభరాజుగారి రెండవకుమారుని నగలన్నియు నేను శోభనాచలమును దీసికొని పిల్లవానినోట గుడ్డలుకుక్కినాము. తరువాత నాకునువారికిని వివాదమువచ్చినది. ఇప్పుడు రామచంద్రుని పినతండ్రి జగన్నాథము నాయొద్దకువచ్చి రామచంద్రునకు శరభరాజుగారి సంబంధము వచ్చుట కోర్వఁజాలక యాపెండ్లి చెడగొట్టి బీదపిల్లను జేయుమని నన్ను వేఁడుకొన్నాఁడు. కాఁబట్టి నేనీవిధముగా నీబ్రాహ్మణునికొమార్తెను దొంగిలించుకొని రామచంద్రునకుఁ బెండ్లిచేయఁదలఁచుకొన్నాను. నేఁటికి మీచేతఁ జిక్కినాను.

శంక—నిన్ను వదులరాదు. ఏమోయి వీరాస్వామి! ఈతనిని బట్టుకొని సంకెళ్ళువేయండి.

అని సంకెళ్ళువేయించి చామర్తి జనార్దనమును విజయనగర మంపించెను. అక్కడ మహారాజుగా రతనికి నాలుగుసంవత్సరములు చెఱసాలలో నుండునట్లు శిక్షవిధించిరి.

అందఱు నాదినమున నిండ్లకుఁబోయిరి. మఱునాఁడు శంకరరావు

గారువచ్చి రామచంద్రునితో నిట్లనిరి. "అబ్బాయీ; నీకు నాకొమార్తెనిచ్చి వివాహముచేయవలెనని యున్నది. నీకుఁ జేసికొనుటకు నేమైన నభ్యంతరమున్నదా? మాపిల్లనుజేసికొన్నయెడల నీవు మిగుల నభివృద్ధినిఁ జెందఁగలవుసుమీ" యనిచెప్పగానే రామచంద్రుఁడు "మీరునన్ను క్షమించవలెను. నేనిదివఱకే శరభరాజుగారి కొమార్తెను జేసికొనుటకు నిశ్చయించుకొన్నాను. మధ్య నీజనార్దనమువచ్చి యంతరాయమును గల్పించినాఁడుకాని యీపాటికి వివాహమయియుండును. కాని మన నియోగులలోనెల్ల మంత్రిప్రగడవారు మిక్కిలి గొప్పవారు. శరభరాజుగారికి సంవత్సరమునకు మూఁడువేలరూపాయీలు వచ్చును. ఆయన జ్యేష్ఠకుమారుఁడు రాజగోపాల మిప్పుడు మాయింటనున్నాఁడు. అతనికి మీకొమార్తెనిచ్చి వివాహముచేయవలసినది. అన్నివిధముల నాకంటె గొప్పసంబంధము" అనిచెప్పగా శంకరరావుగారు "నీవువారిపిల్లనుజేసికొనవలసినది. మాట తప్పఁగూడదు నీపెండ్లియైనతరువాత చూచుకొందము. నీవు వెళ్ళుము" అని చెప్పిరి. రామచంద్రుఁడు శరభరాజుగారి సంబంధముకంటె శంకరరావుగారి సంబంధమెక్కువదనియు, దానివలనఁ దన కనేకలాభము లున్నవనియు నెఱిఁగి మాట ముందుగానిచ్చినందునను, జిన్నతనమునందు శరభరాజుగారియింట నున్నవిశ్వాసముచేతను, శంకరరావుగారి సంబంధమును నిరాకరించి శరభరాజుగారి కొమార్తెనే చేసికొనుటకు నిశ్చయించి యమలాపురమునకు రాజగోపాలముతోఁ గూడఁ బోయెను. త్రోవలో వారిట్లు మాటాడిరి.

రామ—నేను బెండ్లికిరానని మీతో నెవరుచెప్పినారు. ముహూర్తమునాఁడు మీరేమనుకొన్నారు?

రాజ—ముహూర్తమునాఁడు నీవింకనువత్తువని కనిపెట్టుకొని కూర్చున్నాము. ఎంతసేపటికిని నీవు రాకపోగా సెలవు దొరకలేదనుకొన్నాము. ఆమఱునాఁడు మీపినతండ్రివచ్చి "మావాఁడు మీసంబంధము

ను జేసికొనఁడఁట. ఆయన కింతకంటె నెక్కువవారెవరో వచ్చినారు. మీయిష్టమువచ్చినట్టుమీరు చేసికొనండి” యని చెప్పెను.

ఆమాటలువిని రామచంద్రుఁ డాశ్చర్యపడి తనపినతండ్రియొక్క యోర్వలేమికిసిగ్గుపడుచుఁ, దనతో నతఁడుచెప్పినమాటలును, ప్రసాదరాయుఁడుగారి సంబంధములును జెప్పి రాజగోపాలమును గడుపుబ్బద్దలగ నట్లు నవ్వించుచు నమలాపురముజేరి శరభరాజుగారు మొదలగువారి గూడ నీవృత్తాంతమును దెలియఁజేసెను.

శరభరాజుగారిదివఱకే వివాహప్రయత్నములను జేసినందు వైశాఖశుద్ధనవమినాఁడు రామచంద్రుఁడు పార్వతినిబెండ్లియాడెను. రామచంద్రుని మేనమామయు నాతనికుటుంబమును దప్ప మఱి యేబంధువులును బెండ్లికొడుకువైపున రాలేదు. పెండ్లివారికి విశ్వనాధశాస్త్రులవారియింట విడిదినేర్పఱచిరి. ఉభయులకును గావలసిన ద్రవ్యమంతయు నాశరభరాజుగారే వ్యయముచేసి పెండ్లి సమస్తవైభవములతోడను జేసిరి. శ్రావ్యమైన తూర్యారావములతోడను, ముత్తయిదువుల పాటలతోడను, పచ్చనిపందిళ్ళతోడను, విప్రాశీర్వాదధ్వానములతోడను వివాహము మనోహరముగానుండెను. శరభరాజుగారు తక్కువసంబంధమును దెచ్చుకొన్నారని వారిబంధువు లెవ్వరును రాలేదు. అమలాపురమునందే విద్యార్థిగానుండి యచ్చటనే యపనిందపాలయి, మరల నాగ్రామమునందే కడుమర్యాదగా వివాహమాడుచున్న రామచంద్రుని జూచి, యందఱును సంతోషించిరి. ఐదుదినములును వివాహమైన తరువాత పదునాఱుదినములపండుగ యగువఱకు నమలాపురమునందే యుండి పిమ్మట కోటిపల్లి వెళ్ళెను. వివాహమైన రెండుమాసములలో న ... తమకుమార్తెను శరభరాజుగారి జ్యేష్ఠకుమారుఁడగు ... వాలమున కిచ్చి పెండ్లిజేసిరి. ఇట్లు శరభరాజుగారును శంకరరావుగా...ను వియ్యంకులగుటచేత రామచంద్రునియందు శంకరరావు

...గారు మునుపటికంటె నెక్కువదయగా నుండిరి. తరువాత రాజగోపాలమునకు శంకరరావుగారు విజయనగరమునం దుద్యోగమునిప్పించి, యత...నచ్చటికి దీసికొనిపోయిరి. వివాహమైన యెనిమిదిమాసములకే పార్వతి ...క్తురాలయినందున మఱినాలుగుమాసములకు శరభరాజుగారు పార్వ... దగినసారెబెట్టి కాఁపురమునకుఁ బంపిరి. పార్వతియు రామచం...ద్రుఁడును గోటిపల్లిలో కాఁపురము చేయుచుండిరి.

సమాప్తము.

48152

Printed by Scape & Co., COCANADA:—1913.

END OF
TITLE